

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця

на правах рукопису

КУЧЕРЯВЕНКО ВІКТОРІЯ СЕРГІЇВНА

Прим. № ____

УДК 347.96/99 – 049.65:17.0221:659.3 (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА СУДДІВ НА ПОВАГУ ДО
ГІДНОСТІ ТА ЧЕСТІ, НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ,
ПОРУШЕНИХ У ЗМІ**

081 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ В.С. Кучерявенко

Науковий керівник:

Фасій Богдан Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент

Одеса – 2022

АНОТАЦІЯ

Кучерявенко В.С. Цивільно-правовий захист права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2022.

Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням особливостей цивільного-правового захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ.

У межах дисертаційного дослідження здійснено комплексний аналіз законодавства та правозастосовної практики з питань захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ. Визначено, що механізм цивільно-правового захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, не позбавлений ускладнень, що обумовлено рядом факторів: закріпленням за судьями правового статусу «публічних осіб»; відсутністю нормативного визначення чітких меж балансу між правом суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, з одного боку, та правом ЗМІ на свободу думки та слова, на вільне вираження поглядів та переконань, а також правом суспільства на отримання суспільно необхідної інформації, з іншого; недосконалістю нормативних актів, які визначають основи діяльності ЗМІ (в силу їх невідповідності вимогам часу та існуючим суперечностям, в частині впорядкування правовідносин із захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, в досудовому порядку); особливостями застосування окремих способів захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації; окремими суперечностями правозастосовної діяльності у відповідній категорії справ.

Досліджено сутність честі, гідності та ділової репутації суддів як особистих немайнових благ. А також особливості цивільно-правового регулювання честі, гідності та ділової репутації суддів.

Сформовано висновок щодо правової природи права суддів на захист особистих немайнових прав, об'єктом яких є честь, гідність та ділова репутація.

Визначені правові підстави виникнення правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ.

Здійснено дослідження історії розвитку інституту захисту честі, гідності та ділової репутації.

Досліджено зміст категорій «поширення інформації в ЗМІ», «інформація про особу», «інформація, що завдає шкоди честі, гідності, діловій репутації», «недостовірна інформація», «відомості, що не відповідають дійсності», «фактичне твердження», «оціночне судження».

Визначено коло суб'єктів правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ. Окрему увагу приділено питанню загальних та спеціальних підстав звільнення ЗМІ від відповідальності за поширення недостовірної інформації (інформації, що не відповідає дійсності). Визначено передумови закріплення в практичній площині за суддями правового статусу «публічних осіб».

З огляду на прецедентну практику Європейського Суду з прав людини, визначено межі захисту прав суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації у разі їх порушення в ЗМІ.

Досліджено особливості реалізації суддями права на захист порушених у ЗМІ особистих немайнових прав, об'єктом яких є честь, гідність, ділова репутація, в межах неюрисдикційної форми захисту.

Досліджено особливості реалізації суддями права на захист порушених у ЗМІ особистих немайнових прав, об'єктом яких є честь, гідність, ділова репутація, в межах юрисдикційної форми захисту. Здійснено обґрунтування обмеження

можливості захисту відповідних особистих немайнових прав суддів у межах юрисдикційної форми в іншому порядку, аніж судовому.

Сформовано висновок щодо найбільш прийнятних способів захисту порушеного в ЗМІ права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації.

Доведено можливість застосування вибачення в якості способу захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації лише у разі укладення сторонами цивільного провадження мирової угоди в порядку, визначеному ст. 207 ЦПК України.

Окрему увагу приділено таким спеціальним способам захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, як: відшкодування моральної шкоди; спростування інформації; право на відповідь; заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права.

При дослідженні особливостей застосування відшкодування моральної шкоди як загального способу захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації обґрунтовано: недопустимість звуження права суддів на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок поширення в ЗМІ недостовірної інформації, на підставі положень ч. 2 ст. 31 Закону України «Про інформацію»; необхідність визначення розміру грошового відшкодування моральної шкоди на підставі гнучкого підходу, який дозволяє враховувати невичерпний перелік різних обставин справи. Також визначено, що проведення судово-психологічної експертизи слід розглядати виключно як факультативний засіб доказування, який у цілому відкриває для суддів, як позивачів у справі, додаткові можливості для доведення факту заподіяння моральної шкоди й обґрунтування заявленого в позовній заяві розміру відшкодування моральної шкоди.

При дослідженні особливостей застосування спеціальних способів захисту, визначених ст. 277 ЦК України, окрема увага була приділена питанню розмежування фактичного твердження від оціночного судження; способів оприлюднення тексту спростування та тексту відповіді з урахуванням стадії поширення інформації та виду ЗМІ.

При дослідженні особливостей застосування заборони поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (судової заборони поширення інформації), окрему увагу звернено на особливості захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації на підставі ч. 1 ст. 278 ЦК України. А також визначено умови, за яких існує потреба у поєднанні судової заборони поширення інформації, яка вийшла у світ, та спростування інформації, у разі порушення права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації шляхом поширення недостовірної інформації в ЗМІ.

Ключові слова: особисті немайнові права, честь та гідність, ділова репутація, честь та гідність судді, ділова репутація судді, захист прав, орган правосуддя, ЗМІ.

ABSTRACT

Kucheriavenko V.S. Civil-legal protection of rights of judges to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation, violated in the mass media. – Qualification scientific work, manuscript copyright. Thesis for a Ph.D. degree in speciality 081 «Law». – National University “Odessa Law Academy”, Odesa, 2022.

The thesis is the first special complex research of the peculiarities of civil-legal protection of rights of judges to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation, violated in the mass media, presented in the national civil law science.

Complex analysis of legislation and law enforcement practice on the issues of the protection of rights of judges to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation, violated in the mass media, was conducted within the research. It was established that the mechanism of civil-legal protection of rights of judges to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation, violated in the mass media, has several complications, caused by the range of factors, such as: the legal status of “public figure”, immanent to the judges; the absence of legal definition of distinct borders of the balance between the judges’ right to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation, on the one hand, and the mass media right to freedom of thought and speech, to freely express beliefs and opinions, as well as the right of society to receive socially necessary information, on the other hand; imperfection of legislative acts which determine basics of the mass media activity (due to their non-conformity with the requirements of the time and contradictions which are present in the area of regulation of legal relations regarding protection of the right to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation by the means of pre-trial procedure); the peculiarities of separate means of the protection of the judges’ right to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation application; separate contradictions of legal enforcement activity in the respective category of cases.

The essence of honour, dignity and business reputation as personal non-property benefits of judges, as well as features of civil law regulation of honour, dignity and business reputation of judges were explored.

The conclusion regarding the legal nature of right on protection of personal non-property rights, the object of which are honour, dignity and business reputation, was proposed.

Legal basis for origin of legal relations regarding protection of the judges' right to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation, violated in the mass media, was determined.

History of the institute of honour, dignity and inviolability of business reputation protection development was researched.

The content of the categories "dissemination of information in the mass media", "information on the person", "information which entails harm to honour, dignity and business reputation", "false information", "data which do not correspond to reality", "factual statement", "value judgment" was explored.

The scope of subjects of legal relations on the protection of the judges' right to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation, violated in the mass media, was determined. Particular attention was paid to the issue of general and special grounds for representatives of the mass media exemption from liability for dissemination of false information (information which does not correspond to reality). Preconditions for association of the judges with "public figures" legal status in the practical aspect were determined.

Giving due consideration to the case law of the European Court of Human Rights, protective confines of the judges' right to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation, in case of its violation in the mass media, were defined.

Particulars of the enforcement of the right on the protection of personal non-property rights, the object of which are honour, dignity and business reputation, violated in the mass media, by judges within non-judicial protection means were researched.

Features of the enforcement of the right on the protection of personal non-property rights, the object of which are honour, dignity and business reputation, violated in the mass media, by judges within judicial protection were researched. Limitation of the possibility of respective personal non-property rights of the judges' protection within judicial form in the manner, other than judiciary, was justified.

The conclusion regarding the most acceptable means of the judges' right to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation, violated in the mass media, protection was drawn.

The possibility to apply pardon as the mean of the protection of the judges' right to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation solely in the case of conclusion of settlement agreement by the parties of the civil proceedings in the manner, stipulated by article 207 of the Civil Procedural Code of Ukraine, was proved.

Particular attention was paid to such special means of the judges' right to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation protection as: reimbursement of moral damage; refutation of information; the right of reply; the prohibition of dissemination of information, which violates personal non-property rights.

During examination of the peculiarities of the implementation of moral damage reimbursement as general mean of the protection of the judges' right to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation, the following was justified: inadmissibility of restriction of the judges' right on the moral damage reimbursement, caused in the result of false information dissemination in the mass media on the basis of the provisions of clause 2 of article 31 of the Law of Ukraine "On Information"; the necessity to determine the amount of pecuniary indemnity of moral damage on the basis of flexible approach, which allows to take into consideration inexhaustible list of different circumstances of the case. It was also determined that forensic medical examination shall be considered solely as optional manner of proving, which, in whole, provides the judges, as the plaintiffs in the case, with additional possibilities for proving of the fact of moral damage infliction and justification of the amount of moral damage indemnity stipulated in the statement of claim.

During the research of the features of special measures of protection implementation, determined by article 277 of the Civil Code of Ukraine, particular attention was paid to the issue of factual statement and value judgement distinction; means of publication of the text of refutation and the text of the reply with respect to the stage of dissemination of information and kind of the mass media.

At the exploring of the particulars of application of the prohibition of dissemination of information, which entails harm to personal non-property rights (judicial prohibition to disseminate information), special attention was drawn at the features of the protection of the judges' right to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation on the basis of clause 1 of article 278 of the Civil Code of Ukraine. Conditions at which there is a necessity to integrate judicial prohibition to disseminate published information and refutation of information in case of violation of the judges' right to respect for dignity and honour, for inviolability of business reputation by dissemination of false information in the mass media were also determined.

Keywords: personal non-property rights, dignity and honour, business reputation, dignity and honour of judges, business reputation of judges, protection of rights, body of justice, mass media.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Зміст права представників органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. *Нове українське право*. 2022. № 2. С.244-250. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19667>.

2. Форми та способи захисту права представників органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених в засобах масової інформації. *Нове українське право*. 2022. № 3. С.246-252. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19666>.

3. Спростування як спосіб захисту права представників органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених в засобах масової інформації. *Часопис цивілістики*. 2022. №1. С.29-35. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19668>.

4. Право на відповідь як спосіб цивільно-правового захисту особистих немайнових прав фізичної особи, порушених в ЗМІ. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2020. № 12. С.51-54. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19659>.

5. Право на повагу до презумпції невинуватості в цивілістичній площині. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2021. №12. С. 47-51. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19663>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Спростування недостовірної інформації про можливі факти порушення вимог антикорупційного законодавства. *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку: у 2 Т.:* матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 27 листопада 2020 р.) / уклад.: А.С. Гуменюк, В.С. Кучерявенко та ін.; за ред. М.Р. Аракеляна, К.І. Спасової. Т.1. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2020. С.160-161 URL: <https://hdl.handle.net/11300/19665>.

7. Право на відповідь і право на свободу преси: конфлікт прав. *Шерешевські читання : Проблеми цивілістики в умовах пандемії та IT* : матер. Всеукр. наук. конф. / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова. Одеса: Фенікс. 2021. С.42-44. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19655>.

8. Об'єктивація презумпції невинуватості в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. *Римське право і сучасність. Кодифікація та рекодифікація цивільного законодавства в Україні: досвід і перспективи: матер.* Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 черв. 2021 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2021. С. 74-76. URL: <https://hdl.handle.net/11300/15878>.

9. Юридичний зміст категорії «недостовірна інформація». *Приватне право в умовах глобалізації: вплив євроінтеграційних процесів на розвиток вітчизняного права та законодавства: збірник наукових праць/ ред. кол.:Б.В. Фасій, О.В. Минькович – Слободяник, Н.М. Лазарева, І.П. Мартишко.* Миколаїв: МП НУ «ОЮА». 2021. С.51-54. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19669>.

10. Правові підстави реалізації права на відповідь як способу захисту права на честь, гідність та ділову репутацію порушеного в засобах масової інформації. *Сучасна цивілістика: тенденції розвитку права в умовах пандемії: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції (23 квітня 2021 р., м. Одеса).* 2021. С.68-69. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19664>.

11. Право на повагу до презумпції невинуватості в контексті діяльності засобів масової інформації. *Реформування законодавства України: проблеми сьогодення: матер. круглого столу (22 березня 2021 р., м. Миколаїв)/ відп. за вип. Б.В. Фасій.* Одеса.: Юридична література. 2021. С.19-21. URL:<https://hdl.handle.net/11300/19662>.

12. Право на відповідь, як спосіб захисту права на честь, гідність та ділову репутацію порушеного в Інтернет-ЗМІ. *«Інформаційні технології в умовах оновлення цивільного законодавства»* : матеріали Всеукраїнського круглого столу/ За заг. ред. О.І. Харитонові, Є.О. Харитонова. Одеса: Фенікс. 2020. С. 72-75. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19661>.

13. Кучерявенко В.С. Оціночні судження та їх значення у справах про захист честі, гідності та ділової репутації порушених в засобах масової інформації. Римське

право і сучасність: цивільне право в умовах війни : матер. Всеукр. наук. конф. (Одеса, 24 травня 2022 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2022. С.135-137. URL: <https://hdl.handle.net/11300/20580>.

14. Вибачення як спосіб захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 694-697. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19652>.*

15. Заборона поширення інформації, як спосіб захисту особистих немайнових прав порушених в ЗМІ. *Українське суспільство в умовах воєнного стану: сучасні виклики та напрямки розвитку : матеріали Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 6 червня 2022 р.) / уклад.: Ю. Д. Батан, В.С. Кучерявенко, Л. С. Бондарчук та ін.; за ред. М. Р. Аракеяна, К.І.Спасової. Одеса : Фенікс. 2022. С. 188-191. URL: <https://hdl.handle.net/11300/20570>.*

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЦК України – Цивільний кодекс України

ЦПК України – Цивільно процесуальний кодекс України

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України

КК України – Кримінальний кодекс України

ЄКПЛ – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
(Європейська конвенція з прав людини)

Основи 1961 – Основи цивільного законодавства Союзу РСР та республік

ЦК УРСР – Цивільний кодекс Української Радянської Соціалістичної
Республіки

Постанова Пленуму ВСУ №1 від 27.02.2009 р. – Постанова Пленуму
Верховного Суду України №1 від 27 грудня 2009 р. «Про судову практику у
справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації
фізичної та юридичної особи»

Постанова Пленуму ВСУ № 4 від 31.03.1995 р. – Постанова Пленуму
Верховного Суду України №4 від 31 березня 1995 р. «Про судову практику в
справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЧЕСТЬ, ГІДНІСТЬ ТА ДІЛОВА РЕПУТАЦІЯ СУДДІВ ЯК ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА	17
1.1. Сутність честі, гідності та ділової репутації як особистих немайнових благ суддів	17
1.2. Особливості цивільно-правового регулювання честі, гідності та ділової репутації суддів	24
1.3. Право суддів на захист честі, гідності та ділової репутації	31
1.4. Історія розвитку цивільного законодавства щодо захисту честі, гідності та ділової репутації	38
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІДНОСИНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВА СУДДІВ НА ПОВАГУ ДО ГІДНОСТІ ТА ЧЕСТІ, НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ, ПОРУШЕНИХ У ЗМІ.....	51
2.1. Підстави виникнення правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ..	51
2.2. Суб'єкти правовідносин щодо захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ.....	80
2.2.1. Судді як правомочні суб'єкти у цивільно-правових відносинах із захисту права на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ	80
2.2.2. Засоби масової інформації як зобов'язані суб'єкти у цивільно-правових відносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації	103

РОЗДІЛ 3. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ТА СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА СУДДІВ НА ПОВАГУ ДО ГІДНОСТІ ТА ЧЕСТІ, НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ, ПОРУШЕНИХ У ЗМІ 123

3.1. Загальні положення щодо цивільно-правових форм та способів захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ 123

3.2. Особливості неюрисдикційного захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ..... 136

3.3. Особливості судового захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ 150

3.3.1. Відшкодування моральної шкоди як загальний спосіб захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ 150

3.3.2. Право на відповідь та право на спростування як спеціальні способи захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ 173

3.3.3. Заборона поширення інформації як спеціальний спосіб захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації..... 187

ВИСНОВКИ 196

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 206

ДОДАТКИ 233

Додаток 1 233

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Вагома роль органу правосуддя в суспільстві зумовлює підвищений інтерес до питання функціонування органу правосуддя в цілому та до суддів, як гарантів справедливості. Відповідний інтерес лише посилюється в умовах провадження судової реформи. Основним джерелом інформації стосовно питання поточного функціонування органу правосуддя, згідно з результатами соціологічного дослідження проведеного Українським Центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова та відображених у звіті «Ставлення громадян України до судової системи», є ЗМІ.

Згідно з усталеним підходом утвердженим Радою Європи, ЗМІ з метою інформування громадськості про діяльність органу правосуддя, повинні мати можливість на вільне висвітлення та коментування питань функціонування системи судочинства без обмежень. За ЗМІ закріплюється право повідомляти не лише нейтральну інформацію, а й критичні висловлювання про поточний стан функціонування органу правосуддя, обґрунтованості окремо взятих судових рішень. Цим самим, ЗМІ виконують покладену на них роль «вартових демократії» та за рахунок публічного обговорення вад функціонування органу правосуддя здатні сприяти впливу громадськості на роботу тих, хто остаточно вирішує всі й будь-які правові суперечки у цьому суспільстві, – суддів.

Окрім того, сам факт обіймання судьями штатних суддівських посад в судах України та здійснення ними правосуддя на професійній основі, опосередковування судової влади України та фінансування судів з Державного бюджету України, є передумовами закріплення за судьями правового статусу публічних осіб. З огляду на що, увага ЗМІ та суспільства прикута як до професійних аспектів діяльності суддів, так і до тих аспектів життя суддів, які тісно пов'язані з їх професійною діяльністю. Висвітлення такої інформації дозволяє сформулювати висновок не лише щодо поточного стану функціонування органу правосуддя, але й щодо морально-етичних якостей суддів, як гарантів справедливості.

За усталеним підходом Ради Європи, який серед іншого відображений і в тлумаченнях ЄСПЛ положень ЄКПЛ, а також в практиці національних судів, судді як публічні особи відкриваються для прискіпливого висвітлення їх слів та вчинків і повинні це усвідомлювати. Критика суддів визнається частиною дискусії в суспільстві з більш широкими межами для обґрунтованих зауважень. Обираючи кар'єру суддів вони погодились на таку увагу, а тому повинні виявляти терпимість до критики. До того ж етичні норми, зобов'язують суддів виявляти обачність та розважливність, не відповідати на критику через ті самі канали (на відміну, наприклад, від політиків). Особливо на критику, яка стосується справ, які знаходяться у процесі розгляду чи справ, які були розглянуті судом та за результатом їх розгляду ухвалено судові рішення. Фактично діє правило, за якого свобода слова суддів обмежується інтересами авторитету органу правосуддя, в цілому.

Відзначаючи важливість довіри до суду через забезпеченість свободи слова, ЄСПЛ у своїх прецедентній практиці також робить застереження, що поширення ЗМІ інформації про орган правосуддя та суддів, повинно здійснюватися відповідально, не переступати межу стосовно інтересів правосуддя та прав осіб, яких така інформація стосується.

Проте констатувати безумовно відповідальний підхід ЗМІ при виконанні професійних обов'язків не доводиться. Аналіз поширених ЗМІ матеріалів стосовно функціонування органу правосуддя, матеріалів стосовно володарів суддівської мантиї, на жаль надає підстави для констатації двох аспектів. Зокрема, того аспекту, що іноді бажаність ЗМІ опублікувати сенсаційний матеріал про орган правосуддя, суддів, превалює над професійними обов'язками щодо переконання в поширенні об'єктивної, повної, збалансованої та достовірної інформації.

А інший аспект, що окремі недобросовісні представники ЗМІ, вдаються до поширення матеріалів, в яких діяльність органу правосуддя країни ілюструється в негативному світлі, а на адресу суддів лунають огульні звинувачення, нищівна необґрунтована критика. І якщо у першому випадку, поширення ЗМІ недостовірної інформації у формі фактичних тверджень або у формі оціночних суджень з опором

на недостовірне фактичне підґрунтя, може бути визнано в якості результату добросовісної помилки ЗМІ. То в другому випадку про добросовісну поведінку ЗМІ вести мову не доводиться. Адже, переважно поширення ЗМІ таких матеріалів переслідує ціль інформаційного впливу на результат розгляду окремих, конкретно визначених судових справ або ціль дискредитації органу правосуддя, окремого судді за попередньо ухвалене рішення.

В кожному з наведених випадків поширення ЗМІ відповідних матеріалів здатне обумовити завдання шкоди не лише інтересам правосуддя в цілому, а й праву суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації. І в кожному конкретному випадку як інтереси правосуддя, так і права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації мають бути належно захищені. Адже, по-перше, для того, щоб успішно виконувати свої обов'язки, орган правосуддя та судді повинні мати довіру загалу. Орган правосуддя матиме належний рівень довіри лише у тому разі, коли репутація суддів в очах громадськості буде бездоганною, судді будуть незалежними від будь-якого впливу, в тому числі інформаційного впливу в боку ЗМІ. А по-друге, як і всім громадянам України, суддям гарантується право на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації, особливо в процесі їх професійної діяльності, яка за своїм змістом створює несприятливі для цього умови. Ефективність захисту відповідних особистих немайнових прав суддів залежить від правильності встановлення балансу між конкуруючими правами. Адже, право ЗМІ на свободу думки та слова, вільне вираження поглядів та переконань, з одного боку та право суддів на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації є однаково важливими правами в демократичному суспільстві. Тому важливо витримувати певний баланс між ними.

Аналітичний огляд наукових праць за темою дисертаційного дослідження та обґрунтування наукової новизни. Проблематиці цивільно-правового захисту як особистих немайнових прав взагалі, так і права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, присвячені праці: О. Є. Блажівської, С. Я. Вавженчука, Є.В. Дергачова, В.Т. Довгопола, І.В. Казьмірової,

О.В. Кохановської, Т.І. Лежух, Ж.С. Марініч, О.О. Посикалюка, М.І. Тарнавської, К.В. Шурупової, К.В. Шустрової.

На рівні дисертаційних досліджень, питання приватно-правової сутності права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, та питання захисту відповідних особистих немайнових прав, розкриваються в наукових працях: Р.О. Стефанчука «Цивільно-правовий захист честі, гідності та репутації» (2000); С.І. Чернооченко «Особисті немайнові права, які забезпечують соціальне існування фізичних осіб в Україні» (2000); Д.Д. Луспеника «Судочинство у справах про захист честі, гідності та ділової репутації» (2003); А.О. Церковної «Гідність і честь у цивільному праві України» (2003); Л.В. Федюк «Система особистих немайнових прав у цивільному праві» (2006); І.В. Саприкіної «Захист честі, гідності та ділової репутації фізичної особи за законодавством України (за матеріалами судової практики)» (2006); О.С. Жидкової «Цивільно-правовий механізм права на недоторканність ділової репутації» (2008); А.С. Штефан «Цивільне судочинство у справах за позовами до засобів масової інформації про захист честі, гідності і ділової репутації» (2013); К.В. Можаровської «Процесуальні особливості розгляду справ про захист гідності, честі та ділової репутації публічних осіб» (2014), В.П. Сverdліченко «Здійснення і захист права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану» (2018).

Однак питання цивільно-правового захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених у ЗМІ, не були предметом окремого наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», а саме «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842) та «Проблеми реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду

антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз стану правового регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку із захистом права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ.

Для досягнення мети в дисертаційній роботі передбачається виконання таких **завдань:**

- 1) визначити сутність честі, гідності, ділової репутації як особистих немайнових благ суддів;
- 2) визначити характер впливу норм цивільного права на суспільні відносини, які виникають з приводу честі, гідності та ділової репутації суддів;
- 3) дослідити історію розвитку інституту захисту честі, гідності та ділової репутації;
- 4) визначити правову природу та зміст права суддів на захист честі, гідності та ділової репутації;
- 5) визначити правові підстави виникнення правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених у ЗМІ;
- 6) визначити особливості правового статусу суддів як учасників цивільно-правових відносин із захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених у ЗМІ;
- 7) визначити коло зобов'язаних осіб у правовідносинах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених у ЗМІ;
- 8) дослідити межі балансу між правом суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, з одного боку, та правом ЗМІ на свободу думки і слова, на вільне вираження поглядів та переконань, правом

громадськості бути проінформованим з питань, що викликають суспільний інтерес, з іншого. Та на цій основі визначити межі захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації в разі їх порушення у ЗМІ;

- 9) встановити особливості реалізації суддями права на захист особистих немайнових прав, об'єктом яких є честь, гідність, ділова репутація, порушених у ЗМІ, в межах юрисдикційної та неюрисдикційної форм захисту;
- 10) визначити особливості застосування відшкодування моральної шкоди як загального способу захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених у ЗМІ;
- 11) визначити особливості застосування спростування інформації та права на відповідь як спеціальних способів захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених у ЗМІ;
- 12) визначити особливості застосування заборони поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права як спеціального способу захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених у ЗМІ.

Об'єкт дослідження: цивільні правовідносини, що виникають у зв'язку із захистом суддями права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ.

Предмет дослідження: особливості цивільно-правового захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених у ЗМІ.

Методологія дослідження. З урахуванням теми, мети і завдань дослідження використано наступні принципи наукового пізнання: об'єктивності, історизму, системності, всебічності й повноти. Власне, використання принципу об'єктивності сприяло вивченню цивільно-правового регулювання права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації в їх багатогранності, складності, в незалежності від їх суб'єктивного сприйняття та оцінки. Використання принципу історизму сприяло вивченню законодавства із захисту честі, гідності,

ділової репутації не лише під кутом сьогодення, але й під кутом минулого. Використання принципу системності сприяло цілісному та збалансованому аналізу правового регулювання правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ та практики застосування відповідних норм права. Використання принципу всебічності й повноти дозволило дослідити всі аспекти цивільно-правового регулювання права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, права на захист відповідних особистих немайнових прав, в тому числі у їх взаємодії з правом ЗМІ на свободу вираження думки та слова, на вільне вираження поглядів та переконань.

Іншою важливою складовою методології, яка була використана при здійсненні дослідження є методологічні підходи. Зокрема при дослідженні були використані такі підходи як: антропологічний, аксіологічний (ціннісний), герменевтичний. Використання антропологічного підходу дозволило виявити, що право суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації є передумовою їх самовизначення в суспільстві та повноцінного розвитку як фізичних осіб. Використання аксіологічного (ціннісного) підходу, дозволило визначити ціннісний вимір честі, гідності та ділової репутації як особистих немайнових благ належних суддям та ціннісний вимір реалізації суддями права на захист права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, у разі їх порушення в ЗМІ. Завдяки герменевтичному підходу встановлена сутність положень нормативно-правових актів, які визначають основи правового регулювання правовідносин із захисту права на повагу до гідності та честі, права недоторканність ділової репутації, у разі їх порушення в ЗМІ.

Під час дослідження були використані наступні методи пізнання: діалектичний, історико-правовий, тлумачення права, структурно-функціональний, моделювання. Зокрема, діалектичний метод було використано при встановленні та виокремленні зв'язку предмета дослідження із соціальною складовою, що утворює об'єкт даного дослідження. Історико-правовий метод було використано для вивчення генезису розвитку законодавства із захисту честі, гідності та ділової

репутації. Метод тлумачення правових норм застосовувався під час з'ясування точного змісту та конкретного розуміння норм законодавчих актів, та при дослідженні правозастосовних аспектів. Структурно-функціональний метод було використано при дослідженні сутності правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, у разі їх порушення в ЗМІ. Метод моделювання був використаний при формуванні практичних пропозицій щодо подолання суперечностей у чинному законодавстві України, в частині правового регламентування правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних питань цивільно-правового захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених у ЗМІ.

У межах здійсненого дослідження одержано результати, які містять наукову новизну:

вперше:

визначено, що цивільне право по відношенню до гідності, честі, ділової репутації суддів здійснює виключно охоронний вплив;

визначені межі захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, у разі їх порушення ЗМІ. Зокрема, визначено, що судді як публічні особи відкриваються для прискіпливого висвітлення їх слів та вчинків. Персональна критика суддів є допустимою в тих випадках, коли їх поведінка або вчинки є такими, що можуть викликати безпосереднє занепокоєння щодо поточного стану функціонування органу правосуддя, в цілому та морально-етичних якостей суддів, як гарантів справедливості. Втім, огульні звинувачення, висловлюванні ЗМІ на адресу суддів, «персональні нападки» на суддів та надмірні оціночні судження, висловлені на адресу суддів, не мають нічого спільного з правом ЗМІ на свободу думки та слова, вільне вираження поглядів та переконань. А тому в

зазначених випадках захист права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації є легітимною підставою для обмеження права ЗМІ на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань;

визначено та обґрунтовано, що ефективність заборони поширення інформації, якою порушується право суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, в межах журналістського матеріалу, який лише готується до випуску у світ, знаходиться в прямій залежності від співвідношення строків випуску спірного матеріалу у світ та строків розгляду судової справи.

вдосконалено:

положення, висловлене в межах науково-практичних праць стосовно доцільності поєднання таких способів захисту особистих немайнових прав як заборона поширення випущеної у світ інформації, якою порушуються особисті немайнові права (ч.2 ст.278 ЦК України) та спростування недостовірної інформації, в разі захисту особистого немайнового права, порушеного внаслідок поширення ЗМІ недостовірної інформації. Визначено, що поєднання заборони поширення випущеної у світ інформації, якою порушуються особисті немайнові права та спростування недостовірної інформації, як способів захисту права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації є доцільним у разі, якщо спірна інформація попередньо була поширена на шпальтах газети, на сторінках журналу, на веб-сайті ЗМІ, що функціонує в мережі Інтернет або в межах програми чи передачі телерадіоорганізації, запис якої транслюється з певною періодичністю;

дістало подальшого розвитку:

обґрунтування щодо недоцільності виокремлення спеціальних різновидів честі, гідності особи та доцільності уточнення їх змісту лише з моменту реалізації особою права на захист;

обґрунтування самостійного характеру права на захист честі, гідності та ділової репутації, яке реалізується в межах самостійного правового зв'язку – охоронного правовідношення;

обґрунтування щодо підстав виникнення правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації,

порушених у ЗМІ. Визначено, що правовою підставою виникнення правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ є факт порушення таких особистих немайнових прав, шляхом поширення ЗМІ недостовірної інформації (відомостей, що не відповідають дійсності) чи висловлювання ЗМІ оціночних суджень у брутальній, принизливій чи непристойній формі. Можливість реалізації суддями права на захист особистих немайнових прав, об'єктом яких є честь, гідність та ділова репутація, в разі порушення таких прав ЗМІ шляхом висловлювання оціночних суджень у прийнятній морально-етичній формі стосовно дій, поведінки суддів, фактично обмежена в силу етичних обмежень визначених Кодексом суддівської етики.

теоретичне обґрунтування щодо співвідношення категорії «недостовірна інформація» та «інформація, що не відповідає дійсності»;

обґрунтування закріплення за суддями правового статусу «публічних осіб». Визначено, що приналежність суддів до публічних осіб продиктована такими факторами: судді є спеціально уповноваженими особами, які обіймають штатну суддівську посаду в одному з судів України, здійснюють правосуддя на професійній основі, від імені України опосередковують судову владу України (яка є однією з трьох самостійних гілок державної влади); фінансування судів здійснюється виключно з Державного бюджету України. Оплата праці суддів здійснюється у формі суддівської винагороди;

обґрунтування необхідності уточнення у правовідносинах із захисту честі, гідності та ділової репутації за участю ЗМІ, загального положення щодо кола зобов'язаних суб'єктів у правовідносинах відповідного виду, з огляду на вид ЗМІ, в якому було поширено спірну інформацію та особливості організації його діяльності, наявності в тексті посилання на особу – джерело поширюваної інформації;

обґрунтування можливості захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації в разі їх порушення в ЗМІ шляхом поширення інформації у формі оціночного судження, за умови, що таке оціночне судження не містить під собою достовірного фактичного підґрунтя.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, які містяться в дисертації, можуть бути використані в:

науково-дослідній діяльності – для подальших наукових розвідок у галузі цивільного права;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини із захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, в разі порушення відповідних особистих немайнових прав суддів в ЗМІ;

навчальному процесі – при викладанні таких навчальних дисциплін як: «Цивільне право», «Цивільно-правовий захист немайнових прав фізичних осіб», підготовці підручників, навчальних посібників, монографій, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження доповідалися на наукових, науково-практичних конференціях, засіданні круглих столів, зокрема на: Круглому столі «Інформаційні технології в умовах оновлення цивільного законодавства» (13 червня 2020 р., м. Одеса); Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених «Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку» (27 листопада 2020 р., Одеса); Круглому столі «Реформування законодавства України: проблеми сьогодення» (22 березня 2021 р., м. Миколаїв); XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна цивілістика: тенденції розвитку права в умовах пандемії» (23 квітня 2021 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Приватне право в умовах глобалізації: вплив євроінтеграційних процесів на розвиток вітчизняного права та законодавства» (23 квітня 2021 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Римське право і сучасність. Кодифікація та рекодифікація цивільного законодавства в Україні: досвід і перспективи» (25 червня 2021 р., м. Одеса); Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми цивілістики в умовах пандемії та ІТ» (10 грудня 2021 р., м. Одеса); Всеукраїнській науковій конференції «Римське право і сучасність: цивільне право в умовах війни» (м. Одеса, 24 травня 2022 р.); Всеукраїнській науковій конференції

молодих вчених «Українське суспільство в умовах воєнного стану: сучасні виклики та напрямки розвитку» (м. Одеса, 6 червня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.).

Публікації. Основні положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації, які містяться в дисертації, відображені в 15 наукових публікаціях, у тому числі 3 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 2 науково-практичних статтях, опублікованих в офіційному бюлетні Національної асоціації адвокатів України та 10 тезах доповідей на всеукраїнських і міжнародних наукових, науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою й завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (247 найменування). Загальний обсяг дисертації складає 236 сторінок, з яких основний зміст – 205 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ЧЕСТЬ, ГІДНІСТЬ ТА ДІЛОВА РЕПУТАЦІЯ СУДДІВ ЯК ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

1.1. Сутність честі, гідності та ділової репутації як особистих немайнових благ суддів

Чесність, гідність та ділова репутація – морально-етичні категорії, які протягом усієї історії людства посідають вагомe місце у структурі суспільних відносин як імпульси діяльності суспільної спрямованості. Адже кожна особа як представник суспільства, дотримуючись норм та принципів, встановлених соціумом, прагне до визнання оточуючими її моральних заслуг, прагне обіймати належне місце в суспільстві.

Досягнення особою окресленої вище мети можливо за рахунок того, що кожна особа як представник суспільства здійснює свою діяльність під контролем останнього. А сама діяльність особи підлягає оцінці з боку оточуючих (об'єктивна сторона честі). Формування суспільної оцінки про особу відбувається шляхом зіставлення у свідомості оточуючих отриманої інформації про поведінку особи з інформацією про суспільні потреби, з критеріями добра і зла, справедливості, совісті, обов'язку, суспільного ідеалу. Правильність такої оцінки досягається за рахунок достовірності, актуальності, повноти інформації. [209, С.8]

Сформоване суспільством уявлення про честь особи слугує передумовою для самооцінки особою своєї поведінки, своїх діянь, на основі власного внутрішнього духовного світу, світогляду, пріоритетів та переконань (суб'єктивна сторона честі). [209, С. 8; 184, С. 88; 223, С. 81] За рахунок цього, особа виявляє здатність подавляти в собі егоїстичні, аморальні прагнення й наміри, і здатна продовжувати здійснювати свою діяльність відповідно до прийнятих моральних норм. [209, С.8]

Гідність, у свою чергу, також має два аспекти прояву. Об'єктивний прояв гідності пов'язаний з цінністю, [167, С.68] значущістю кожної людини безвідносно до її індивідуальних особливостей. Лише внаслідок того, що людина є біосоціодуховною істотою, вона вже наділена певною гідністю. [37, С.55]. А суб'єктивний прояв гідності пов'язаний з діяльністю самої особи та є

відображенням гідності конкретної людини. Утвердження, обстоювання та втрата особою гідності здійснюється за рахунок проєкції власного індивідуального «Я» на загальнолюдські цінності й ідеали. [77] Сформоване почуття гідності виступає регулятором поведінки особи та саме через нього здійснюється найбільш ефективний моральний спосіб корекції поведінки особи, яка добровільно в цілковитій відповідальності, гармонії зі своїми почуттями й переконаннями здійснює вчинки, що відповідають моральним вимогам суспільства. [73, С.122]

Не менш вагому роль у регулюванні поведінки особи відіграє її ділова репутація. На відмінно від честі та гідності, які будучи приналежними до особистісної сфери особи, мають свій вияв через оцінку духовних та соціальних якостей особи, ділова репутація є категорією приналежною до професійної сфери діяльності особи та відповідно має свій прояв через оцінку ділових якостей особи, її кваліфікацію, рівень результативності виконання покладених на неї професійних, службових обов'язків (об'єктивна сторона ділової репутації). Натомість суб'єктивний прояв ділової репутації пов'язаний з самооцінкою особи значущості своєї діяльності як представника відповідної професії.

Формування ділової репутації здійснюється з моменту залучення особи до активної, професійної діяльності та забезпечує персоніфікацію особи у відповідній сфері професійної діяльності.

Безумовна важливість честі, гідності та ділової репутації у структурі суспільних відносин та бажання зберегти моральні основи суспільства, в якому панує взаємоповага між його представниками, обумовили необхідність державного забезпечення честі, гідності та ділової репутації та видання низки нормативно-правових актів, спрямованих на їх охорону від неправомірного посягання, в тому числі в цивільно-правовій площині.

Перші спроби поширення впливу норм цивільного права на особисті немайнові правовідносини, які виникають із приводу честі, гідності були здійснені в 60-ті рр. ХХ століття, в межах Основ 1961 року. Так, ч.2 ст. 1 Основ 1961 року, закріплювалося, що особисті немайнові відносини, які не пов'язані з майновими, регулюються цивільним законодавством у випадках, визначених законом; ст. 7

закріплювалося право громадянина та організації на звернення до суду з вимогою про спростування недостовірних та ганебних честь та гідність відомостей. [119, С.739, 741]

Окреслені вище положення Основ 1961 року послужили законодавчою базою для введення в республіканські кодекси, в тому числі ЦК УРСР 1964 року, [232, С. 781] відповідних статей об'єктивно кваліфікуючих честь і гідність в якості об'єктів цивільних прав. У 1993 році, завдяки прийняттю Закону України «Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян та організацій», [148] ст. 7 ЦК УРСР 1964 року, яка визначала право на захист честі та гідності, була викладена в новій редакції, завдяки чому поряд з честю та гідністю громадян, об'єктом охорони визнавалася також ділова репутація громадян та організацій. А з плином часу ідея поширення норм цивільного права на честь, гідність та ділову репутацію знайшла свій розвиток і в межах ЦК України як відособлена категорія об'єктів цивільного права – особистих немайнових благ.

Розглядаючи зміст честі, гідності та ділової репутації як особистих немайнових благ, передусім слід визначитися з тим, що являє собою «благо». Так, у площині семантики благо розглядається як добро, щастя, достатки, вигоди, дари природи, все те, чого потребує людина в житті. [195, С. 191] У площині філософських досліджень поняття «благо» використовується для позначення того, що втілює позитивний ціннісний зміст. [219, С.58] Ціннісна характеристика поняття «блага» прослідковується і в площині цивілістично-правових досліджень. [14, С.250; 221, С.694; 27, С.141] Утім, ціннісною характеристикою сутність честі, гідності та ділової репутації як об'єктів цивільних прав не вичерпується.

Загальноприйнятими в цивільному праві України визнаються такі ознаки честі, гідності та ділової репутації як безпосередньо особистий характер та немайновитість.

Власне, особистий характер честі, гідності та ділової репутації, як ознака немайнових благ, що розглядаються, традиційно розкривається на доктринальному рівні крізь призму неможливості відокремлення немайнових благ від особи-носія

[209, С. 14] та їх невідчужуваності. [34, С. 191; 194, С. 234; 246, С.10] Утім, з огляду на динаміку розвитку суспільних відносин, слід констатувати, що класичне уявлення відносно невіддільності особистих немайнових благ, що розглядаються, залишається прийнятним лише стосовно гідності. Протилежною є ситуація стосовно честі та ділової репутації, які з огляду на здатність до об'єктивації (через сформовану громадськістю оцінку морально-етичних, соціальних, духовних та відповідно ділових якостей), можуть існувати автономно, бути сприйнятими третіми особами та виявляти для останніх цінність як за життя особи-носія, так і після його смерті (ч.2 ст.277 ЦК України). А в окремих випадках залучатися до цивільного обороту та відображати здатність до грошової оцінки. Так, зокрема, з огляду на положення ч.1 ст.1116, ч. 1 ст. 1133 ЦК України ділова репутація може виступати як предмет договору комерційної концесії або вкладу учасника.

У той же час, обґрунтованим є зауваження Л.Р. Майданник, що незважаючи на те, що законодавчо можливість залучення особистих немайнових благ, що розглядаються, обмежена виключно положеннями ч.1 ст.1166, ч.1 ст.1133 ЦК України, в площині фактичних правовідносин ділова репутація особи може виступати предметом і ряду інших видів договорів. Яскравим підтвердженням тому, на думку вченої, може слугувати сформована практика щодо перебування відомих осіб (стосовно яких суспільство виявляє підвищений інтерес) на різного роду розважальних заходах, з метою збільшення його популярності. [107, С. 142]

Окреслені вище суперечності між положеннями цивільного права та фактично існуючими правовідносинами не залишилися поза увагою й робочої групи з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. А відтак, у межах § 2.7. Концепції оновлення цивільного законодавства віднайшла своє відображення ініціатива щодо закріплення в приватноправовій площині можливості комерційного використання ознак, що індивідуалізують фізичну особу. [70] До переліку таких ознак справедливо віднесено честь та ділову репутацію фізичної особи.

Водночас, слід зауважити, що вияв здатності честі та ділової репутації до об'єктивації та навіть їх залучення до цивільного обороту не спростовує тезис відносно їх невідчужуваності. Адже, як справедливо зауважено в науковій

літературі, честь та ділова репутація, будучи особистими немайновими благами, що відображають буття людини та забезпечують її персоніфікацію в суспільстві, не можуть стати чужими для особи, якій належать, та своїми для іншої особи. [194, С. 235] При їх залученні до сфери цивільного обороту здійснюється лише фактичне поширення особистих немайнових благ на третіх осіб, задля отримання економічної вигоди. При цьому, як справедливо зазначає В.П. Свердліченко, (що правда лише стосовно ділової репутації, втім, на мою думку, зазначене вченою є прийнятним і для честі), при укладенні договорів, в яких предметом виступає ділова репутація, розповсюджуючи ділову репутацію на іншу сторону договірних відносин (користувача) її правоволоділець не залишається взагалі без неї, а й надалі продовжує мати власну «напрацьовану» ділову репутацію та використовувати її в інших сферах суспільного життя. [185, С. 46-47] При цьому зміна змісту ділової репутації володільца, з моменту укладення відповідного договору, є наслідком не лише дій останнього, але й наслідком дій користувача.

Що ж стосується немайновитості, як ознаки честі, гідності та ділової репутації доцільно зауважити, що традиційно її виокремлення обумовлено тим, що правовідносини з приводу розглядуваних особистих немайнових благ складаються в нематеріальній, духовній сфері життя суспільства. А сама ознака зазвичай трактується як неможливість надання честі, гідності та діловій репутації речового (матеріального) втілення, відсутність будь-якого майнового або речового замітника, аналогу, [209, С.15] а також неможливість їх точного вираження в грошовому еквіваленті або інших одиницях. [72, С.120]

Утім, із залученням окремих благ, що розглядаються, до цивільного обороту та визнанням їх об'єктивної цінності, корисності для третіх осіб, немайновитість як ознака стала розглядатися з певною умовністю.

Так, С.О. Сліпченко в дисертаційному дослідженні зауважує, що ділова репутація може бути оцінена в грошах у силу прямої вказівки на це в законодавстві. А також у силу об'єктивованого виразу, об'єктивної цінності та корисних її властивостей, які дозволяють задовольняти інтереси не лише її носія, а й інтереси третіх осіб. На думку вченого, оцінка ділової репутації здійснюється відповідно до

теорії цінності, за якою ціна – грошове вираження того, наскільки певне благо корисне для споживача (об'єктивна цінність), наскільки попит зацікавлений у ньому, а пропозиція з урахуванням зацікавленості попиту, готова надати доступ до нього. [194, С. 249-250]

Розмір ціни базується на взаємній оцінці учасниками відносин цінності ділової репутації, без урахування витрат, закладених на її формування, через відсутність чіткої залежності між рівнем капіталовкладення і змінами ділової репутації (її зростанням чи падінням).[194, С. 250; 208, С. 124]

Утім, особистий характер та немайновитість є визначальними, але не єдиними характерними ознаками особистих немайнових благ, що розглядаються. Честь, гідність, ділова репутація наділені також низкою інших суттєвих ознак, які характеризують їх як особисті немайнові блага та дозволяють детальніше пізнати їх. Зокрема, до ряду таких відносять: особливість підстав їх виникнення та припинення, змінювальність та невизначеність обсягу, безстроковість.

Так, честь, гідність та ділова репутація як особисті немайнові блага належать кожній фізичній особі від народження. Наповнення змісту честі та гідності здійснюється в міру розвитку суспільної діяльності особи, та розвитку її здатності до самостійної оцінки такої діяльності. Натомість наповнення змісту ділової репутації в часовому аспекті збігається «з моментом залучення особи до відповідного виду трудової діяльності». [191, С. 11] Про наповнення змісту ділової репутації судді, слід вести мову з моменту набуття суддею повноважень судді. Відповідно до положень ч.1 ст. 57 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»: «Особа, призначена на посаду судді, набуває повноважень судді після складення присяги судді».

Водночас слід враховувати, що зміст особистих немайнових благ, що розглядаються, не є «сталою субстанцією» та змінюється під впливом різного роду об'єктивних та суб'єктивних чинників (під впливом дій людини, її вчинків, соціального рівня, відповідальності особи, суспільного становища тощо). [72, С. 120; 185, С. 40]

У свою чергу залежність змісту немайнових благ, що розглядаються, від діяльнісних проявів особи в суспільстві, зумовлює відмінності в ціннісній характеристиці людей. [223, С. 56-57] А тому досить часто ми зустрічаємо апелювання загальною категорією «честь та гідність» з прив'язкою до провідної сфери діяльнісного прояву особи в суспільстві. Наведене повною мірою стосується й суддів. Характеристика моральних якостей яких здійснюється шляхом апелювання до такої категорії як «честь та гідність судді», з огляду на сформовані суспільством засади моральності, які мають як загальний характер, так і спеціальний характер, у силу їх формування спеціально по відношенню до суддів. Спеціальні вимоги, переважно відображені в Правилах суддівської етики.

Водночас у правовій площині не доводиться вести мову про існування спеціальних різновидів гідності [223, С. 57] та честі. Адже, відповідно до положень ст.21 Основного Закону України, усі люди є рівними в гідності та правах. Відповідно до положень ЦК України, честь та гідність виступають об'єктом права на повагу до честі та гідності, яке, у свою чергу, відповідно до положень ч.1 ст.28 Основного Закону України, ч. 1 ст. 297 ЦК України визнається за кожним.

У правовій площині вести мову про доцільність уточнення змісту честі та гідності особи, можна лише з моменту реалізації особою права на захист порушеного права на повагу до гідності та честі. Як власне, і змісту ділової репутації суддів.

Наступною характерною ознакою честі, гідності та ділової репутації як особистих немайнових благ є особливість їх припинення. Досить часто в науковій літературі можна зустріти точку зору, відповідно до якої честь, гідність та ділова репутація припиняють своє існування зі смертю особи-носія. Утім, на мою думку, в момент смерті особи припиняються права на окреслені блага, в силу припинення здатності особи мати цивільні права та обов'язки (цивільної правоздатності) (ч.ч.1,4 ст.25, ч.4 ст.256 ЦК України). У той же час, цінність та значущість честі, ділової репутації не втрачається після смерті особи-носія. Честь та ділова репутація залишаються благами для близьких осіб померлої особи, продовжують своє існування та підлягають захисту.[71, С. 134] Так, власне, відповідно до положень ч.2

ст. 277 ЦК України члени сім'ї, близькі родичі померлої особи, а також інші заінтересовані особи наділяються правом на звернення до суду із вимогою про реалізацію права на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації поширеної щодо особи, яка померла.

Усі розглянуті особливості дозволяють визначити честь, гідність та ділову репутацію в цивілістичній площині як цінності, які, будучи притаманні фізичній особі від народження, спрямовані на забезпечення її соціального буття.

1.2. Особливості цивільно-правового регулювання честі, гідності та ділової репутації суддів

З'ясувавши, що честь, гідність та ділова репутація є об'єктами цивільного права, слід також визначати і характер впливу норм галузі на правовідносини, які виникають з приводу особистих немайнових благ, що розглядаються.

Дискусія навколо впливу норм цивільного права на правовідносини, які виникають з приводу честі, гідності та ділової репутації бере свій початок з 60-х років ХХ століття.

Досить тривалий час в площині цивілістично-правових досліджень панівною була точка зору, за якої цивільне право стосовно правовідносин, які виникають з приводу честі, гідності та ділової репутації здатне виявляти виключно охоронний вплив. [34, С. 200; 234, С. 12]

Прихильники так званого «охоронного впливу», висловлюючи власні наукові погляди з визначеного питання, спираючись на зміст законодавчих положень, а також природне походження та невідчужуваність честі, гідності та ділової репутації як особистих немайнових благ, в наукових працях зазначали, що до моменту порушення честі, гідності, ділової репутації цивільне право охороняє зазначені особисті немайнові блага шляхом встановлення обов'язку пасивної сторони утриматися від їх порушення шляхом поширення невідповідаючих дійсності, ганебних відомостей. А з моменту посягання на вказані особисті немайнові блага, шляхом встановлення конкретних способів їх захисту. [34, С. 200]

На цій основі, визначали, що зміст права на честь та гідність, права на ділову репутацію охоплені повноваженням особи-носія зі звернення до суду з вимогою щодо спростування інформації, поширення якої завдає шкоди її честі, гідності та діловій репутації. [34, С.200; 234, С. 12]

Прийняття нині чинного ЦК України, обумовило певну трансформацію поглядів представників наукової спільноти щодо характеру впливу норм цивільного права на правовідносини, які виникають з приводу честі, гідності та ділової репутації.

У більш новітніх наукових дослідженнях, можна віднайти точку зору за якої цивільне право стосовно правовідносин, які виникають з приводу честі та гідності виявляє виключно охоронний вплив. А стосовно правовідносин, які виникають з приводу ділової репутації, цивільне право здатне виявляти й регулятивний вплив, через можливість використання ділової репутації у цивільному обороті.

Так, зокрема К.В. Можаровська, досліджуючи зміст права публічних осіб на честь та гідність зазначає: «ЦК України лише декларує наявність права кожного на повагу до честі та гідності, не вказуючи при цьому, яким чином це право може змінюватися чи використовуватися... Закон не надає носію права на повагу до його гідності та честі жодних правомочностей, крім права на його захист, і це цілком справедлива ситуація. У деякі сфери життя держава не повинна втручатись та надмірно регулювати їх. Честь та гідність фізичної особи залишаються поза сферою правового регулювання до тих пір, поки не стають об'єктом протиправного посягання. Зовсім інша ситуація склалася у випадку з діловою репутацією фізичної особи. На відміну від честі та гідності, ділова репутація може бути використана у цивільному обороті». [113, С. 136-137]

Втім, найбільш поширеною в новітніх наукових дослідженнях, все ж таки є точка зору за якої цивільне право стосовно правовідносин, які виникають з приводу честі, гідності та ділової репутації здатне виявляти як охоронний, так і регулятивний вплив.

На думку прихильників регулятивного підходу, ідея так званого «позитивного» регулювання правовідносин, які виникають із приводу честі, гідності

та ділової репутації втілена в межах положень ЦК України шляхом закріплення у ст. 297 Кодексу права на повагу до гідності та честі, як суб'єктивного права у його природному стані [223, С.131] та закріплення у ст.299 Кодексу права на недоторканність ділової репутації в її непорушному стані. [183, С. 7]

Ведучи мову про сутність особистих немайнових прав, об'єктом яких є честь, гідність, ділова репутація, прихильники регулятивного впливу, зауважують, що якщо розглядати право на честь, гідність та ділову репутацію виключно крізь призму права кожної особи на недоторканність зазначених особистих немайнових благ та можливості вимагати від усіх суб'єктів утриматися від їх порушення, то цілком очевидним видається, що юридична природа зазначених прав не здатна повною мірою забезпечити соціальне буття фізичної особи. [223, С.106-107] А тому право на честь та гідність, право на ділову репутацію, будучи особистими немайновими правами, що спрямовані на забезпечення соціального буття особи, вимагають більш змістовних дій суб'єкта. Управомочена особа є не тільки пасивним носієм таких особистих немайнових благ як честь, гідність та ділова репутація, але й є активним їх користувачем. [185, С. 57] Саме тому, на думку представників регулятивного підходу право на честь та гідність, право на ділову репутацію як суб'єктивні права складаються з традиційної «тріади правомочностей», зокрема: правомочності на власні дії (правовиконання); правомочності на чужі дії, тобто можливості вимагати від інших осіб виконання покладених на них обов'язків; правомочності захистити своє право. [20]

При цьому стверджується, що правомочність на власні дії в межах суб'єктивного права на честь та гідність, охоплена повноваженнями щодо володіння, користування та зміни честі, гідності. На думку представників регулятивного підходу володіння означає можливість фізичної особи володіти честю та гідністю самостійно, без звернення до інших осіб. Користування означає можливість використання фізичною особою уявлення про себе в особистій, суспільній та інших сферах діяльності. А зміна змісту реалізується шляхом укладання різноманітних угод щодо формування іміджу. [20]

Правомочність на власні дії в межах суб'єктивного права на ділову репутацію, на думку представників регулятивного підходу, охоплена повноваженнями з володіння, використання, зміни та реалізації ділової репутації в цивільному обороті. При цьому, представники регулятивного підходу наголошують, що володіння означає можливість фізичної особи володіти діловою репутацією як особистим немайновим благом самостійно без звернення за сприянням до третіх осіб. [246, С. 10] Використання має свій вияв у можливості правоволодільця ділової репутації використовувати уявлення, сформоване відносно нього в його трудовій сфері діяльності. Зміна ділової репутації реалізується в позитивний бік покращенням виробничих, управлінських показників, а також покращенням ділових та професійних якостей. Утім, зміна ділової репутації може бути не тільки у позитивний бік, особа своїми діями або бездіяльністю може й погіршити її. Правомочність розпорядження означає здатність ділової репутації бути предметом договорів. [185, С.59-60]

Правомочність вимоги, у змісті права на честь та гідність має свій вияв у претензії правомочної особи на шанобливе та поважливе ставлення до неї. [223, С. 132] А у змісті права на ділову репутацію, у претензії адресованій державі (в особі уповноважених органів, посадових та службових осіб), суспільству та окремим фізичним чи юридичним особам не порушувати належне правомочній особі суб'єктивне право. [185, С.60]

Правомочність захисту, як у змісті права на честь та гідність, так і у змісті права на ділову репутацію становить собою можливість особи-носія у випадку порушення відповідних прав звернутися за їх захистом до компетентних органів державної влади або вдатися до самозахисту. [185, С. 58]

Вибудовуючи власне узагальнене бачення щодо питання характеру впливу норм цивільного права на правовідносини, які виникають з приводу честі, гідності та ділової репутації суддів, передусім хотілось би звернути увагу, що:

- відповідно до положень ст. 1 ЦК України, *предметом цивільно-правового регулювання виступають особисті немайнові та майнові відносини* (цивільні

відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників;

- відповідно до положень ч.1 ст.177, положень Глави 15 «Нематеріальні блага», ч.1 ст. 201 ЦК України *особисті немайнові блага, в тому числі честь, гідність та ділова репутація, як їх різновиди – об'єкти цивільного права, які охороняються цивільним законодавством;*

- у межах ст. 271 ЦК України зміст особистого немайнового права розкривається законодавцем не крізь призму загальної теорії відносно трьохелементної структури суб'єктивного права, а через можливість особи-носія відповідного особистого немайнового права *вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя, без визначення при цьому жодних загальних активних повноважень.*

Таке кваліфіковане умовчання законодавця обумовлено неможливістю та недоцільністю, з огляду на неоднорідність даної категорії прав, сформулювати повноваження, які б носили універсальний характер для всіх без винятку особистих немайнових прав. Конкретизація загальної вказівки щодо змісту особистих немайнових прав здійснена законодавцем щодо кожного конкретного права окремо.[228, С. 112]

Так, у межах основного акту цивільного законодавства, право на честь та гідність сформульовано як «право на повагу до гідності та честі» (ст.297 ЦК України). Відповідно до положень статті, кожен має право на повагу до його гідності та честі; гідність та честь фізичної особи є недоторканими; фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі. А право на ділову репутацію, в межах основного акту цивільного законодавства сформульовано як «право на недоторканність ділової репутації» (ст.299 ЦК України). Відповідно до положень статті фізична особа наділяється правом на недоторканність своєї ділової репутації та правом на звернення до суду з позовом про захист своєї ділової репутації.

Аналіз вищезазначених положень основного акту цивільного законодавства свідчить, що законодавець конкретизуючи зміст права на повагу до гідності та честі,

права на недоторканність ділової репутації фактично відійшов від традиційного доктринального погляду відносно змісту суб'єктивного права, як міри можливої поведінки володільця суб'єктивного права, яка реалізується крізь призму тріади правомочностей. Натомість акцентував увагу на негативному аспекті аналізованих прав та фактично обмежився, у випадку з правом на честь та гідність, юридичним визнанням приналежності кожній фізичній особі права на повагу до гідності та честі, чим обумовив кореспондування зазначеному праву обов'язку всіх інших осіб поважати честь та гідність певного суб'єкта; закріпленням за особою-носієм честі та гідності права вимоги, щоб будь-яка третя особа утримувалась від порушення закріпленого за нею права та закріпленням можливості припинити неправомірні дії, які посягають на честь та гідність особи шляхом звернення за допомогою до примусової сили держави. А у випадку з правом на ділову репутацію, обмежився лише поширенням стосовно ділової репутації як особистого немайнового блага особи, правового режиму недоторканності, чим власне закріпив за особою право на пред'явлення вимоги до будь-якої третьої особи щодо утримання від завдання шкоди її діловій репутації та закріплення за особою-носієм ділової репутації права на захист порушеного особистого немайнового права в межах юрисдикційної форми захисту.

Водночас не викликає сумнівів той факт, що особа-носієй честі, гідності щоденно має можливість вчиняти ряд змістовних дій, які за умови їх відповідності суспільним потребам, критеріями добра і зла, справедливості, совісті, обов'язку, суспільного ідеалу сприяють укріпленню позитивної думки суспільства щодо його морально-етичних якостей та самоствердженню особи-носія як гідного члена суспільства. В окремих випадках, за необхідності, особа-носієй честі та гідності має можливість коригувати уявлення суспільства про власні морально-етичні якості шляхом укладання угод із побудови іміджу. А особа-носієй ділової репутації, з моменту її залучення до активної, професійної діяльності має можливість вчиняти активні дії задля формування позитивного враження відносно власних професійних якостей, утвердження себе як фахівця у провідній для нього галузі.

Безсумнівним також видається той факт, що особа-носій, вступаючи у різного роду суспільні відносини має можливість вибудовувати такі відносини, спираючись на попередньо сформовані суспільством уявлення про його морально-етичні та ділові якості. А в умовах сьогодення, не менш безсумнівним визнається й факт можливості використання корисних властивостей моральних благ, здатних до об'єктивації (чесні та ділової репутації) третіми особами завдяки наданню особою-носієм доступу до них на підставі відповідного договору.

Утім такі дії, в переважній більшості наразі винесені законодавцем за межі нормативного втілення. Виключення із загального правила становлять положення ч.1.ст. 1116, ч.1 ст.1133 ЦК України, в частині визнання можливості ділової репутації виступати в якості оборотоздатного об'єкта цивільного права у правовідносинах комерційної концесії та у правовідносинах, які виникають з приводу ведення спільної діяльності. Хоча наразі існують дійсні передумови для перегляду аналізованих вище положень, у частині позитивного регулювання права на честь та ділову репутацію, адже в площині фактичних правовідносин честь та ділова репутація виявляє здатність виступати предметом ряду й інших договорів.

Для досягнення зазначеної мети, першочерговим слід визнати необхідним перегляд існуючого підходу до формулювання суб'єктивних цивільних прав, об'єктами яких виступають честь та ділова репутація. Адже, саме формулювання суб'єктивного права на честь крізь призму категорії «повага», «збіднює» його зміст [185, С.58] та фактично, з огляду на свободу думки та слова, є правовою фікцією. А формулювання суб'єктивного права на ділову репутацію крізь призму правового режиму недоторканності та його побудова через право вимоги щодо дій інших осіб та права на захист, не лише «збіднює» змістовне наповнення права, але й фактично здійснене без врахування положення основного акту цивільного законодавства в частині можливості ділової репутації виступати в якості оборотоздатного об'єкта цивільного права у правовідносинах комерційної концесії та у правовідносинах, які виникають з приводу ведення спільної діяльності.

У зв'язку з вищенаведеним, обґрунтованою видається пропозиція В.П. Сverdlichenko, яка висловлюючи застереження щодо підходу законодавця з

формулювання особистих немайнових прав об'єктом яких є честь, гідність, ділова репутація, утверджує думку, що формулювання особистих немайнових прав, об'єктом яких є честь, гідність та ділова репутація повинно відповідати традиційному уявленню щодо змісту суб'єктивного права. Вищезазначеного результату, на думку вченої, можна досягти шляхом формулювання суб'єктивного права, об'єктом якого виступає честь та гідність як «право на честь та гідність». А суб'єктивного права, об'єктом якого виступає ділова репутація як «право на ділову репутацію». [185, С.52, 54]

Підсумовуючи вищезазначене, базуючись на положеннях загальної теорії права, можна дійти до висновку, що честь, гідність та ділова репутація є об'єктами цивільних прав, а відносини, що складаються з приводу зазначених особистих немайнових благ, є предметом цивільно-правового регулювання. Впорядкування правовідносин, які виникають з приводу честі, гідності та ділової репутації здійснюється за допомогою системи правових засобів, насамперед норм права, які за функціональною спрямованістю є переважно охоронними. Впорядкування групи правовідносин, що розглядаються, за допомогою регулятивних норм є скоріше винятком із загального права та має місце лише у випадках визначених ч.1.ст. 1116, ч.1 ст.1133 ЦК України та дія яких фактично обмежена сферою ведення господарської діяльності.

Водночас з урахуванням нормативно закріпленої можливості обмеження правоздатності суддів, в частині здійснення ними підприємницької діяльності (ч.2 ст. 54 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»), можна дійти до висновку, що цивільне право стосовно честі, гідності та ділової репутації суддів здійснює виключно охоронний вплив. [87, С. 249]

1.3. Право суддів на захист честі, гідності та ділової репутації

«Охорона прав традиційно розуміється у двох значеннях: широкому та вузькому. Традиційно терміном охорона цивільних права визначається вся сукупність засобів, що забезпечують нормальну динаміку реалізації прав. Охорона у вузькому значенні розуміється як захист цивільних прав. Під захистом цивільних

прав слід розуміти правомірну реакцію учасників цивільних відносин, суспільства і держави на порушення, невизнання або оспорювання цивільного права». [225, С. 79]

«Приватноправовий характер цивільних відносин зумовлює можливість кожної особи особисто вирішувати питання про захист свого суб'єктивного цивільного права». [102, С.20] Відповідно до положень ч.1 ст.15 ЦК України: «Кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання».

Питання правової природи права на захист, його місця в структурі суб'єктивного права відноситься до дискусійних. У сучасній цивільно-правовій науці панує три конкуруючі між собою точки зору. Які власне змістовно тяжіють до визнання права на захист в якості: однієї з правомочностей у змісті суб'єктивного цивільного права; [52, С.6; 42, С. 19-20; 224, С.75; 16, С.8-9] самостійного суб'єктивного права; [46, С. 8-9; 226, С.183; 181, С. 16; 74, С. 49] правомочності суб'єктивного цивільного права, яке внаслідок його порушення чи оспорювання стає самостійним суб'єктивним правом і реалізується в межах охоронюваного цивільного правовідношення, що при цьому виникає. [102, С. 23-24; 60, С.118] На користь кожної з трьох вищезазначених точок зору науковці наводять досить вагомні аргументи.

Так, до прикладу І.О. Дзера будучи прихильницею позиції за якої право на захист – один зі структурних елементів суб'єктивного цивільного права, наводить наступні аргументи: «1) між суб'єктивним цивільним правом і правом на захист існує нерозривний зв'язок. Конкретне право на захист виникає лише у зв'язку з порушенням відповідного конкретного (а не будь-якого) суб'єктивного цивільного права. Без наявності в особи суб'єктивного цивільного права неможливо виникнення в подальшому і права на його захист; 2) зміст конкретного права на захист визначається змістом відповідного суб'єктивного цивільного права; 3) ізольоване суб'єктивне цивільне право позбавлене захисного елемента, втрачає юридичні можливості його реалізації». [42, С. 19-20]

Натомість представники точки зору за якої право на захист є самостійним суб'єктивним правом, зауважують на тому, що «основною причиною для

визначення права на захист не як окремого суб'єктивного права, а в якості одного з правомочій суб'єктивного права, є ототожнення понять «суб'єктивне право» і «правомочність» («можливість»). [46, С. 8-9] Вважати право на захист складовим елементом кожного права – значить применшувати його значення. [226, С. 183] Право на захист – самостійне право особи, а не прив'язка до конкретного права. [180, С. 482]

Так, до прикладу З.В. Ромовська, наголошує на тому, що право на захист – самостійне суб'єктивне право, що виникає в момент порушення чи оспорювання охоронюваного законом регулятивного права та реалізується в рамках охоронного цивільного правовідношення, що виникає при цьому. [181, С. 16]

У свою чергу, А.В. Коструба наголошує, що самостійність права на захист зумовлена не лише особливістю його виникнення, але й структурою і направленістю дій учасників правовідносин. Зокрема, вчений зазначає, що: «за змістом, суб'єктивне регулятивне право направлено на задоволення правового інтересу учасників правовідносин в процесі його реалізації, в той же час як право на захист має на меті виправлення дефекту цивільних правовідносин за для належної їх подальшої реалізації». [74, С. 49] Структурно право на захист складається з трьох правомочностей. [74, С. 50]

У сучасній цивільно-правовій науці, існує і третя точка зору щодо правової природи права на захист, обґрунтування якої здійснюється з позиції виду правовідношення, в межах якого право на захист реалізується. Зокрема, не заперечуючи теорію конструкції суб'єктивного права, згідно з якою право на захист позиціонується як правомочність і елемент структури суб'єктивного права, прихильники третьої точки зору, з огляду на вид правовідношення в межах якого відповідне право реалізується, схильні стверджувати, що право на захист в межах регулятивних правовідносин – одна із правомочностей будь-якого суб'єктивного права, відповідно до якої правоволоділець має можливість висувати вимогу щодо відновлення цього права (або самостійними діями захищати право), коли воно буде порушене. Втім, в результаті правопорушення право на захист трансформується в самостійне суб'єктивне право, [102, С. 23] яке пов'язане з усуненням перешкод у

здійсненні права, попередженням у майбутньому правопорушень, зупиненням наявного правопорушення. [60, С.118].

При цьому, додатково наголошується на тому, що суб'єктивне цивільне право на захист не ототожнюється з власне суб'єктивним регулятивним цивільним правом, що зазнало порушення. Адже, реалізуючись у межах охоронних правовідносин, право на захист має зміст, який відрізняється від змісту регулятивного цивільного суб'єктивного права, характеризується відмінним суб'єктивним складом ніж відповідне регулятивне суб'єктивне право і по суті переходить межі суто цивільного матеріального правовідношення у разі використання юрисдикційної форми захисту. [102, С. 23-24]

Вибудовуючи власне бачення відносно правової природи права на захист особистих немайнових прав суддів, об'єктами яких є честь, гідність та ділова репутація, на підставі аналізу вищенаведеного, а також з огляду на положення ЦК України, доктринальні уявлення щодо змісту та правової природи поняття «суб'єктивне право», правової природи цивільних правовідносин, слід визнати обґрунтованими твердженням групи науковців, які вбачають необхідність дослідження правової природи права на захист з позиції виду правовідношення, в межах якого зазначене право реалізується.

Адже, якщо предметно аналізувати положення ст.ст. 15, 297, 299 ЦК України можна прослідкувати, що законодавець, формулюючи зміст права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, дотримався традиційного уявлення щодо змісту цивільного суб'єктивного права, в частині визнання за особою потенційної можливості звернутися до компетентного органу держави (суду) за захистом порушеного суб'єктивного права, об'єктом якого виступає честь, гідність та ділова репутація. І зазначена можливість існує з моменту виникнення суб'єктивного права на повагу до гідності та честі, суб'єктивного права на недоторканність ділової репутації, саме в рамках регулятивного правовідношення, яке власне супроводжує нормальний процес реалізації об'єктивного і суб'єктивного права та відповідне виконання юридичних обов'язків. Порушення права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової

репутації, як абсолютних прав, та наслідок такого порушення набуває значення юридичних фактів, котрі відповідно до положень ч.1 ст.15 ЦК України обумовлюють виникнення самостійного охоронного права (права на захист), яке реалізується в межах самостійного правового зв'язку – охоронного правовідношення. Такі правовідносини вже є відносними, адже мають конкретно визначене коло учасників. Об'єктом відповідного охоронного правовідношення є честь, гідність, ділова репутація особи. Змістом такого виду правовідношення є специфічне право на захист порушеного права на повагу до гідності та честі та/або права на недоторканність ділової репутації. Основною метою цивільно-правового захисту є припинення порушення права суб'єкта та його поновлення. [120, С. 406] «Суб'єктивне право на захист складається з можливості здійснення правомочною особою власних позитивних дій; можливості вимоги відповідної поведінки від зобов'язаної особи; можливості використання державно-примусових заходів стосовно осіб, які порушили юридичний обов'язок». [25, С. 43]

Для здійснення суб'єктивного права на захист необхідними є певні передумови: «наявність в особи – суб'єкта права – належного обсягу цивільної дієздатності; відсутність юридичних та фактичних перешкод для відповідної поведінки суб'єкта». [242, С.15]

З огляду на зазначене, слід також окрему увагу приділити положенням ст. 20 ЦК України, в межах яких закріплене загальне правило, що право на захист особа здійснює на свій розсуд (ч.1). Нездійснення особою права на захист не є підставою для припинення цивільного права, що порушене, крім випадків, встановлених законом (ч.2).

Положення ст. 20 ЦК України, конкретизовані законодавцем в окремих книгах ЦК України. Так, у главі 20 ЦК України («Загальні положення про особисті немайнові права фізичної особи») законодавцем визначені зміст і способи захисту особистих немайнових прав. І хоч, і в межах положень ст.275 ЦК України («Захист особистого немайнового права») законодавець конкретизуючи зміст права на захист особистих немайнових прав, оминув застереження щодо здійснення захисту особистого немайнового права на власний розсуд, втім вести мову про звуження

змісту цього права не доводиться. Адже, норма ч.1 ст. 20 ЦК України має загальний характер, її дія поширюється на всі випадки цивільно-правового захисту суб'єктивних цивільних прав. [102, С.21]

Вищенаведений підхід законодавця є яскравим прикладом деформалізації правового регулювання механізму здійснення суб'єктивного права на захист та відповідно втілення принципу диспозитивності.

Характерно, що зміст «розсуду», як елементу механізму здійснення суб'єктивних цивільних прав, в площині цивілістичних досліджень розглядається в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. У суб'єктивному значенні розсуд, визначається як «акт інтелектуально-вольової діяльності учасника цивільних відносин, об'єктивований у його умовиводі (рішенні) стосовно вибору певного варіанта правової поведінки». [102, С.21] А в об'єктивному значенні, розсуд розглядається як «безпосередній вияв учасником цивільних відносин особистого рішення назовні, що втілюється у свідомому виборі ним певного варіанта правової поведінки та виражається у його конкретних діях як суб'єкта права». [101, С. 64]

Уповноважена особа самостійно вирішує, здійснювати чи не здійснювати належне право на захист. «Усвідомлюючи необхідність захисту свого суб'єктивного цивільного права та маючи волю на вчинення відповідних дій щодо захисту, особа виявляє розсуд стосовно вибору форм, способів і меж захисту». [102, С. 22] Розсуд особи, в зазначеному випадку, залежить від змісту права, що зазнало порушення. [102, С.22]

Особа може здійснювати відповідне суб'єктивне право особисто або передавати, на відповідній правовій основі, здійснення окремих повноважень іншим особам – представникам. За винятком тих випадків, коли законом допускається здійснення права лише особою-володільцем відповідного суб'єктивного права.. [242, С. 13]

Поряд з цим, слід враховувати, що «сфера категорії «розсуд» не є безмежною. Межі розсуду детермінуються необхідністю створення правових умов для повноцінної реалізації принципів справедливості, добросовісності та розумності». [217, С. 111] Вони мають бути розставлені так, щоб в процесі здійснення розсуду

володілець відповідного суб'єктивного права мав змогу реалізувати приватні інтереси, [217, С.111] не обумовлюючи при цьому настання несприятливих наслідків для інших осіб. [83, С. 211] В тому числі шляхом використання недозволених конкретних форм у межах дозволеного законом типу поведінки, що суперечить цільовому призначенню права. [193, С. 451]

Характерно, що «в основу здійснення цивільних прав покладена презумпція добросовісності та розумності поведінки особи – володільця суб'єктивного права». [242, С.13] Так, відповідно до положень ч. 5 ст.12 ЦК України «Якщо законом встановлені правові наслідки недобросовісного або нерозумного здійснення особою свого права, вважається, що поведінка особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено судом».

В цивільному законодавстві зміст категорій «добросовісність» та «розумність» не розкривається. Розумність та добросовісність поведінки суб'єкта цивільних правовідносин може бути встановлені тільки судом, [22, С. 174] який наділений правом зобов'язати особу припинити зловживання своїми правами, а також застосувати наслідки встановлені законом. [242, С.14-15] Зокрема, суд може відмовити у захисті цивільного права, на підставі положень ч.3 ст.16 ЦК України.

Напевно найбільш ілюстративним прикладом зловживання правом на захист є вибір способу захисту, що здатен зумовити порушення прав інших осіб. Зокрема, у справах із захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, таким способом є зобов'язання відповідача у справі принести вибачення за поширення спірної інформації. Адже, сам факт покладення судом на відповідача такого обов'язку, суперечитиме вимогам ч.1 34 Конституції України. В межах якої визначено: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань».

Підсумовуючи вищенаведене, можна сформулювати висновок, що право суддів на захист права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, є самостійним суб'єктивним правом, що реалізується в межах охоронного правовідношення. Реалізація суддею права на захист можлива за наявності певних передумов та здійснюється суддею на власний розсуд, який серед

іншого залежить від змісту права, що зазнало порушення. Межі розсуду особи, в кожному випадку детермінуються необхідністю створення правових умов для повноцінної реалізації принципів справедливості, добросовісності та розумності. Обраний особою спосіб захисту порушеного права, повинен бути спрямований на досягнення мети цивільно-правового захисту та не обумовлювати порушення прав інших осіб. Нездійснення суддею належного йому права на захист честі, гідності та ділової репутації не є підставою для припинення належного йому права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації.

1.4. Історія розвитку цивільного законодавства щодо захисту честі, гідності та ділової репутації

Історія цивільно-правового регулювання правовідносин, які виникають з приводу таких особистих немайнових благ як честь, гідність та ділова репутація сягає часів існування Римської держави.

Правовий вплив на правовідносини опосередковані станом честі, в окреслений історичний період людства здійснювався в двох напрямках. Перший – регулювання та впливу стану честі на правовий статус особи. Римське право знало випадки обмеження правоздатності внаслідок приниження громадянської честі. Найбільш важливими випадками впливу такого обмеження були: *intestabilitas* (позбавлення права бути свідком) – спеціальне обмеження правоздатності, пов'язане з порушенням обов'язку свідка підтвердити факт договору або його зміст; *infamia*, *ignominia* (ганьба) – обмеження, яке мало свій вияв у недопуску до здійснення тих чи інших публічних функцій осіб, які втратили повагу в суспільстві внаслідок вчинення глибоко аморального діяння; *turpitude* (погана репутація) – обмеження, яке застосовувалося до представників, що займалися ганебними професіями. [209, С.45-46]

Другий напрям – захист через вибудовану систему деліктних норм, серед яких провідне місце було надано делікту *injuria*. Цим терміном позначалася будь-яка неправомірна дія, все, що вчинялося не по праву – *omne quod non jure fit*). Термін

мав і більш спеціальне значення, більш вузьке – особиста образа. Уже в Законах XII таблиць прослідковується факт оперування поняття *injuria*. Утім, від початку перелік випадків, об'єднаних поняттям *injuria* мав вичерпний характер, а суть діянь, які обумовлювали особисту образу, зводилася до посягання на тілесну недоторканність вільної людини (*membrum ruptum* – пошкодженні частини тіла; *os fractum* – нанесені тяжкий тілесних ушкоджень; *injuria* – нанесенні побоїв без поранень, нанесенні принизливих ударів). [127, С.261]

З розвитком суспільних відносин, положення Законів XII таблиць у частині *injuria* були радикально реформовані преторським едиктом, делікт «*injuria*» отримав достатньо широке застосування та з посягань на особисту недоторканність перетворився в делікт, суть якого полягала в будь-якому посяганні на особу. [126, С. 207] Делікт *injuria*, в тому числі був поширений на випадки завдання шкоди честі, гідності, яка надалі і становила основний зміст делікту *injuria*. Усе це призвело до того, що в праві римлян установилася відповідальність за лайку, погрози та публічне приниження – *convincinum adversus bonos mores*, за складання пасквілів – *libellum famosum*. Особливе місце займало положення *ne quid infamandi causa fiat*, що включало випадки моральної шкоди, пов'язаної з посяганням на честь і гідність. [223, С.24]

Вчинення окреслених вище дій у незручний час (вдень), в незручному місці (публічно), проти особливо визначних особистостей та дій, які характеризувались особливою тяжкістю підпадали під категорію *injuria atrox* (тяжке *injuria*). [207, С. 38]

У час преторського реформування законодавчих положень також було введено *animus injurandi* – (намір образити) в якості необхідного елемента делікту *injuria*. [223, С. 21]

Система покарання за *injuria* також не була сталою, та в ході розвитку римського права пройшла шлях від застосування принципу «таліону» за дії, які виражалися у *membrum ruptum* (пошкодженні частини тіла, каліцтві), фіксованих штрафних санкцій за інші дії, які охоплювалися поняття *injuria* до так званого оцінного позову (*actio injuriarum aestimatoria*), запровадження якого ознаменувала впровадження гнучкого механізму визначення розміру штрафних санкцій. При

визначенні розміру штрафу враховувались всі обставини завдання образи: місце, час, особистість потерпілого. [36, С.74]

Право визначення розміру відшкодування за завдану образу надавалось потерпілому. Якщо визначена потерпілим сума була справедливою, суд присуджував визначену потерпілим суму. У випадках, коли з урахуванням суспільного становища сторін позову, обставин завдання образи суд визначав, що розмір суми є несправедливим, останній наділявся правом зменшити розмір штрафу. [35, С. 71]

У випадку, коли підставою для подання позову ставало завдання тяжкої образи (*injuria atrox*), визначення розміру завданої шкоди здійснювалося претором. Надана претором нормативна оцінка завданої шкоди не була обов'язковою для суду. Суд наділявся правом зміни розміру «преторського штрафу». У той же час, практика майже не знає таких випадків, адже претор у ті часи користувався високим авторитетом. [38, С.369-370]

Видання закону *lex Cornelia de injuriis*, обумовило перенесення деяких видів *injuria* (удари, побої, насильне вторгнення в будинок) в площину кримінального переслідування. Потерпіла особа наділялася правом вибору між *action injuriarum aestimatoria* та *delictum publicum* (кримінальним переслідуванням). [208, С.50]

У ході подальшого історичного розвитку людства тенденція відносно визнання розглядуваних особистих немайнових благ в якості об'єктів кримінально-правової охорони посилювалася. Окреслена тенденція мала свій вияв і в ході розвитку українського права.

Так, починаючи з періоду з 1016 по 1842 роки розглядувані немайнові блага визнавалися об'єктом кримінально-правової охорони. Не вдаючись до детального аналізу кримінально-правових положень пам'яток права, які протягом зазначеного періоду визнавали розглядувані немайнові блага в якості об'єктів охорони, все ж таки на підставі їх узагальненого аналізу варто відзначити, що історично в період, охоплений часом чинності положень Руської Правди по період чинності положень Статуту про покарання, підхід до визначення дій, які обумовлювали завдання шкоди відповідним немайновим благам постійно змінювався. Пошук шляхів оптимального

забезпечення їх захисту здійснювався з огляду на моральні засади, що панували у відповідний історичний період та уявлення про сутність честі, гідності як суспільних цінностей. І якщо за часів чинності Руської Правди, дії, які потенційно могли завдати шкоди честі та гідності особи, були опосередковані фактом завдання особистої образи, яка трактувалася крізь призму фізичної недоторканності особи та мала свій вияв у вигляді умисного поштовху, ударів в обличчя рукою або жердиною тощо. То починаючи з часів Статуту князя Ярослава про церковні суди (Розширена редакція), прослідковується утвердження тенденції, за якої завдання шкоди відповідним немайновим благам особи може бути наслідком словесної образи.

Також варто відзначити, що вид покарання за безчестя, за загальним правилом, мав грошовий вираз, розмір якого встановлювався нормативно та залежав від стану, роду діяльності потерпілої особи, посади, яку вона обіймала і т.ін. В окремих випадках, міра відповідальності була суворішою і мала прояв в інших формах покарання. Так, наприклад, відповідальність за образу судді встановлювалась арт.18 розділу 6 Литовського Статуту 1529 року. [206, С.248] Відповідно до положень Литовського Статуту, особа, яка висловила на адресу судді образливі слова, повинна була понести покарання у вигляді ув'язнення строком на 6 місяців.

При аналізі пам'яток права, а також наукових праць, присвячених питанню розвитку інституту захисту честі, гідності та ділової репутації, на особливу увагу звертає прогресивність окремих положень пам'яток права. Зокрема, прогресивність положень Литовських статутів у частині введення відповідальності не лише за форму вираження слів, але й у залежності від того, чи були відповідні висловлювання наклепницькими. Так, відповідно до положень Литовських статутів, не визнавалося злочинним оприлюднення ганебних обставин, правдивість яких надалі була доведена особою-поширювачем. [17, С. 60] Характерною рисою зазначеної пам'ятки права є також закріплення положення, за якого на особу, яка здійснила наклеп щодо позашлюбного походження іншої особи, покладался обов'язок щодо відведення наклепу (визнання неправдивості поширеної інформації) перед судом. Зазначені положення фактично слід оцінювати як перші спроби

впровадження такого способу захисту, яке відповідно до чинного законодавства йменується як спростування недостовірної інформації. [206, С. 225]

Прогресивність положень Конституції Пилипа Орлика полягає в тому, що відповідний акт є «одним із перших у вітчизняному законодавстві нормативним актом, в якому поряд з поняттям «безчестя» стала застосовуватися лексема «честь», як самостійна правова категорія (розділ VII Конституції)». [223, С.25]

Із прийняттям Зводу законів цивільних, захист честі особи міг здійснюватися особою і в порядку цивільного судочинства, шляхом звернення до суду задля присудження судом на її користь платежу за безчестя. Загальні положення, які здебільшого стосувалися відшкодування моральної шкоди, були визначені у ст. 574 Зводу. Питання відшкодування безпосередньо шкоди за безчестя було вирішено у ст.ст.667-670 Зводу. [223, С. 34] Розмір плати за безчестя мав грошовий вираз.

Статтею 670 Зводу також встановлювався обов'язок кривдника здійснити винагороду на користь ображеної особи, якщо внаслідок завдання образи така особа понесла збитки в кредиті (в часовий проміжок чинності Зводу поняття «кредит» трактувалося в контексті довіри, авторитету в певних колах, на сьогодні ж дане поняття відповідає поняттю «ділова репутація») або в майні. Розмір відшкодування встановлювався на розсуд суду та на основі його рішення. Потерпіла особа наділялась правом самостійного вибору між цивільним позовом та кримінальним переслідуванням особи, що обезчестила її. [209, С.55]

У період з 1927 року по 1961 рік розглядувані особисті немайнові блага підлягали охороні виключно в кримінально-правовій площині. Так, Кримінальним кодексом Української Соціалістичної Радянської Республіки 1927 року встановлювалася відповідальність за образу, нанесену будь-якій особі дією, словом або на письмі (ст.172); за образу в поширених або публічно виставлених творах друку або зображеннях (ст.173); за наклеп (ст.174), у тому числі здійснений у друкованому або іншим чином розмноженому творі (ст.175). [81, С. 73]

Лише в 1961 році питання щодо необхідності цивільно-правового регулювання правовідносини з приводу захисту розглядуваних особистих немайнових благ постало на рівні законотворчої діяльності, в межах роботи над

проектом Основ 1961 року. Саме прийняття Основ 1961 року, ознаменувало честь та гідність в якості об'єктів цивільного права. [209, С.57] Статтею 7 Основ 1961 року було закріплено порядок захисту честі та гідності, який здатний забезпечити реалізацію провідного інтересу особи, честі та гідності якої було завдано шкоду внаслідок поширення недостовірної інформації.

Так, відповідно до положень вищезазначеної статті, громадянин або організація наділялись правом на звернення до суду з вимогою спростування відомостей, які ганьблять її честь і гідність, якщо той, хто поширив такі відомості не доведе, що вони відповідають дійсності. Нормами окресленої статті також визначався порядок спростування відомостей, які не відповідають дійсності. Зокрема, передбачалося, що, якщо недостовірні відомості були поширені у пресі, вони підлягали спростуванню також у пресі. В інших випадках спростування мало відбуватися у встановленому судом порядку.

У разі невиконання рішення, ухваленого за результатом розгляду позову про захист честі та гідності, суд наділявся правом стягнути з особи-порушника штраф у дохід держави. Сплата штрафу не звільняла порушника від обов'язку виконати дії, передбачені судовим рішенням.

Стаття 7 Основ 1961 року послужила законодавчою основою для введення в республіканські кодекси відповідних статей об'єктивно кваліфікуючи честь і гідність в якості об'єктів цивільного права. [26, С.66]

У подальшому першочергова редакція ст. 7 Основ 1961 року, а відповідно й положення ЦК республік, були піддані законодавчому корегуванню. Так, в 1981 році до ч.2 ст.7 Основ 1961 року були внесені зміни в частині спростування відображених в офіційному документі відомостей, які посягають на честь та гідність шляхом заміни такого документа. [214; 215]

У 1990 році був прийнятий Закон Союзу Радянських Соціалістичних Республік №1552-І «Про пресу та інші засоби масової інформації», [223] який власне суттєво розширив порядок захисту честі та гідності, порушених внаслідок поширення недостовірної інформації в ЗМІ. Власне, вперше на законодавчому рівні було: закріплено право на відповідь, як спосіб захисту порушених прав та законних

інтересів (ст.25); визначено порядок реалізації права на спростування та права на відповідь (ст.26); закріплено право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної громадянину в результаті поширення ЗМІ відомостей, які не відповідають дійсності, порочать честь і гідність громадянина (ст.39); поширення відомостей, що не відповідають дійсності, порочать честь і гідність громадянина або організації, визнано в якості однієї з підстав відповідальності за порушення законодавства про пресу та інші ЗМІ (ч.1 ст.35); визначено коло відповідальних осіб за порушення законодавства про пресу та інші ЗМІ (ч.3 ст.35); визначено коло випадків звільнення ЗМІ від відповідальності за поширення відомостей, які не відповідають дійсності (ст.38).

Закон було введено в дію 1 серпня 1990 року на підставі Постанови Верховної Ради СРСР № 1553-І від 12 червня 1990 року «Про введення в дію Закону СРСР «Про пресу та інші засоби масової інформації»». [221] Положенням п.5 Постанови № 1553-І встановлювався обов'язок законодавчих органів союзних і автономних республік привести законодавство союзних і автономних республік у відповідність із Законом СРСР «Про пресу та інші засоби масової інформації».

Після розпаду Радянського Союзу новоутворені незалежні держави незначною мірою трансформували своє законодавство про ЗМІ. [224, С.88] Так, у прийнятому в 1992 році Законі України № 2782-ХІІ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», [222] в переважній більшості віднайшли своє відображення ряд положень, які були надбанням законодавства СРСР у сфері медіа. Утім, у межах Закону було закріплено і ряд новел. До ряду останніх, слід зараховувати можливість опублікування спростування за вимогою заявника або за власною ініціативою (ч.2 ст.37); встановлення мінімального та максимально допустимого обсягу тексту спростування, з урахуванням відношення до обсягу фрагменту опублікованого повідомлення або матеріалу, що підлягає спростуванню (ч.4 ст.37); визначення переліку випадків, за наявності яких редакція відмовляє (ч.7 ст.37) або може відмовити в публікації спростування (ч.8 ст.37); встановлення обов'язку редакції щодо повідомлення заявника про існуючі підстави для відмови в публікації, а також обов'язку редакції повідомити заявника про строк і час публікації спростування в

разі існування обставин, які унеможливають оприлюднення спростування в межах строків, встановлених ч.9 ст.37 Закону № 2782-ХІІ; розширення кола відповідальних осіб за порушення законодавства про друковані ЗМІ, поряд із цим розширенням переліку випадків звільнення останніх від відповідальності (ст.ст.41-42).

21 грудня 1993 року був прийнятий Закон України № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення». [224] У межах Закону віднайшли відображення положення відносно: права на відповідь, а також права на власне тлумачення обставин справи у випадку, коли попереднє поширення телерадіоорганізацією інформації призвело до заподіяння шкоди інтересам громадян або організацій (ч.1 ст.43); права громадян та організацій на спростування розповсюджених телерадіоорганізацією даних, що не відповідають дійсності, права громадян на спростування розповсюджених даних, які принижують їх честь і гідність (п.3 ч.1 ст.40, ч.ч.1,2 ст.43); підстав звільнення відповідальних осіб від відповідальності за розповсюдження даних, що не відповідають дійсності (ст.48); кола відповідальних осіб за достовірність інформації, наданої на запит (ст.26); права на відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної громадянину в результаті розповсюдження телерадіоорганізацією даних, що не відповідають дійсності, принижують честь і гідність громадянина або завдають йому іншої немайнової шкоди (ст.47).

Характерною для Закону № 3759-ХІІ, в його першочерговій редакції була відсутність деталізованої процедури реалізації права на відповідь, права на власне тлумачення обставин справи, а також права на спростування. У ч. 2 ст.43 Закону містилася лише вказівка щодо загального строку, в межах якого має бути здійснене спростування (протягом 1 місяця), а також наголошувалося на тому, що зміст і час спростування повинні визначатися за угодою зацікавлених сторін. Зазначена прогалина була усунена лише в 2006 році, з прийняттям Закону України № 3317-ІV «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення». [147] Деталізований порядок реалізації права на спростування, права на відповідь (коментар чи власне тлумачення обставин справи) та порядок оприлюднення тексту

спростування, відповіді, коментаря чи тексту, в якому відображене тлумачення обставин справи віднайшов відображення у ст.ст. 64,65 Закону.

1993 рік ознаменувався також і прийняттям Закону України «Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян та організацій». [148] Даним нормативно-правовим актом були внесені зміни до ЦК УРСР. А відтак: положення ч.1 ст. 6 доповнено абз.5, чим фактично було визнано компенсацію моральної шкоди в якості одного зі способів захисту цивільних прав. Кодекс доповнено ст. 440-1, якою визначено порядок відшкодування моральної (немайнової) шкоди; ст. 7 була викладена в новій редакції, аналіз якої свідчить, по-перше, про те, що поряд із честю та гідністю громадян, об'єктом охорони визнавалася також і ділова репутація громадян та організацій, а по-друге, була нормативно закріплена, на рівні кодифікованого акту, можливість компенсації моральної та відшкодування матеріальної шкоди, завданої громадянам або організаціям внаслідок поширення про них недостовірної інформації.

Подальший розвиток положень законодавства із захисту честі, гідності та репутації відбувався в конституційній площині та був охоплений періодом прийняття Основного Закону України. [229, С. 59] А відтак, у межах ст. 3 Конституції України, честь та гідність були визнані в якості найвищих соціальних цінностей; у межах ст.68 було встановлено обов'язок кожного неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей; у межах ст. 32 були закріплені положення, відповідно до яких кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також права на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої поширенням недостовірної інформації. [69]

2003 рік ознаменувався прийняттям наразі чинного ЦК України [231], яким вперше у вітчизняному законодавстві в розгорнутій формі було закріплено положення щодо честі, гідності та ділової репутації, як різновидів відособленої

категорії об'єктів цивільного права – особистих немайнових благ. Характерно, що в межах ч.3 ст.277 ЦК України (в ред. від 16.01.2003 р.), закріплювалась презумпція недостовірності негативної інформації про особу. Зокрема, в межах вищенаведеного положення ЦК України, зазначалось: «вважається, що негативна інформація, поширена про особу, є недостовірною». Окрім цього, закріплювалась і презумпція добропорядності, яка передбачала, що будь-яку негативну інформацію, яка поширена про особу, слід вважати неправдивою, якщо тільки той, хто її поширив, не доведе протилежного. [231]

У цьому ж році був прийнятий Закон України № 676-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова». [143] Більша частина положень Закону була спрямована саме на врегулювання спірних питань у справах із захисту порушених у ЗМІ особистих немайнових прав, об'єктом яких є честь, гідність, ділова репутація.. А саме, врегулювання спірних питань у частині, що стосується узгодження права на честь, гідність та ділову репутацію з правом на свободу слова, свободу друку та правом громадськості на інформацію про суспільно важливі події.

Власне, зазначеним вище Законом були внесені зміни до Закону України № 2657-XII «Про інформацію» [154] та Закону України № 540/97-ВР «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [149] Відтак, Закон № 2657-XII був доповнений положеннями ст.47-1 «Звільнення від відповідальності», в межах якої, з урахуванням ст. 10 ЄКПЛ, було надано визначення «оціночні судження» та окреслено їх відмінність від фактів (фактичних тверджень). А ст.49 Закону була викладена в новій редакції, аналіз положень якої свідчить про встановлення обмеження можливості органів державної влади та місцевого самоврядування, як позивачів у справах про захист честі, гідності та ділової репутації вимагати по суду, поряд із спростування недостовірної інформації, відшкодування моральної (немайнової) шкоди. При цьому слід зауважити, що в межах положення статті було введено застереження, що посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування не обмежені в праві захищати

власну честь, гідність та ділову репутацію в суді, за умови доведення того, що опубліковані відомості стосуються їх безпосередньо.

Натомість, у межах ч.ч.4-5 ст.17 Закону України № 540/97-ВР віднайшла відображення категорія «злий умисел» журналіста або ЗМІ в завданні шкоди органу державної влади, посадовій або офіційній особі, як обов'язкова умова для призначення компенсації моральної (немайнової) шкоди. А в ч.6 вищезазначеної статті знайшло відображення положення, згідно якого журналіст та/або ЗМІ звільняються від відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, якщо суд встановить, що журналіст діяв добросовісно та здійснив перевірку поширеної інформації.

Прийняття Закону України від 13 січня 2011 року №2938-VI «Про внесення змін до Закону України «Про інформацію», [146] обумовило розширення кола підстав реалізації права на відповідь, власне тлумачення справи в ЗМІ та відшкодування моральної шкоди. Відтак, положеннями п.2 ч.2 ст.47-1 Закону України «Про інформацію» (в новій редакції) було визначено, що особа вправі реалізувати право на відповідь, власне тлумачення обставин справи в ЗМІ в тому разі, коли поширені про неї оціночні судження або думки обумовлюють приниження її гідності, честі чи ділової репутації, а також інших особистих немайнових прав. Крім цього, окресленою вище нормою визнавалося, що право на відшкодування моральної шкоди охоплює також випадки висловлення суб'єктивної думки в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію.

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції»» № 198-IX, [145] ч.6 ст.277 ЦК України було доповнено положенням щодо можливості реалізації права на відповідь фізичною особою, особисті немайнові права якої були порушені внаслідок поширення викривачем інформації про можливі факти порушення вимог антикорупційного законодавства.

Наразі можна спостерігати новий етап розвитку законодавства із захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ. Передумовою для його провадження безумовно слугує факт

стрімкого розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій, невідповідність положень чинного законодавства існуючим тенденціям фактичному розвитку медіасередовища та практичне підтвердження неефективності існуючих механізмів захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, які функціонують не лише в інтернет-просторі, але й офлайн. Власне, автори законопроекту Закону «Про медіа» від 02.07.2020 р. № 2693-д [155], який спрямований на формування єдиного нормативно-правового акту, яким би визначались основи діяльності ЗМІ (за термінологією проекту Закону – медіа) в Україні, в незалежності від форм їх випуску (друкована, електронна тощо), пропонують:

- з метою забезпечення принципу технічної нейтральності, в частині регламентування правовідносин у сфері функціонування медіа, віднести онлайн-медіа (які наразі здебільш наділяються таких статусом *de facto*) до суб'єктів у сфері медіа, завдяки чому власне і поширити норми спеціального законодавства у сфері медіа на їх діяльність;

- з метою забезпечення можливості ідентифікації суб'єкта у сфері онлайн-медіа, в законопроекті пропонується покласти на онлайн-медіа обов'язок із оприлюднення та регулярного оновлення на їх вебсайті (онлайн-профілі) вихідних даних. Невиконання зазначеного обов'язку, на думку авторів законопроекту, обумовлюватиме притягнення суб'єкта у сфері онлайн-медіа до відповідальності;

- з метою забезпечення ефективності захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у медіа, пропонується перегляд процесу розміщення тексту спростування або відповіді в онлайн-медіа. Так, зокрема, на думку авторів законопроектів, поширення тексту спростування або відповіді в онлайн-медіа має відбуватись у спосіб, максимально наближений до способу поширення інформації, щодо якої надійшла заява про спростування або реалізацію права на відповідь (у тому ж обсязі, на тій же веб-сторінці або у тому ж розділі веб-сайту тощо). Якщо текст спростування або відповіді неможливо розмістити на одній веб-сторінці з оригінальною публікацією, суб'єкт у сфері онлайн-медіа має забезпечити перехресні посилання між відповідними публікаціями

та розмістити поряд з оригінальним текстом повідомлення про те, що інформація з цієї публікації була спростована або стала предметом реалізації права на відповідь.

Підсумовуючи вищезазначене, слід зауважити, що нормативне регулювання правовідносин із захисту честі, гідності та ділової репутації знайшло своє відображення ще за часів існування Римської держави та має тривалу та доволі цікаву історію розвитку на території українських земель. Аналіз пам'яток права в історичній ретроспективі свідчить, що постійний пошук шляхів оптимального забезпечення захисту честі, гідності та ділової репутації здійснювався з огляду на моральні засади, що панували у відповідний історичний період та уявлення про сутність честі, гідності та ділової репутації як суспільних цінностей. Незважаючи на подекуди казуїстичний характер правових норм, диференційованих підхід до визначення міри відповідальності, в підсумку ми маємо достатньо розроблену систему правових норм, спрямованих на захист честі, гідності та ділової репутації в разі їх порушення, в тому числі в ЗМІ. Безумовно вести мову про її досконалість, у тому числі в частині, яка стосується захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, не доводиться в силу невідповідності вимогам часу. А також певним прогалинам та суперечностям, увага на які буде звернена в межах наступних розділів дисертаційного дослідження.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІДНОСИНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВА СУДДІВ НА ПОВАГУ ДО ГІДНОСТІ ТА ЧЕСТІ, НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ, ПОРУШЕНИХ У ЗМІ

Право суддів на захист права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, знаходить свою реалізацію в цивільно-правових відносинах щодо захисту честі, гідності та ділової репутації. Вказані правовідносини, як і будь-які інші, є формою реалізації цивільно-правових норм. Їх елементами є: суб'єктний склад розглядуваної категорії правовідносин, який включає такі види суб'єктів як правомочні суб'єкти та зобов'язані суб'єкти; об'єкт (тобто особисті немайнові блага судді, а саме: честь, гідність, ділова репутація) та зміст категорії правовідносин, що розглядається (право судді на захист права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації). Враховуючи, що окремі елементи відповідного виду правовідносин були розглянуті в підрозділі 1.1. та підрозділі 1.3 розділу 1, в межах цього розділу увага буде звернута на підстави виникнення правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації та на суб'єктивному складі, як структурному елементі відповідного виду правовідносин.

2.1. Підстави виникнення правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ

Передумовою виникнення правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, виступає факт порушення ЗМІ відповідних особистих немайнових прав суддів.

«Термін «порушення права» є багатозначним, охоплює два пов'язані, але не тотожні поняття: 1) порушення припису правової норми; 2) порушення суб'єктивного цивільного права учасника цивільних правовідносин. Кожного разу перше та друге поняття пов'язані з недотриманням приписів норми цивільного права (законодавства), якими визначено вимоги до правомірної поведінки учасників

цивільних правовідносин». [220] У правовідносинах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, такими приписами є положення ст. 297 «Право на повагу до гідності та честі», ст.299 «Право на недоторканність ділової репутації» ЦК України.

Системний аналіз положень чинного законодавства в частині регламентування правовідносин із захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, свідчить, що способи порушення відповідних приписів ст.ст. 297, 299 ЦК України визначені як у межах основ цивільного законодавства, так і в межах нормативно-правових актів, які визначають основи діяльності ЗМІ.

Так, у межах ст. 277 ЦК України, визначено, що: «Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок *поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації*, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації».

Відповідно до положень п.2 ч.2 ст.30 Закону України «Про інформацію»: «Якщо особа вважає, що *оціночні судження або думки принижують її гідність, честь чи ділову репутацію, а також інші особисті немайнові права*, вона вправі скористатися наданим їй законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи в тому самому засобі масової інформації з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку. Якщо *суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію*, на особу, яка таким чином та в такий спосіб висловила думку або оцінку, може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану моральну шкоду».

Відповідно до положень ч.1 ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»: «Громадяни, юридичні особи і державні органи, а також їх законні представники мають право вимагати від редакції друкованого засобу масової інформації опублікування ним спростування поширених про них *відомостей, що не відповідають дійсності або принижують їх честь та гідність*».

Відповідно до ч.1 ст.64, ч.1 ст.65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»: «Громадянин або юридична особа мають право вимагати від телерадіоорганізації спростування поширених у її програмі чи передачі *відомостей, які не відповідають дійсності та/або принижують честь і гідність особи*»; «Громадянин або юридична особа, стосовно якого (якої) в програмі чи передачі телерадіоорганізації було поширено *відомості, які не відповідають дійсності або порушують його (її) права і законні інтереси*, має право на відповідь (коментар чи власне тлумачення обставин справи) в програмах та передачах даної телерадіоорганізації незалежно від того, було подано заяву з вимогою спростування чи ні».

Відповідно до ч.1 ст.33 Закону України «Про інформаційні агентства»: «Громадяни, юридичні особи, державні органи і органи місцевого самоврядування, а також їх уповноважені представники мають право вимагати від інформаційного агентства спростування *розповсюджених про них відомостей, що не відповідають дійсності, принижують їх честь та гідність*».

Аналіз вищенаведених положень законодавства передусім обумовлює потребу в зверненні уваги на такі загальні аспекти:

- при визначенні правових наслідків поширення певного виду інформації, законодавцем вживається різні словосполучення. А саме, «*порушує особисте немайнове право*» (ч.6 ст.277, ст.278 ЦК України), «*принижує честь, гідність, ділову репутацію*» (п.2 ч.2 ст.30 Закону України «Про інформацію», ч.1 ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ч.1 ст.64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», ч.1 ст.33 Закону України «Про інформаційні агентства»). При аналізі зазначених словосполучень, передусім звертає на увагу факт розставлення законодавцем різних акцентів щодо деструктивного впливу поширення певної інформації стосовно особи. Так, у межах ЦК України увага законодавця сконцентрована навколо особистого немайнового права, в його об'єктивному (має вияв у порушенні положень ч.1, 2 ст.297, ч.1 ст.299 ЦК України) та суб'єктивному розумінні (має вияв у завданні шкоди честі, гідності, діловій репутації особи). Натомість у межах нормативно-правових актів, які

визначають основи діяльності ЗМІ, акцент зміщено лише на суб'єктивну сторону права особи на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації;

- у межах ЦК України законодавець визначає, що порушення права особи на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації може бути здійснено шляхом поширення про особу (або членів її сім'ї) *недостовірної інформації*. Натомість, у межах нормативно-правових актів, що визначають основи діяльності ЗМІ, законодавець визначає, що порушення права особи на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації може бути здійснено шляхом поширення про особу *відомостей, що не відповідають дійсності*. Втім, про протиставлення понять «інформація» і «відомості» мова йти не може. Адже, в межах ст.200 ЦК України, п.3 ч.1 ст. 1 Закону України «Про інформацію», законодавець надає визначення «інформація» через поняття «відомості» та поняття «дані».

Категорії «недостовірна інформація» та «відомості, що не відповідають дійсності» за філологічним змістом є близькими. Втім, певна відмінність між зазначеними категоріями все ж таки існує. На відповідних відмінностях буде акцентована увага далі в тексті;

- законодавець, у переважній частині нормативно-правових актів, які визначають основи діяльності ЗМІ, при встановленні правовідносин із захисту порушених у ЗМІ прав, у досудовому порядку визначає в якості об'єкта захисту лише честь та гідність (ч.1 ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ч.1 ст.64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», ч.1 ст.33 Закону України «Про інформаційні агентства»). Лише в межах положень п.2 ч.2 ст.30 Закону України «Про інформацію», ч.1 ст.65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» законодавець в якості об'єкта захисту визначає ділову репутацію. І що характерно, що відповідно до вищезазначених положень захист ділової репутації, шкода якій завдана внаслідок висловлювання стосовно особи оціночних суджень чи внаслідок поширення у програмі / передачі телерадіоорганізації відомостей, які не відповідають дійсності або порушують її

право на недоторканність ділової репутації, в досудовому порядку може бути здійснений лише шляхом реалізації права на відповідь;

- у межах ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», законодавець визначає, що підставою для спростування може слугувати попереднє поширення ЗМІ відомостей, що не відповідають дійсності *або* принижують честь та гідність особи. У межах ст.64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», підстава для звернення до телерадіоорганізації із заявою про спростування аналогічна, втім сформульована через «*та/або*». Втім, таке формулювання підстав для спростування інформації в досудовому порядку не відповідає правовій природі спростування як цивільно-правового способу захисту честі, гідності. На моє переконання слушним є зауваження, висловлене Р.О. Стефанчуком, що «застосування сполучника «або» вводить певну альтернативність у підстави спростування. Враховуючи те, що цивільно-правовий захист честі, гідності можливий лише при повній інтеграції вказаних умов, то в даному випадку ми маємо справу з певним нонсенсом, згідно якого можуть спростовуватись або відомості поширені і неправдиві, навіть коли вони не порочать честь і гідність, або відомості поширені та такі, що порочать, навіть коли вони правдиві. Навряд чи законодавець мав бажання розширити умови застосування цього спеціального способу захисту честі, гідності та репутації, тому слід розглядати це як помилку»; [209, С.165]

- спосіб порушення ЗМІ приписів ст.ст. 297, 299 ЦК України, в окремих випадках має вирішальне значення при обранні форми захисту порушеного права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. Так, з огляду на положення абз.2 ч.2 ст. 30 Закону України «Про інформацію», в разі порушення ЗМІ приписів ст.ст. 297, 299 ЦК України шляхом поширення оціночних суджень у прийнятній морально-етичній формі, які на переконання особи стосовно якої такі оціночні судження висловлені, принижують її гідність, честь чи ділову репутацію, така особа з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень може звернутися до ЗМІ із заявою про реалізацію *права на відповідь*. Можливість захисту порушеного права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової

репутації, з підстави поширення в ЗМІ оціночні суджень у прийнятній морально-етичній формі, в юрисдикційній формі обмежена.

З урахуванням вищезазначених положень ЦК України та законодавчих актів, які визначають основи діяльності ЗМІ, можемо сформулювати узагальнений висновок, що порушення ЗМІ права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації може бути здійснено шляхом поширення недостовірної інформації (відомостей, що не відповідають дійсності); оціночних суджень (у тому числі в разі їх висловлювання в брутальній, принизливій чи непристойній формі).

Утім поряд з вищенаведеним доречно відзначити, що можливість реалізації суддями права на захист особистих немайнових прав, об'єктом яких є честь, гідність та ділова репутація, в разі порушення таких прав ЗМІ шляхом висловлювання оціночних суджень у прийнятній морально-етичній формі стосовно дій, поведінки суддів під час провадження професійної діяльності (в тому числі щодо ведення процесу, ухвалених рішень і т.ін.) або ж поведінки, вчинків суддів поза межами суду, коли такі оціночні судження мають суттєвий вплив на загальне уявлення суспільства стосовно поточного стану функціонування органу правосуддя та морально-етичних якостей суддів як гарантів справедливості, фактично обмежена.

Вищенаведені обмеження в частині можливості суддям здійснити захист особистих немайнових прав, об'єктом яких є честь, гідність, ділова репутація обумовлені тим, що особливий статус суддів в суспільстві та потреба у зміцненні та підтримці довіри до органу правосуддя, зобов'язує суддів демонструвати й пропагувати високі стандарти поведінки як під час здійснення правосуддя, так і в позасудовий час. Кодекс суддівської етики пронизаний ідеєю потреби в демонстрації суддями прояву тактовності, стриманості, незалежності, неупередженості. А також ідеєю потреби в прояві суддями терпимості до висловлювань, оцінки їх дій та критики (в тому числі з боку ЗМІ), які можуть лунати на їх адресу в зв'язку з окремими аспектами їх професійної діяльності або ж окремими проявами їх поведінки поза межами суду. Тобто, фактично діє правило, за

яким свобода слова суддів обмежена інтересами авторитету органу правосуддя, в цілому.

І хоч і в межах ст.4 Кодексу суддівської етики визначено: «Порушення правил етичної поведінки, встановлених цим Кодексом, не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та визначати ступінь їх вини». Втім, відповідне положення очевидно є таким, що не враховує положення п.3 ч.1 ст.106 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», в межах якого визначено, що однією з підстав для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження є «допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, *дотримання інших норм суддівської етики та стандартів* поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу».

Сфера тих випадків, за яких відповідні висловлювання, оцінка чи критика стосовно поведінки, вчинків суддів, не зачіпатиме загальні питання щодо поточного стану функціонування правосуддя та морально-етичних якостей суддів як гарантів справедливості, є досить вузькою та фактично обмежена міжособистісним рівнем комунікації суддів як фізичних осіб. А ЗМІ, з огляду на природу їх діяльності та відведену їм роль «вартових демократії» не можуть бути віднесені до суб'єктів міжособистісного рівня комунікації.

З огляду на вищенаведене можна сформувати висновок, що підставою для виникнення правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації є факт порушення таких особистих немайнових прав ЗМІ, шляхом поширення недостовірної інформації (відомостей, що не відповідають дійсності) чи висловлювання суб'єктивної думки у брутальній, принизливій чи непристойній формі.

Сформувавши висновок щодо підстав виникнення правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової

репутації, порушених у ЗМІ, доречно окрему увагу приділити дослідженню змісту окремих категорій, які є визначальними при встановленні факту порушення в ЗМІ особистих немайнових прав суддів, що розглядаються. Зокрема, змісту таких категорій як «поширення інформації в ЗМІ», «інформація про особу», «інформація, яка завдає шкоду честі, гідності, діловій репутації», «недостовірна інформація», «відомості, що не відповідають дійсності». На окрему увагу заслуговують такі категорії як «фактичні твердження», «оціночні судження».

Поширення інформації в ЗМІ. Так, з огляду на положення ст. 9 Закону України «Про інформацію», поширення інформації є одним із видів інформаційної діяльності. Відповідно до роз'яснення наданого в п.15 Постанови Пленуму Верховного Суду України №1 від 17.02.2009 року «під поширенням інформації слід розуміти: опублікування її в пресі, передання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів масової інформації; поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; викладення в характеристиках, заявах, листах, адресованих іншим особам; повідомлення в публічних виступах, в електронних мережах, а також в іншій формі хоча б одній особі.

Поширенням інформації також є вивішування (демонстрація) в громадських місцях плакатів, гасел, інших творів, а також розповсюдження серед людей листівок, що за своїм змістом або формою порочать гідність, честь фізичної особи або ділової репутації фізичної та юридичної особи.

Проте судам необхідно враховувати, що повідомлення оспорюваної інформації лише особі, якої вона стосується, не може визнаватись її поширенням, якщо особа, яка повідомила таку інформацію, вжила достатніх заходів конфіденційності для того, щоб ця інформація не стала доступною третім особам». [159]

На підставі наведеного, можна сформулювати висновок, що під поширенням інформації в ЗМІ слід розуміти опублікування її на шпальтах газет, сторінках журналів, вебсайтах ЗМІ, що функціонують на просторах мережі Інтернет або ж її трансляції в межах передач чи програм телерадіоорганізацій.

Мінімальна вимога щодо поширення інформації хоча б одній особі (окрім тієї, якої така інформація стосується) встановлена з огляду на її достатність для того, аби контроль над оприлюдненою інформацією був втрачений. [209, С. 67] «Інформація, яка повідомлена хоча б одній особі, якої вона не стосується особисто, може за типом ланцюгової реакції стати надбанням подальшого необмеженого кола обізнаних осіб». [40, С. 77]

З огляду на особливості провадження діяльності ЗМІ, поширення певної інформації, яка потенційно може завдати шкоди честі, гідності та діловій репутації суддів, фактично здійснюється в два етапи. Перший етап охоплений діями з підготовки журналістського матеріалу до випуску у світ. Другий етап, відповідно, охоплений фактичним поширенням інформації на шпальтах газети, на сторінках журналу, на вебсайті ЗМІ, що функціонує на просторах мережі Інтернет чи у випуску програми, передачі телерадіоорганізації. Відповідно коло осіб, які мають змогу ознайомитися з певною інформацією на кожному з вищенаведених етапів різняться. У першому випадку, коло суб'єктів, які мають можливість ознайомитися з інформацією, охоплена особами, залученими до підготовки випуску журналістського матеріалу у світ. У другому випадку фактично презюмується поширення відповідної інформації серед невизначеного кола осіб. При тому, що дійсні кількісні показники аудиторії, яка мала можливість сприйняти поширену інформацію, важко визначити. Адже, якщо брати за основу друковані ЗМІ, складність визначення кількості осіб, які мали змогу ознайомитися з поширеною інформацією в черговому випуску друкованого ЗМІ обумовлена тим, що: наклад не відображає фактичної кількості придбаних у точці роздрібної торгівлі однією особою копій випуску друкованого ЗМІ; зі змістом придбаної газети чи журналу може ознайомитися не лише особа-покупець, але й інші члени його сім'ї. Аналогічною є ситуація щодо кількісних показників аудиторії певної телепрограми чи радіопрограми. Використання новітніх технологій, які спрямовані на фіксацію факту кількості ввімкнень певного телеканалу чи радіостанції, в певний ефірний проміжок часу в підсумку визначає лише ймовірні кількісні показники осіб, які мали можливість сприйняти поширену інформацію. Не виняток становлять і ЗМІ, які

функціонують на просторах мережі. Адже, статистичні дані перегляду певного опублікованого матеріалу не фіксують кількість осіб, які дійсно мали можливість ознайомитись зі змістом опублікованого матеріалу. До того ж навіть, якщо припустити, що вищенаведені кількісні показники є релевантними стосовно кількості осіб, які мали змогу ознайомитися зі змістом спірного матеріалу, нівелювати дію наведеного вище механізму ланцюгової реакції неможливо.

Поряд із цим, як слушно зауважує Р.О. Стефанчук, при встановленні факту поширення інформації, доречно враховувати не лише об'єктивну сторону процесу поширення інформації у відповідний спосіб. Але й здатність реципієнтів сприйняти поширену інформацію. Задля цього реципієнти повинні володіти способом сприйняття ідентичним до способу поширення або говорячи технічним терміном, реципієнти повинні мати можливість «зчитати інформацію». [209, С. 65] Навряд чи можливо вести мову про поширення інформації, яка зашифрована за допомогою спеціальних символів, які неможливо прочитати. [239, С.23-24] Або ж у разі блокування доступу до журналістського матеріалу, відразу після його розміщення на вебсайті ЗМІ, що функціонує на просторах мережі Інтернет. Чи при існуванні суттєвих технічних перешкод під час трансляції телепередачі чи радіопередачі (тих, які фактично припинили трансляцію телепередачі чи радіопередачі на тривалий час).

Очевидно, що сам факт ініціювання суддею спору із захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації та доведення ним факту поширення інформації ЗМІ (в разі захисту прав у судовому порядку) свідчитиме, що така інформація була поширена у спосіб, за якого реципієнти мали змогу «зчитати» спірну інформацію. [96, С. 31]

Інформація про особу. Поряд із фактом поширення, необхідним видається і встановлення того факту, що поширена інформація стосується певної особи. Тобто судді або членів його сім'ї, в окремих випадках. Встановленню факту, що поширена інформація стосується певної фізичної особи, може сприяти виявлення безпосереднього зазначення імені особи, якої така інформація стосується. Поряд із цим, слід враховувати, що ЗМІ можуть свідомо або ж несвідомо, не називати ім'я

особи, якої поширювана інформація стосується. А використовувати неповні або описові номінації стосовно особи, якої поширена інформація стосується, з використанням метафор, натяків і широкого спектру маніпулятивних прийомів, за допомогою яких аудиторія ЗМІ при ознайомленні зі змістом тексту з контексту або так званих «фонових знань» може ідентифікувати особу. [13, С. 23-24] У зазначеному випадку, встановлення факту, що поширена інформація стосується певної фізичної особи, повинно супроводжуватися аналізом всього поширеного матеріалу та виявлення тих його елементів, які ідентифікують особу.

Яскравим прикладом наведеному може слугувати справа № 2-132/11. В якій автор журналістського матеріалу не називаючи імені судді, наголосивши на його відомості («відомий суддя») поширив інформацію, яка власне і стала предметом спору. Зокрема, в журналістському матеріалі містилось звинувачення судді у вчиненні замаху на злочин проти життя та здоров'я підприємця і депутата районної ради ОСОБА_8. Суд за сукупністю встановлених обставин (в тому числі з урахуванням неприязних відносин, які склалися між суддею та підприємцем, депутатом районної ради, а також Головою районної державної адміністрації (який є джерелом інформації)) встановив, що словосполучення «відомий суддя» було вжито стосовно позивача у справі. [176]

Допоміжним інструментом у визначенні того, що в журналістському матеріалі міститься інформація стосовно певної особи, може бути семантико-текстуальна експертиза.

Інформація, що завдає шкоди честі, гідності та діловій репутації. Переважно завдана в ЗМІ суддям шкода носить немайновий характер та має своє вираження у втратах немайнового характеру, завданих власне у зв'язку з приниженням їх честі, гідності, ділової репутації. Характерно, що з етимологічної точки зору «принижувати» означає: «ставити в принизливе становище, ображати; применшувати значення, роль кого-, чого-небудь, видавати менш значним; зменшувати інтенсивність, силу вияву чого-небудь». [199, С. 689]

І.В. Царьова, досліджуючи питання юрислінгвістичних ознак ситуації приниження честі, гідності, ділової репутації, на підставі узагальненого аналізу

позовних заяв, сформулювала висновок, що найчастіше передумовою для констатації, з боку позивачів, обставини приниження честі, гідності та ділової репутації слугує поширення стосовно них: інформації щодо протиправної поведінки; висловлювання, що кваліфікують характер та особистісні якості особи-позивача з негативного погляду; негативна характеристика позитивних якостей особи-позивача; засудження певного виду установок (ідейних, політичних, релігійних). [222, С. 46]

Поряд із цим слід враховувати, що сприйняття тієї чи іншої інформації особою, якої така інформація стосується як принизливої, завжди пронизане осмисленнями й переживаннями, протиставленням об'єктивного слова його суб'єктивному сприйняттю. Посилення або послаблення інтерпретаційної діяльності особи, стосовно якої поширена інформація поєднується з її аксіологічною установкою, ступенем сприйнятливості до критики, чутливістю до характеристики. А відповідно залежно від того, що входить до системи цінностей конкретної особи, реакція особи, якої поширена інформація стосується, може бути зваженою, а може бути занадто емоційною. [222, С.47]

З огляду на зазначене, очевидно, що визнання інформації як такої, що здатна принизити честь, гідність, ділову репутацію особи, повинно здійснюватися не з огляду на суб'єктивну думку особи, якої така інформація стосується, а з огляду на загальноприйняті уявлення про характер поширеної інформації. [209, С.73]

Розгляд питання щодо поглядів відносно змісту категорії «інформації, яка принижує честь, гідність та ділову репутацію» в історичній ретроспективі, свідчить, що під час нормативного визнання презумпції добропорядності в межах ч.3 ст.277 ЦК України, до інформації, поширення якої могло свідчити про факт приниження честі, гідності та ділової репутації особи, була віднесена негативна інформація. Роз'яснення щодо змісту категорії «негативна інформація» було надане Пленумом Верховного Суду в п.15 Постанови №1 від 27.02.2009 р. Так, відповідно до наданого роз'яснення Пленумом Верховного Суду України, негативною визнавалась інформація, в якій «стверджувалося про порушення особою, зокрема, норм чинного законодавства, вчинення будь-яких інших дій (наприклад, порушення принципів

моралі, загально визнаних правил співжиття, неетична поведінка в особистому, суспільному чи політичному житті тощо) та яка, на думку позивача, порушує його право на повагу до гідності, честі чи ділової репутації». [159]

Проте, з виключенням ч.3 ст.277 ЦК України на підставі Закону України від 27.03.2014 р. № 1170-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації», ЦК України не оперує ані презумпцією добропорядності, ані такою категорією як «негативна інформація». Втім, категорія «негативна інформація» (в частині констатації здатності інформації, в якій стверджується про порушення особою норм чинного законодавства, принципів моралі, загально визнаних правил співжиття та прояву неетичної поведінки), в практичній площині все ж таки послуговує «опорою» для визначення поширеної інформації як такої, що здатна принизити честь, гідність та ділову репутацію особи, якої поширена інформація стосується.

У контексті вищенаведеного, хотілось би звернути окрему увагу на питання щодо визнання поширеної інформації стосовно порушення суддями норм кримінального права як такої, що здатна завдати шкоди честі, гідності, діловій репутації суддів. Адже, аналіз медіапростору та матеріалів судової практики у справах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації свідчить, що непоодинокими є випадки, коли в журналістських матеріалах міститься ствержувальна інформація стосовно причетності суддів до вчинення протиправних, кримінально-караних діянь (декларування недостовірної інформації; прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою; постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови; і т.ін.). Поширення такої інформації, в переважній мірі здійснюється навіть в умовах відсутності відкритого кримінального провадження та закріплення за особою, якої стосується така інформація, у встановленому законом порядку, статусу підозрюваного чи обвинуваченого. Що, у свою чергу, обумовлює ряд питань. Передусім, чи має право ЗМІ поширювати інформацію стосовно причетності суддів

до кримінально-протиправної діяльності? Чи обґрунтовано покладати на ЗМІ відповідальність за поширення інформації, яка містить твердження про протиправні прояви поведінки суддів за відсутності обвинувального вироку? Поширення відповідної інформації виявляє деструктивний вплив на право суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації? Чи поширення такої інформації виявляє деструктивний вплив на право суддів на презумпцію невинуватості?

Вагомість вирішення наведених вище питань посилюється і з огляду на те, що:

- положення ч.6 ст.277 ЦК України, ч.1 ст.53-2 Закону України «Про запобігання корупції» передбачають, що ЗМІ можуть виступати в якості майданчика для повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції». І характерно, що з огляду на положення абз.2 ч.2 ст.53-2 Закону України «Про запобігання корупції» таке повідомлення повинно ґрунтуватися на фактичних даних, які можуть бути перевірені компетентними органами у сфері протидії корупції (відомості про обставини правопорушення, місце і час його вчинення, особу, яка вчинила правопорушення тощо). [243]

- положеннями п. «з» ч.1 ст.59 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» визначено обов'язок аудіовізуальних ЗМІ не поширювати матеріалів, які порушують презумпцію невинуватості підозрюваного, обвинуваченого або упереджують рішення суду;

- у межах §2. 16 Концепції оновлення цивільного законодавства закріплено положення щодо необхідності об'єктивації презумпції невинуватості в межах основного акта цивільного законодавства та встановлення цивільно-правових способів захисту (в тому числі таких як припинення порушення та компенсація моральної шкоди) за поширення інформації, яка порушує презумпцію невинуватості. [70] Наочним орієнтиром для об'єктивації принципу в межах ЦК має послугувати ст. 9-1 Цивільного кодексу Франції, в межах якої: право на повагу до презумпції невинуватості визначається в якості самостійного права; констатується, що порушення такого права може відбуватися шляхом публічного висловлювання

на адресу особи, наділеної відповідним процесуальним статусом у рамках кримінального провадження, звинувачення у вчиненні кримінально-протиправного діяння та представлення широкому загалу такої особи як винної в діяннях, які на момент поширення відповідної інформації є предметом досудового розслідування або судового розгляду; визначено механізм захисту відповідного суб'єктивного права, який зводиться до закріплення за судом права у відповідних випадках, у порядку спрощеного провадження, без негативних наслідків для компенсації завданої шкоди, вжити заходи, що спрямовані на припинення порушення презумпції невинуватості.

[94, С. 48]

Безумовно, що формування відповіді на вищезазначені питання неможливе без визначення сфери дії принципу презумпції невинуватості. Дослідження поглядів науковців, що сформовані на підставі матеріалів прецедентної практики ЄСПЛ свідчить про тенденцію до утвердження широкого підходу із визначення сфери дії принципу презумпції невинуватості. За якого дія принципу презумпції невинуватості виходить за суто процесуальні межі та охоплює всі суспільні відносини, в яких учасником виступає особа, по відношенню до якої здійснюються дії інкримінаційного характеру. [244] Що власне і обумовлює зверненість обов'язку з дотримання презумпції невинуватості як об'єктивного правового положення, констатації і вимоги закону, до всіх державних і громадських формувань, посадових і службових осіб, громадян, до загальної суспільної думки. [116, С.3]

Утім, важливо відзначити, що за часом, дія принципу презумпції невинуватості розпочинається з моменту відкриття кримінального провадження та завершується лише в момент набрання обвинувальним вирок законної сили. Ухвалення виправдувального вироку, звільнення особи від кримінальної відповідальності з закриттям кримінального провадження за nereабілітуючими підставами, не має своїм правовим наслідком припинення дії принципу презумпції невинуватості. [116, С.5-6] А тому про порушення принципу презумпції невинуватості доречно вести мову в разі існування відкритого кримінального провадження, закріплення за суддею відповідного процесуального статусу.

Враховуючи положення щодо сфери дії презумпції невинуватості, можна сформулювати висновок, що сам факт визнання ЗМІ належними до кола осіб, на яких поширюється обов'язок не посягати на право особи на повагу до презумпції невинуватості, не слід трактувати як абсолютну заборону зі здійснення ними діяльності з інформування громадськості про відкриті кримінальні провадження, факт повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, набуття особою статусу обвинуваченого в межах кримінального провадження, в цілому про хід досудового розслідування та судового розгляду. В умовах існування відкритого кримінального провадження, закріплення за суддею відповідного процесуального статусу, ЗМІ зобов'язані лише не перебирати на себе роль суду та уникати висловлювань, які б налаштовували суспільну думку на те, що особа винна у вчиненні кримінального правопорушення, [116, С.13] «ухвалювати» вирок на шпальтах періодичних видань чи просторах вебсайту ЗМІ, що функціонують у мережі Інтернет або ж в межах ефірного часу передач чи програм телерадіоорганізацій. [93, С.21] До того ж така діяльність прямо суперечить основному завданню ЗМІ в суспільстві, яке полягає в «наданні інформації для аналізу». [55, С.32] Лише суд є єдиним компетентним органом, який наділений правом встановлювати винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Натомість сам факт відсутності відкритого кримінального провадження нівелює аспект обов'язку ЗМІ дотримуватися презумпції невинуватості, втім у жодному разі не звільняє ЗМІ від обов'язку проявляти обачність при поширенні інформації стосовно ознак протиправності в діях судді. В умовах відсутності відкритого кримінального провадження ЗМІ, маючи намір привернути уваги громадськості до питань щодо наявності ознак протиправності у діях судді, повинні будувати свої твердження на достовірних фактичних даних. Не вдаючись при цьому до правової кваліфікації діянь, навішування ярликів («підозрюваний», «обвинувачений», «винний у вчиненні кримінального правопорушення» і т.ін.), поширення висловлювань, які здатні сприяти формуванню думки аудиторії ЗМІ про достеменну причетність судді до вчинення кримінально-протиправних діянь та його

винуватість. Адже, категорії «підозрюваний», «обвинувачений», «підсудний» за своєю природою є кримінально-процесуальними. Закріплення за особою відповідного статусу здійснюється відповідно до КПК України. Єдиним документом, який здатен підтвердити факт підозри чи обвинувачення особи у вчиненні кримінально-протиправного діяння, є повідомлення про підозру, що вручене у встановленому КПК України порядку або ж відповідно обвинувальний акт, складений, затверджений та направлений до суду компетентними суб'єктами у порядку, визначеному КПК України. Аналогічно видається й ситуація щодо констатації безумовної винуватості судді у вчиненні кримінально-протиправного діяння. Адже, як і попередньо визначалось, суд є єдиним компетентним органом, який наділений правом встановлювати винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення.

З огляду на зазначене, слід сформулювати висновок, що в умовах відсутності в межах ЦК об'єктивованого права на повагу до презумпції невинуватості в якості самостійного суб'єктивного права, поширена ЗМІ інформація стосовно причетності судді до кримінально-протиправних діянь, в умовах відсутності обвинувального вироку, який вступив у законну силу, в межах якої прослідковується навішування ярликів («підозрюваний», «обвинувачений», «винний у вчиненні кримінального правопорушення» і т.ін.), надання правової кваліфікації відповідним діям судді та висловлювання щодо винуватості судді у вчиненні кримінального правопорушення, охоплена змістом категорії «інформація, що завдає шкоди честі, гідності та діловій репутації».

Недостовірна інформація (відомості, що не відповідають дійсності). У переважній мірі в площині наукових досліджень та площині правозастосування зміст категорії «недостовірна інформація» трактується крізь призму словосполучення «інформація, яка не відповідає дійсності», «інформація яка викладена неправдиво». [99, С.53]

Так, відповідно до роз'яснення наданого Пленумом Верховного Суду України в п.15 Постанови №1 від 27.02.2009 р., недостовірною слід вважати інформацію, яка: «не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про

події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені)». [159]

Подібне за змістом визначення надається і в науковій площині. Так, С.І. Шимон зауважує, що недостовірною варто вважати інформацію про події, явища чи факти, які не мали місце взагалі (інформація вигадана) або ж перебіг яких спотворений у повідомленні (інформація викладена неправдиво). [237]

Т.І. Лежух стверджує, що інформація є недостовірною в разі її невідповідності дійсності. [100]

Натомість, М. Полудьонний не заперечує того аспекту, що за філологічним змістом аналізовані категорії є близькими. Втім, акцентує увагу на тому, що категорія «недостовірна інформація» за змістовим навантаженням є більш широкою, ніж категорія «відомості, що не відповідають дійсності», бо не має елементу категоричності і включає в себе приховане посилання на її суб'єктивну оцінку з боку розповсюджувача. [130]

Аналогічну за змістом точку зору відстоює і Д.Д. Луспеник. У своїй монографічній роботі, вчений співвідносячи поняття «дійсність» та «достовірність» у контексті діяльності ЗМІ, з огляду на етимологічне значення поняття «дійсність» (дещо таке, що насправді існує або існувало, реальність), відзначив, що за своїм змістом «дійсність» є більш вузьким терміном, більш вимогливим за своїм сенсом стандартом, аніж «достовірність». [106, С. 174] Встановлення дійсності не є задачею ні журналістів, ні ЗМІ, оскільки законодавство про інформацію зобов'язує ЗМІ керуватися принципами об'єктивності та достовірності.

Вибудовуючи власне бачення щодо змісту категорій «недостовірна інформація», «відомості, що не відповідають дійсності», хотілось би звернути увагу на таке:

- дійсно, якщо звернутися до результатів лінгвістичного дослідження окремих слів, які є складовими категорій, що розглядаються, стає очевидно, що з етимологічної точки зору прикметник «достовірний», трактується як такий, який не викликає сумніву, цілком вірний, точний та за своєю суттю виражає оцінку факту з погляду суб'єкта. Прикметник достовірний із «негативним» префіксом

« – не», слід трактувати як такий, що «викликає сумнів щодо правдивості, правильності». [115, С. 224-226] За своєю суттю поняття «достовірний», «недостовірний» включає в себе приховане посилення на оцінку поширеної інформації її поширювачем.

Натомість зміст категорії «відомості, що не відповідають дійсності», з етимологічної точки зору передусім зводиться до констатації категоричності того, що певні відомості «не відбивають реальність», тобто те, що існує в об'єктивній дійсності. Втім, міра невідповідності відомостей дійсності є невизначеною (відомості можуть бути неповні, частково перекручені і т.ін. або цілком неправдиві, брехливі, дезінформаційні, фактичні і т.ін.). [115, С.226-230]

Тобто, з етимологічної точки зору, коли мова йде про достовірну /недостовірну інформацію, має місце яскраво виражений суб'єктивний характер оцінки певної інформації. Сам факт її відповідності/невідповідності дійсності потребує встановлення (доведення). Натомість, коли мова йде про інформацію (відомості), яка відповідає дійсності/невідповідає дійсності, яскраво виражений факт категоричності щодо відповідності/невідповідності такої інформації (відомостей) дійсності. Тобто, відповідний факт є встановленим (доведеним).

- з огляду на положення ч.1 ст.2 Закону України «Про інформацію», достовірність інформації є одним із основних принципів інформаційних відносин. З огляду на положення п.2 ч.3 ст.26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», п. «в» ч.1 ст.59 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», на ЗМІ покладається обов'язок поширювати достовірну інформацію.

У межах ч.2 ст.302 ЦК України визначено обов'язок особи, яка поширює інформацію, *переконатися в її достовірності*. Виняток встановлено лише щодо інформації, отриманої з офіційних джерел (інформації органів державної влади/органів місцевого самоврядування, звітів, стенограм тощо), достовірність якої презюмується.

З етимологічної точки зору «переконатися» означає: «1) доходити до якогось висновку, думки, рішення, віри у що-небудь на основі якихось доказів,

спостережень, роздумів; 2) упевнитися в чому-небудь, побачивши своїми очима, відчувши; пересвідчуватися». [198, С.202]

З позиції змісту такого стандарту новинної та аналітичної журналістики як точність («будь-який повідомлений факт відповідає реальному, а будь-яка думка цитується точно й без відриву від контексту»), [164] упевненість у точності поширюваної інформації формується на підставі результатів всебічної перевірки компетентних джерел інформації, а також на підставі суб'єктивної оцінки ЗМІ щодо надійності джерел інформації, а відповідно й надійності самої інформації, яку аналізоване джерело надає або містить.

Якість перевірки будь-якого джерела інформації безумовно корелює з якістю фахової підготовки та компетенцією представника ЗМІ (журналіста), його професійним досвідом та особистими якостями (наприклад, вмінням логічно мислити, розвинутою інтуїцією тощо).

Проте не менш вагомий вплив на якість перевірки будь-якого джерела інформації виявляють і умови праці ЗМІ. Постійний цейтнот, потреба в наданні актуальної інформації, навіть якщо не брати до уваги інші аспекти (інтенсивність та нерегульованість тривалості часу праці; постійне значне морально-психологічне навантаження і напруженість; виконання суб'єктами діяльності ЗМІ службових обов'язків і реалізація творчих планів у стресових ситуаціях; систематичне перебування суб'єктів діяльності ЗМІ у відрядженнях та роз'їздах і т.ін.) безумовно накладають відбиток на процес перевірки джерел інформації. А тому очевидно, що покладення на ЗМІ обов'язку зі встановлення абсолютної правдивості поширюваної інформації слугувало б для останніх тяжким тягарем. Стандарт «достовірності» інформації слугує своєрідною межею для ЗМІ, «при досягненні якої ЗМІ мають віддати перевагу швидкості повідомлення інформації над її точністю» [49, С.471] (в розумінні стандарту новинної та аналітичної журналістики).

З огляду на вищенаведене, видається обґрунтованою позиція, висловлена Ю. Зайцевим щодо зміни характеру поширених відомостей у ході судового провадження. Так, власне, досліджуючи зміст категорій «недостовірна інформація» та «відомості, що не відповідають дійсності», в одній зі своїх робіт

Ю. Зайцев наголосив на тому, що «за своїм правовим навантаженням поняття «відомості» в ході провадження змінює свій статус. На початковому етапі, при поданні позовної заяви, відомості, на думку позивача, хоч і є недостовірними, але підлягають перевірці в ході судового розгляду на предмет достовірності/недостовірності – для чого, власне, й визначено право особи звернутися до суду. Після дослідження обставин справи, винесення судового рішення та вступу цього рішення в законну силу презюмовано вважається, що суд встановив істину у справі і таким чином визнав, що відомості відповідають/не відповідають дійсності.

Отже, на першому етапі провадження, коли існує певний сумнів, що потребує підтвердження або усунення в ході судового розгляду, варто вживати термін «недостовірна інформація». Тим часом після ухвалення судового рішення – чи то про задоволення, чи то про відмову в задоволенні заявлених вимог – відповідно мають вживатися терміни «інформація, що не відповідає дійсності» або ж «інформація, що відповідає дійсності». [50, С. 115]

Водночас у межах профільних законів ЗМІ при впорядкуванні правовідносин із захисту честі, гідності в досудовому порядку, законодавець визначає, що особа, честь та гідність якої зазнали шкоди внаслідок поширення в ЗМІ відомостей, що не відповідають дійсності, може адресувати поширювачу інформації *вимогу* щодо спростування поширених *відомостей, що не відповідають дійсності*. (ч.1 ст.37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ч.1 ст. 64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», ч.1 ст.33 Закону України «Про інформаційні агентства»).

Якщо ЗМІ не має доказів (достатніх доказів у разі поширення інформації телерадіоорганізацією) того, що опубліковані відомості відповідають дійсності, ЗМІ зобов'язаний на вимогу заявника спростувати поширені відомості. (ч.2 ст.37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ч.6 ст. 64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»).

На підставі наведеного можна зробити припущення, що «зняття» певної оцінності щодо поширеної інформації в межах ч.1 ст.37 Закону України «Про

друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ч.1 ст. 64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», ч.1 ст.33 Закону України «Про інформаційні агентства», ймовірно продиктовано самою специфікою правовідносин із захисту честі, гідності в досудовому порядку та суттю концепції «відповідальної журналістики». Адже, якщо звернутися до етичних норм журналістської діяльності, в межах ст.12 Кодексу етики журналіста визначено: «Журналіст зобов'язаний зробити все можливе для виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо виявилось, що вона не відповідає дійсності». [65] Таке виправлення може бути здійснене за ініціативою самого ЗМІ, який допустив помилку з тієї чи іншої причини. І така практика є нормальним явищем для ЗМІ, які у своїй діяльності керуються етичними нормами, для яких важлива підтримка авторитету ЗМІ в очах власної аудиторії. Адже, своєчасне виправлення ЗМІ поширеної інформації є своєрідним маркером поваги до аудиторії та слугує інструментом донесення інформації до останньої, що на першому місці у ЗМІ стоїть завдання надати точну і достовірну інформацію. [55, С.138]

Або виправлення поширеної інформації ЗМІ може бути здійснене за ініціативою особи, якої поширена інформація стосується і яка звернулась до ЗМІ із заявою про спростування. Сам факт звернення до ЗМІ з відповідною заявою, очевидно, що для сумлінних ЗМІ є передумовою для повторної оцінки доказів (джерел інформації), які послугували основою опублікованого матеріалу. А якщо поширення відповідного матеріалу було здійснено без опору на докази, невідповідність поширених відомостей дійсності, фактично презюмується. Та й очевидно, що такі випадки, переважно, охоплюються поширенням вигаданої інформації. (ч.2 ст.37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ч.6 ст. 64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»).

Вищенаведене також стосується положень з реалізації в досудовому порядку права на відповідь як способу захисту особистих немайнових прав, об'єктами яких є честь, гідність, ділова репутація та порушених внаслідок поширення аудіовізуальними ЗМІ відомостей, що не відповідають дійсності. (ч.1 ст.65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»).

Фактичні твердження. Зміст категорії «фактичне твердження», віднаходить своє трактування в науковій площині та в площині правозастосування. Так, суб'єкти правозастосування, розкриваючи зміст категорії «фактичне твердження» зазначають: «фактичне твердження – логічна побудова та виклад певного факту чи групи фактів. Факт – це явище об'єктивної дійсності, конкретні життєві обставини, які склалися в певному місці та часі за певних умов». [105, С. 19] Представники наукової спільноти, у свою чергу, з огляду на етимологічне значення понять «факт» та «твердження», утверджують думку, відповідно до якої під фактичним твердженням слід розуміти «впевнене, наполегливе висловлювання особи на предмет того, що певна реальна подія відповідає істині». [30, С. 3]

Оскільки факт, це все ж таки явище об'єктивної дійсності, що не залежить від думок та поглядів сторонніх осіб, будь-яке висловлене фактичне твердження може підлягати перевірці на предмет відповідності дійсності. [112, С.29-30]

Аналіз матеріалів судової практики у справах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, дозволяє навести наступні приклади фактичних тверджень: 1) твердження про переведення судді з суду однієї області до суду іншої області, у зв'язку з підозрою у корупції. Адже, така інформація може бути перевірена шляхом надсилання запитів до спеціально уповноважених органів у сфері протидії корупції; [133] 2) виконання суддівських повноважень без складання присяги. Адже, така інформація може бути перевірена, що правда лише колом осіб, які за законом мають право на доступ до суддівського досьє, в межах якого і зберігається текст присяги підписаний суддею (ч. 3 ст. 57 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»; [178] 3) постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. [173] Адже, поширення стверджувальної інформації про вчинення особою кримінального правопорушення, може здійснюватися лише в умовах наявності обвинувального вироку суду, що набрав законної сили.

Оціночне судження. Що ж стосується змісту категорії «оціночне судження», то нормативне визначення категорії наведене законодавцем у межах ч.2 ст.30 Закону України «Про інформацію». Відповідно до положень вищезазначеної статті,

«оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири)».

С.Я. Вавженчук та В.Т. Довгопол вказують, що для більш повного розуміння поняття «оціночне судження», наданого в українському законодавстві, його можна визначити як висловлювання, що містить упевненість або сумнів по відношенню до соціальних явищ, людської діяльності або поведінки. [30, С.3-6]

Передумовою такого висловлювання слугує висновок, отриманий у результаті інтелектуальної, логічної обробки й узагальнення фактів, оцінок інших людей, інформації довідкового характеру та причинно-наслідкового зв'язку між зазначеними джерелами інформації.

З огляду на те, що оціночні судження являють собою розумовий акт, що має оціночний характер та виражає ставлення того, хто говорить, до змісту висловлюваної думки й напряду пов'язаний з такими психологічними станами, як віра, впевненість чи сумнів, оціночні судження перевірити на предмет правдивості чи правильності неможливо. [105]

Аналіз матеріалів судової практики у справах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації порушених у ЗМІ, дозволяє навести наступні приклади оціночних суджень: «Це скромне авто належить, ні не бізнесмену чи фінансисту, на ньому їздить рядовий суддя...»; [133] «чоловік адвокат ОСОБА_1 та дружина суддя ОСОБА_4 працюють за принципом «сімейного підряду»; суддею ОСОБА_4 за принципом «сімейного підряду» по відношенню до однієї зі сторін було упереджено постановлено ухвалу про забезпечення позову по одній зі справ, яка перебувала у провадженні; розгляд суддею ОСОБА_4 справ, навіть коли прийняті процесуальні рішення згодом були скасовані, не відповідає моральним засадам суспільства та здійснюється за принципом «сімейного підряду»». [172]

Правильність думки чи оцінки тієї чи іншої особи може бути предметом думки, оцінки інших осіб. За загальним правилом, висловлені оціночні судження

можуть оспорюватись у порядку полеміки, в тому числі і в друкованому ЗМІ, по радіо чи в телепередачі або іншим адекватним способом. [132] Проте, як і вище зазначалось судді, в силу етичних обмежень не можуть відповідати через ті самі канали на оціночні судження висловлюванні ЗМІ в прийнятній морально-етичній формі, стосовно дій, поведінки суддів під час провадження професійної діяльності або ж поведінки, вчинків суддів поза межами суду, коли такі оціночні судження суттєво впливають на загальне уявлення суспільства стосовно поточного стану функціонування органу правосуддя та морально-етичних якостей суддів як гарантів справедливості.

Елементами оціночних суджень, як це вбачається з положень ч.2 ст.30 Закону України «Про інформації» є: 1) висловлювання, які не містять фактичних даних; 2) критика; 3) оцінка дій; 4) висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовностилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири).

Загальним для кожного з вищенаведених елементів оціночного судження є те, що відповідно до законодавчих положень висловлення оціночних суджень в будь-якому з вищенаведених проявів не повинно супроводжуватися оперуванням фактичними даними.

Детальніше слід зупинитися на таких елементах вираження оціночних суджень як критика, оцінка дій та висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовностилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири).

Звернення до тлумачного словника свідчить, що зміст поняття «критика», в контексті реалізації інформаційних прав, доцільно трактувати з позиції розгляду і оцінки когось, чогось із метою виявлення та усунення вад, хиб. [197, С.350] Найбільш повно зазначене визначення розкривається в контексті діяльності ЗМІ. Адже саме ЗМІ покликані виконувати функцію «вартового демократії» (соціальної критики).

Що ж стосується такого елемента оціночного судження як оцінка дій, на моє переконання сутність даного елемента має свій прояв у визначенні певного

аксіологічного сенсу дій певного суб'єкта. У їх розгляді з позиції характерної для оцінки, як складника конотативного компонента семантичної структури мовної одиниці, який репрезентує ставлення особи до об'єкта пізнання, за абсолютною шкалою «добре – нейтрально (байдуже) – погано» й відносною шкалою «краще – так само нейтрально – так само погано – гірше». [188, С. 106] Оцінка дій, на відмінну від критики, не ставить перед собою завдання з пошуку певних помилок чи недоліків у діях особи та сприяння їх усуненню.

Що ж стосується такого елемента оціночного судження як «висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовностилістичних засобів». Основними мовно-стилістичними засобами, які виокремлює законодавець, є: алегорія, гіпербола та сатира. Їх використання визнається правомірним лише в тій мірі, в якій їх застосування виправдовується законами жанру.

Варто також наголосити, що характерним по відношенню до оціночних суджень є те, що на нормативному рівні здійснюється охорона не лише змісту, але й форми вираження оціночного судження. Особливого значення даний тезис набуває в разі висловлювання ЗМІ оціночних суджень за допомогою карикатури, фейлетону тощо. Адже зазначені стилі публіцистики передбачають перебільшення та загострення ключових відомостей. [30, С. 5] Визначення меж допустимого перебільшення та загострення ключових відомостей відносно особи, при вираженні оціночних суджень повинно здійснюватися, з огляду на всі обставини справи (в тому числі з позиції передумов для певного «спотворення» уявлення про особу, відомості стосовно якої поширено у відповідній художній формі та з позиції «пристойності» використаних епітетів, їх дотичності до норм суспільної моралі). Адже, як відзначають С.Я. Вавженчук, В.Т. Довгопол «навіть якщо один із зазначених стилів публіцистики [фейлетон, карикатура] і містить жорсткі та неприємні для суб'єкта публікації епітети, але при цьому вони є пристойними, не зачіпають суспільну мораль, форма їх подання й оцінки не може бути підставою для цивільної відповідальності, оскільки це порушило б свободу творчості, передбачену ст. 54 Конституції України». [30, С.5]

Проте, вищенаведене положення щодо захисту форми оціночного судження має свої виключення, які закріплені на рівні національного законодавства та віднаходять своє втілення в практиці як національних судів, так в практиці ЄСПЛ. Так, з позиції ч.2 ст.30 Закону України «Про інформацію» вираження суб'єктивної думки в брутальній, принизливій чи непристойній формі, може слугувати передумовою для захисту честі, гідності та ділової репутації шляхом відшкодування особою, яка таким чином та у такий спосіб висловила думку або оцінку, завданої моральної шкоди.

З огляду на хронологію законодавчих змін до Закону України «Про інформацію», [163] очевидно, що вираження суб'єктивної думки в брутальній, принизливій чи непристойній формі, охоплюється поняттям «образа». Характерно, що чинне законодавство не містить визначення поняття «образа». Найбільш повно зміст поняття «образа» розглядається в наукових працях, присвячених питанням лінгвістичних досліджень. Так, з позиції лінгвопрагматики, образа становить «специфічний мовленнєвий акт або комунікативну тактику. Як мовленнєвий акт образа має обов'язковою умовою комунікативну скерованість мовлення, комунікативні настанови мовця пов'язуються з веденням негативної характеристики співрозмовника». [48, С. 76-77]

У комунікації вербальна агресія виражається насамперед за допомогою тактики образи, сутність якої трактується в науковій площині з позиції негативного оцінювання особи або її дій з використанням негативно забарвлених лексем і відповідних граматичних конструкцій. [48, С.76-77]

Тактика образи може бути виражена такими лексичними засобами, коли прямі образи на адресу адресата представлені інвективами, жаргонізмами, зниженою лексикою тощо. Або ж коли негативна оцінка дій (зокрема й мовленнєвих) адресата супроводжується використанням оцінних лексем. [48, С.78-80]

Л.В.Свиридова, Н.Я.Дідушок в контексті опису методики лінгвістичних досліджень для вирішення семантико-текстуальних завдань щодо виявлення в друкованих текстах, промовах негативної інформації та висловлювань образливого характеру, звертають увагу на те, що в мовознавстві з позиції інвективного

функціонування виділяють дві групи лексики. Перша група – позалітературна інвективна лексика (власне інвективна, образлива, заборонена). Яка характеризується такими ознаками як: різка негативна, цинічна оцінка конкретної особи; брутально-вульгарне експресивне забарвлення; належність до просторіч, жаргонізмів тощо. І фіксується в словниках за допомогою стилістичних відміток «лайл.», «вульг.», «грубо-прост.». Друга група – літературна інвективна лексика (лексика нормована, не образлива за своєю природою (наприклад, слово типу негідник)).

На переконання Л.В. Свиридової, Н.Я. Дідушок, під час проведення лінгвістичної експертизи питання з оцінювання характеру вживання першої групи лексики на адресу якої-небудь особи, розкривається через поняття «пристойна/непристойна форма». Зазначений аспект, переважно нівелює вагому потребу в залученні фахівців у галузі лінгвістики для вирішення питання про непристойну форму вираження, оскільки будь-якому освіченому носію мови цілком достатньо загальних лінгвістичних знань, щоб відрізнити обценну лексику від нормованої.

Протилежною видається ситуація при використанні літературної інвективної лексики. На переконання Л.В. Свиридової та Н.Я. Дідушок, визначення міри образливості, за наведених обставин, повинно здійснюватися з огляду на контекст і мовленнєву ситуацію. З урахуванням дій схеми «породження-сприйняття» (аналізу відповідної інвективи з позиції інвектума (того, хто ображається) і його реакції на цю інвективу). [186, С.87-98]

Унаслідок узагальнення теорії та практики з вивчення видів інвективної лексики Л.В. Свиридова, Н.Я. Дідушок до образливих пропонують включати:

- слова та вирази, що означають антисуспільну, соціально осудливу діяльність, наприклад *шахрай*;
- слова з яскраво вираженою негативною оцінкою, що позначає соціально засуджувану діяльність або позицію того, хто характеризується: *расист, зрадник*;
- назви деяких професій, що вживаються в переносному значенні: *кат, м'ясник тощо*. [186, С. 97-98]

Утім із позиції правозастосовної діяльності, слід звернути увагу на той аспект, що саме по собі використання інвективної позалітературної чи літературної, але образливої лексики не є вирішальним в оцінці висловлювання як образливого. Так, з позиції практики ЄСПЛ, визначальним критерієм для оцінки будь-якого висловлювання як образливого є саме мета. Використання вульгарних виразів може бути додатковим критерієм для оцінки висловлювання як образливого. Втім, без супроводу основного критерію, використання вульгарних виразів не може бути підставою для оцінки висловлювання як образливого. Адже, як наголошує ЄСПЛ в одній зі справ «використання вульгарних виразів...може вживатися із суто стилістичною метою...стиль є частиною комунікації як форми висловлювання та як такий підпадає під захист разом зі змістом вислову». (п.20 рішення у справі «Уй проти Угорщини» (п.34 рішення у справі «Скалка проти Польщі» («*Case of Skalka v. Poland*»), [9] «Уй проти Угорщини» («*Uj v. Hungary*»). [10] Рівнозначно як і в'їдливий, чи навіть агресивний тон журналістських матеріалів.

Підсумовуючи вищенаведене зазначу, що цей підрозділ було присвячено визначенню підстав виникнення правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ. Досліджено зміст категорій «поширення інформації в ЗМІ», «інформація про особу», «інформація, що завдає шкоду честі, гідності, діловій репутації», «недостовірна інформація», «відомості, що не відповідають дійсності», «фактичне твердження», «оціночне судження»

На підставі наведеного можна зробити висновок, що підставою виникнення правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ є факт порушення ЗМІ відповідних особистих немайнових прав суддів, шляхом поширення про них (та/або членів їх сімей, в окремих випадках) недостовірної інформації (відомостей, що не відповідають дійсності) чи шляхом висловлювання суб'єктивної думки, у брутальній, принизливій чи непристойній формі.

2.2. Суб'єкти правовідносин щодо захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ

2.2.1. Судді як правомочні суб'єкти у цивільно-правових відносинах із захисту права на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ

Як вбачається з положень ст.15 ЦК України, правомочним суб'єктом у правовідносинах із захисту цивільних прав може виступати особа носій відповідного суб'єктивного, цивільного права, що зазнало порушення, було невизнано чи оспорено. Тобто, у правовідносинах із захисту права судді на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, правомочним суб'єктом передусім є суддя, право на повагу до гідності та честі, право на недоторканність якого було порушено в ЗМІ.

Поряд з цим, з огляду на положення ч.2 ст.277 ЦК України, в разі смерті судді, в якості правомочних суб'єктів у розглядуваній категорії правовідносин можуть виступати також і члени сім'ї, близькі родичі померлої особи та інші заінтересовані особи, але лише з підстав, визначених у ч.1 ст.277 та у спосіб, визначений у ч.2 ст. 277 ЦК України (тобто з підстави поширення про померлу особу недостовірної інформації; шляхом реалізації права на відповідь чи спростування).

Вищенаведене є загальним баченням щодо кола осіб, які визнаються такими, що наділені правом на звернення із вимогою щодо захисту честі, гідності та ділової репутації судді. Поряд з цим доцільно враховувати, що в практичній площині за суддями закріплюється правовий статус «публічних осіб». Обґрунтування приналежності суддів до категорії публічних осіб здійснюється з посиланням на положення Резолюції 1165 (1998) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про право на приватність». У межах якої визначено, що «публічні фігури (public figure) – це особи, які обіймають державні посади і/чи використовують державний ресурс, а також усі ті, хто відіграє певну роль у громадському житті, чи то в галузі політики, економіки, мистецтва, соціальної сфери, спорту чи будь-якій іншій сфері». [168]

З огляду на наведене вище визначення та положення законодавчих актів, які визначають засади організації та діяльності судової влади в Україні (Конституції України, Закону України «Про судоустрій та статус суддів», Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»), приналежність суддів до публічних осіб продиктована такими факторами:

- судді є спеціально уповноваженими особами, які обіймають штатну суддівську посаду в одному з судів України, здійснюють правосуддя на професійній основі, від імені України опосередковують судову владу України (яка є однією з трьох самостійних гілок державної влади);

- фінансування судів здійснюється виключно з Державного бюджету України. Оплата праці суддів здійснюється у формі суддівської винагороди.

Потреба в зміцненні та підтримці довіри до органу правосуддя зобов'язує суддів демонструвати та пропагувати високі стандарти поведінки, (як під час здійснення правосуддя, так і в позасудовий час). А приналежність суддів до публічних осіб обумовлює пильну увагу суспільства до їх професійної діяльності, а також у тієї частині життя суддів, яка має тісний зв'язок із їх професійною діяльністю.

Вагому роль в інформуванні суспільства стосовно поточного стану функціонування органу правосуддя та морально-етичних якостей тих, хто є гарантом справедливості, відіграють ЗМІ. Так, згідно результатів дослідження проведеного Громадською організацією «Український Центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова» та відображених в звіті «Ставлення громадян України до судової системи»: « 51,4% громадян України отримують інформацію про діяльність українських судів лише зі ЗМІ. 19,6% поєднують інформацію, отриману із досвіду своїх родичів, друзів та знайомих, з інформацією, отриманою із ЗМІ, 13,3% поєднують власний досвід з інформацією, отриманою із досвіду своїх родичів, друзів та знайомих, та інформацією, отриманою із ЗМІ. І лише 4,4% судять про діяльність судів на основі лише власного досвіду та досвіду своїх родичів, друзів і знайомих, а 2,9% – лише з власного досвіду. [53]

З огляду на функціональне призначення ЗМІ в суспільстві, покладену на них роль «вартових демократії», Радою Європи утверджується підхід за якого ЗМІ з метою інформування громадськості про діяльність органу правосуддя, повинні мати можливість на вільне висвітлення та коментування без обмежень будь-яких питань стосовно поточного стану функціонування органу правосуддя. [169] ЄСПЛ, в свою чергу зазначає, що: «публічний характер судового розгляду захищає заявників від таємного, не підконтрольного суспільству правосуддя. Це також один зі способів покращення довіри до діяльності судових органів. Відкритість судових засідань може обмежуватися, проте таке обмеження слід відрізнити від його порушення...» (п.32 рішення «Аксен проти Федеративної Республіки Німеччини» («*Case of Axen v. Germany*»)). [2]

У справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» («*Case of The Sunday Times v. the United Kingdom*»)) ЄСПЛ зазначив, що «суди є форумом для вирішення суперечок. Проте попереднє обговорення може відбуватися в інших місцях, таких як спеціальні часописи, масова періодика чи громадськість». (п.63 рішення) [8] Втім, на переконання ЄСПЛ таке обговорення повинно здійснюватися з певними обмеженнями. Власне, у вищезгаданому рішенні зазначається: «ЗМІ не повинні переступати межі, встановлені в інтересах належного відправлення правосуддя... Публічне представлення питань, що виникають в ході вирішення судового спору, не повинно обумовлювати формування в громадськості передчасної власної думки з приводу них [розголошених питань]... звичка громадськості до регулярного «видовища псевдосуду в ЗМІ» може мати в остаточному результаті згубні наслідки для сприйняття судів як належного місця вирішення правових спорів». (п.63 рішення) [8]

Значення такого обговорення полягає в тому, що громадськості надають можливість отримати інформацію про стан судових справ та поточний стан функціонування органу правосуддя. А враховуючи відсутність обмеження щодо можливості поширення ЗМІ критичних висловлювань про поточний стан функціонування органу правосуддя, ЗМІ виконуючи покладену на них роль

«вартових демократії» здатні сприяти і впливу громадськості на роботу тих, хто остаточно вирішує всі й будь-які правові суперечки у суспільстві, – суддів.

Власне, за усталеним підходом Ради Європи, який серед іншого відображений і в тлумаченнях ЄСПЛ положень ЄКПЛ, а також в практиці національних судів, судді як публічні особи відкриваються для прискіпливого висвітлення їх слів та вчинків і повинні це усвідомлювати. Критика суддів визнається частиною дискусії в суспільстві з більш широкими межами для обґрунтованих зауважень. Обираючи кар'єру суддів вони погодилися на таку увагу, а тому повинні виявляти терпимість до критики.

Як правило, судді стають об'єктом критики саме через рішення, які вони ухвалюють. А в окремих випадках, критика на адресу судді (-ів) лунає за для «застереження» судді (-ів) від ухвалення відповідного рішення. Звичайно, судді можуть бути об'єктом критики і через власну поведінку або окремі вчинки, які можуть ЗМІ та суспільством сприйматися як такі, що негідні звання судді або шкодять авторитету судової влади. Але в переважній мірі все ж таки орган правосуддя, в цілому та судді зазнають критики саме через ухвалені рішення. І характерно, що найчастіше критичні висловлювання стосуються не обґрунтування чи мотивів ухваленого рішення, а лише того, що вирішив суд або ж стосуються особи судді (-ів). Адже, навіть найкраще рішення з погляду закону і відповідності найвищим цінностям, не завжди може відповідати тенденційним настроям у суспільстві.[128]

І характерно, що етичні норми зобов'язують суддів виявляти обачність та розважливість, не відповідати на критику через ті самі канали (на відміну, наприклад, від політиків). Особливо на критику, яка стосується справ, які знаходяться у процесі розгляду чи справ, які були розглянуті судом та за результатом їх розгляду ухвалено судові рішення. Незалежно від того чи стосуються критичні висловлювання обґрунтування чи мотивів ухваленого рішення (що є найбільш прийнятним), чи вони стосуються того, що вирішив суд або ж безпосередньо особи судді (-ів). Фактично діє правило, за якого свобода слова судді обмежується інтересами авторитету органу правосуддя, в цілому.

Проте, варто відзначити, що свобода думки та слова, вираження поглядів та переконань не є безмежною. Вона повинна здійснюватися відповідально, в рамках визначених законом.

Власне, відзначаючи важливість довіри до суду через забезпеченість свободи слова, ЄСПЛ у своїх прецедентній практиці також робить застереження, що поширення ЗМІ інформації про орган правосуддя та суддів, повинно здійснюватися відповідально та, що ЗМІ не повинні переступати межу стосовно інтересів правосуддя та прав осіб, яких така інформація стосується.

Проте констатувати безумовно відповідальний підхід ЗМІ при виконанні професійних обов'язків не доводиться. Аналіз поширених ЗМІ матеріалів стосовно функціонування органу правосуддя, матеріалів стосовно володарів суддівської мантиї, на жаль надає підстави для констатації двох аспектів. Зокрема, того аспекту, що іноді бажаність ЗМІ опублікувати сенсаційний матеріал про орган правосуддя, суддів, превалює над професійними обов'язками щодо переконання в поширення об'єктивної, повної, збалансованої та достовірної інформації. А інший аспект, що окремі недобросовісні представники ЗМІ, вдаються до поширення матеріалів, в яких діяльність органу правосуддя країни ілюструється в негативному світлі, а на адресу суддів лунають огульні звинувачення, нищівна необґрунтована критика. І якщо у першому випадку, поширення ЗМІ недостовірної інформації у формі фактичних тверджень або у формі оціночних суджень з опором на недостовірне фактичне підґрунтя, може бути визнано в якості результату добросовісної помилки ЗМІ. То в другому випадку про добросовісну поведінку ЗМІ вести мову не доводиться. Адже, переважно поширення ЗМІ таких матеріалів переслідує ціль інформаційного впливу на результат розгляду окремих, конкретно визначених судових справ або ціль дискредитації органу правосуддя, окремого судді за попередньо ухвалене рішення.

Причиною такої ситуації, як слушно зауважує А.В. Буяджи першочергово є атмосфера всездозволеності і безкарності, яка панує в інформаційному просторі. В розвиток своєї думки вчена зазначає: «зараз багато хто думає, що має право писати про кого завгодно, що завгодно і як завгодно. І за це нічого не буде. Крім того, чим «пікантіша» стаття, тим більше вона має шансів отримати підтримку

суспільства...». [29] Причини формування відповідної атмосфери, на переконання вченої, глибоко соціальні, кореняться в показниках рівня довіри до публічних осіб. [29]

В цілому погоджуючись з вищенаведеним, все ж таки хотілось би зробити певні застереження щодо рівня довіри до публічних осіб – суддів.

Власне, аналіз результатів соціологічного дослідження проведеного громадською організацією «Український Центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова» [53] надає нам підстави для погодження з точкою зору висловленою С.Б. Шелест стосовно того, що низький рівень довіри до судів є наслідком низького рівня довіри до інституцій державної влади загалом. Який в свою чергу, залежить від того, з яких джерел громадяни отримують інформацію про роботу інституцій державної влади, в тому числі про роботу органу правосуддя. [235] Як слушно зауважує С.Б. Шелест, з огляду на результати вищезазначеного соціологічного дослідження «...на формування громадської думки про діяльність судів визначальний вплив мають ЗМІ [51,4%]. Для більшості громадян ЗМІ є єдиним джерелом, з якого вони дізнаються про роботу судів і якому переважно довіряють. Тож коли інформаційне поле перенасичене негативом, суб'єктивними твердженнями про судові рішення, популістичними заявами щодо суддів, безпідставними звинуваченнями, марно сподіватися на об'єктивне сприйняття суспільством роботи судів. Огульна критика та маніпуляції даються взнаки – формується атмосфера всезагальної недовіри, реальних підстав для якої насправді не так вже й багато. Результати того ж самого соціологічного дослідження доводять, що власний досвід руйнує стереотипи. Порівняння результатів опитувань на виході з приміщень судів (коли респонденти оцінювали діяльність судів саме у день проведення опитування) з результатами загальнонаціонального опитування (коли респонденти-учасники судових засідань, оцінювали свій досвід за два попередні роки) показує, що практично за всіма аспектами оцінки діяльності судів опитаними на виході з приміщень судів є кращими, ніж оцінки учасників загальнонаціонального опитування». [235]

Звернення до результатів Всеукраїнського опитування «Довіра до суду», проведеного громадською організацією «Інститут прикладних гуманітарних досліджень», також підтверджує тезис щодо залежності рівня довіри до органу правосуддя, суддів від джерел з яких суспільство отримує інформацію про діяльність органу правосуддя та суддів. Зокрема, в п. «D» звіту опитування зазначено: «Ті, хто був, або чії родичі/знайомі були учасниками судових проваджень останні 2-а роки, мають рівень довіри більший на 9%, ніж респонденти без досвіду. Це говорить про те, що стикання із судами впливає на рівень довіри до них у позитивну сторону». [24]

Наведене в підсумку, надає підстави для наступних висновків:

- на рівень довіри до органу правосуддя та суддів чималий вплив виявляє те, як ЗМІ інформують суспільство про функціонування органу правосуддя, в цілому та про суддів (їх професійну діяльність та ті аспекти їх життя, які мають тісний зв'язок з їх професійною діяльністю);
- поширення ЗМІ недостовірної інформації про поточний стан функціонування органу правосуддя чи суддів, висловлювання ЗМІ нищівної необґрунтованої критики стосовно поточного стану функціонування органу правосуддя чи на адресу суддів або висловлювання ЗМІ образливих оціночних суджень на адресу суддів, здатне обумовити завдання шкоди не лише інтересам правосуддя в цілому, а й праву суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації. В кожному конкретному випадку як інтереси правосуддя, так і право суддів на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації мають бути належно захищені. Адже, по-перше, для того, щоб успішно виконувати свої обов'язки, орган правосуддя та судді повинні мати довіру загалу. Орган правосуддя матиме належний рівень довіри лише у тому разі, коли репутація суддів в очах громадськості буде бездоганною, судді будуть незалежними від будь-якого впливу, в тому числі інформаційного впливу в боку ЗМІ. Як і всім громадянам України, суддям гарантується право на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації, особливо в процесі їх професійної діяльності, яка за своїм змістом створює несприятливі для цього умови.

Варто відзначити, що сам факт закріплення за суддями правового статусу публічних осіб безумовно впливає на межі захисту їх права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. З огляду на те, що зазначеним правам суддів протистоїть комплекс інформаційних прав суспільства та окремих суспільних інституцій (передусім, ЗМІ), межі захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації мають бути такими, щоб забезпечити вільне обговорення дій суддів як осіб, які відіграють певну роль у житті суспільства. Такі межі встановлюються в кожному конкретному випадку шляхом врівноваження права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, з одного боку, та комплексу інформаційних прав суспільства та окремих суспільних інституцій (зокрема, ЗМІ), з іншого.

У пошуку балансу між конкуруючими правами, ЄСПЛ за роки своєї роботи напрацював окремі положення, врахування яких сприяє конкретизації меж відкритості органу правосуддя та суддів для пильної уваги з боку ЗМІ, широкого загалу та меж, в яких право суддів на захист честі, гідності та ділової репутації набуває особливого значення та слугує легітимною підставою для обмеження права ЗМІ на свободу вираження поглядів.

Так, у своїй практиці ЄСПЛ визначає, що питання щодо функціонування системи правосуддя як інституту, необхідного для будь-якого демократичного суспільства, а також поведінки суддів, які виступають в якості гарантів справедливості, становлять предмет суспільного інтересу. (п.50 рішення у справі «Бенітес Моріана та Ініго Фернандес проти Іспанії» («*Case of Benitez Moriana and Iñigo Fernandez v. Spain*»),[44] п.38 рішення у справі «Справа «Сабо та Піркалаб проти Румунії»» («*Sabou and Pircalab v. Romania*»)).[1] Вагому роль у поширенні інформації, до якої в суспільства існує законний інтерес, відіграють ЗМІ. Задля належного виконання ЗМІ закріпленої за ними ролі «вартих демократії», ЗМІ наділяються правом поширювати не тільки інформацію та ідеї, що сприймаються прихильно, без образи чи байдуже, а й інформацію та ідеї, що викликають роздратування, обурення чи неспокій в усій державі, чи в певній частини населення. Свобода журналістики дозволяє ЗМІ вдаватися до певної міри перебільшення чи

навіть провокацій (п.38 рішення у справі «Прагер та Обершлік проти Австрії» («*Prager and Oberschlick v. Austria*»). [203]

Поряд з цим, ЄСПЛ наголошує, що ЗМІ повинні здійснювати свою діяльність добросовісно, надавати суспільству точну та достовірну інформацію, згідно з принципами відповідальної журналістики. ЗМІ не повинні переступати межі, зокрема щодо репутації та прав інших осіб і необхідності запобігання розкриттю конфіденційної інформації. Поширювана ЗМІ інформація повинна вносити вклад в обговорення питань щодо яких у суспільства існує законний інтерес. А не бути спрямована проти осіб, яких така інформація стосується. (п.86, 97 рішення у справі «Редакція газети «Гривна» проти України» («*Case of Editorial board of Grivna newspaper v. Ukraine*»). [204]

Поширюючи інформацію у формі фактичних тверджень стосовно окремих аспектів функціонування органу правосуддя країни, суддів, ЗМІ повинні докладати максимально можливі зусилля, аби переконатися в її достовірності. На переконання ЄСПЛ, поширення недостовірної інформації у формі фактичних тверджень свідчить про недобросовісне виконання ЗМІ професійних обов'язків, недотримання останніми етичних норм та відсутність будь-якого внеску до суспільної дискусії, окрім деструктивного впливу на інтереси правосуддя та права суддів. А тому, за таких умов збалансування конкуруючих прав у бік захисту репутації та інших прав суддів, є очевидним.

Вищенаведена позиція ЄСПЛ найбільш яскраво проілюстрована у справі «Кумпене і Мазере проти Румунії» («*Case of Cumpăna and Mazăre v. Romania*»). [202]

Так, власне за обставинами вищезазначеної справи, на шпальтах місцевої газети «Телеграф» була опублікована стаття з підзаголовком «Колишній заступник мера [D. M.] і діючий суддя [R. M.] несуть відповідальність за низку злочинів – за шахрайські хитрощі з «Віналексом». У заголовку та в тексті самої статті були надруковані повні імена колишнього заступника мера і колишнього юридичного експерта міської ради, пані [R. M.], яка згодом стала суддею.

У цій статті, ЗМІ було висвітлене питання щодо вирішення місцевою владою питання з примусової евакуації на штрафмайданчик транспортних засобів і причепів, припаркованих із порушенням правил паркування. Зокрема, в межах журналістського матеріалу ЗМІ поставив під сумнів законність підписаного за дорученням ради Пані [R. M.] контракту між міською радою міста та компанією «Віналекс» щодо здійснення останньою відбуксирування автомобілів, припаркованих у недозволених місцях. Стаття супроводжувалась карикатурою, на якій було зображено чоловіка і жінку, що йдуть під руку, несуть великий мішок банкнот, на якому напис «Віналекс», і кажуть одне одному:

«Послухай, [R.] [зменшувально-пестлива форма імені пані R.M.], та й гарне ж дільце ти тоді впорала! Коли я був заступником мера, ми урвали ласий шматочок, достатній, щоб з'їздити в Америку...»

«Авжеж, [D.] [зменшувально-пестлива форма імені колишнього заступника мера], та якщо ти станеш адвокатом, я стану суддею, тож у нас буде достатньо коштів, щоб подорожувати по всьому світу...». (п.22 рішення)

Довідавшись про таку публікацію, Пані [R. M.] звернулась із позовом стосовно журналістів ЗМІ, звинувачуючи їх на підставі статей 205 і 206 Кримінального кодексу, в завданні образи та в дифамації. Пані [R. M.], зокрема, скаржилася на карикатуру, якою супроводжувалася стаття. Вона стверджувала, що «зі змісту статті, з карикатури, на якій її було зображено в мініспідниці та певні частини її тіла навмисно було підкреслено для глузування», а також діалогу між зображеними на ній особами читачі могли сформувавши думку, що між нею і D. M. існують інтимні стосунки. Хоча вони обоє одружені». (п.25 рішення)

Рішеннями національних судів журналістів ЗМІ було засуджено за вчинення клевети та образи, призначено міру покарання у вигляді семи місяців ув'язнення. На додаток до основного покарання було призначено допоміжне покарання у вигляді заборони журналістам ЗМІ здійснювати всі цивільні права, які згадуються у ст. 64 Кримінального кодексу та працювати журналістами протягом одного року після відбування ними строку ув'язнення. А також національними судами на журналістів ЗМІ був покладений обов'язок з компенсації [R. M.] завданої моральної шкоди у

розмірі 25 000000 румунських леїв. У листопаді 1996 року до журналістів ЗМІ було застосовано президентське помилування.

Після вичерпання всіх засобів національного захисту, журналісти ЗМІ звернулися із заявою до ЄСПЛ, стверджуючи про неправомірне втручання держави в їх право на свободу вираження поглядів (ст. 10 ЄКПЛ) шляхом їх засудження за опублікування згаданої статті у місцевій газеті, в якій вони мали намір привернути увагу громадськості до певних громадських і політичних проблем, пов'язаних із порушеннями, які, на їх думку, вчинила міська влада, підписавши договір про муніципальне партнерство з приватною компанією.

Журналісти ЗМІ у поданій заяві вказували на те, що в опублікованій статті вони жодним чином не згадували про приватне життя потерпілої сторони, пані [R. M.]. А це свідчило про те, що вони діяли добросовісно. Журналісти ЗМІ стверджували, що карикатура, у зв'язку з якою їх звинуватили у втручанні в приватне життя колишнього юридичного експерта міської ради, була лише гумористичною формою сатири та що за таких обставин слід толерантно ставитися до гіперболізації певних рис людей і ситуацій. (п.72 рішення)

За результатом розгляду поданої заяви ЄСПЛ встановив, що засудження журналістів ЗМІ національними судами у зв'язку з опублікуванням статті в місцевій газеті, становило «втручання» в їх право на свободу вираження поглядів. Таке втручання було передбачене законом (а саме ст.ст. 205, 206 Кримінального кодексу). Доступність і передбачуваність цього положення не оспорювалися, і воно мало легітимну мету – «захист прав інших осіб», а саме – репутації пані [R. M.], яка була посадовою особою міської ради на момент подій, про які йшлося у статті, і суддею – на момент опублікування цієї статті.

Встановлюючи існування нагальної суспільної потреби в такому обмеженні, ЄСПЛ визначив існування правомірного інтересу суспільства до висвітленого в статті питання та права ЗМІ на привернення до такого питання уваги суспільства шляхом проведення належних журналістських розслідувань та поширення його результатів на шпальтах друкованого видання. І поряд з цим, наголошуючи на потребі розрізнення фактів й оціночних суджень, ЄСПЛ зауважив, що: «у цій справі

твердження заявників стосовно пані [R. M.] сформульовані здебільшого у формі альтернативи («або вона не знала закону..., або вона отримала хабарі...»), що, можливо, свідчить про те, що ці твердження є оціночними судженнями. Однак, аналіз цих обвинувальних інсинуацій у світлі всієї статті, включно з карикатурою, яка її супроводжувала, спонукає до висновку, що в них справді містилася заява про вчинення пані [R. M.] конкретного діяння, а саме – про співучасть у підписанні незаконних договорів і отримання хабарів. Своїми твердженнями заявники натякали читачам, що пані [R. M.] діяла нечесно і керувалася корисливими інтересами; їх стаття була спроможна породити в читачів думку, що це «шахрайство», в якому журналісти звинувачували її та колишнього заступника мера, а також хабарі, нібито одержані цими посадовими особами, є встановленими та незаперечними фактами... звинувачення проти пані [R. M.] були настільки серйозними, що могли б слугувати підставою для притягнення її до кримінальної відповідальності... У цьому зв'язку слід зазначити, що здійснення свободи вираження поглядів завжди пов'язане з обов'язками та відповідальністю, а гарантія, яку надає журналістам ст. 10 ЄКПЛ, застосовується за умови, що вони діють добросовісно, намагаючись повідомляти точну й достовірну інформацію, відповідно до норм журналістської етики. Але дії журналістів у цій справі не були такими. Вивчивши всі подані докази, національні суди визнали, що у своїх обвинувальних твердженнях стосовно пані [R. M.] заявники викривили об'єктивну реальність і не спиралися на існуючі факти... за існуючих обставин у справі національні суди мали право вважати за необхідне обмежити здійснення заявником свого права на свободу вираження поглядів, а отже, засудження заявників судом за образу і дифамацію відповідало «нагальній суспільній потребі»».(п.100,102-103,110 рішення)

І хоч в підсумку ЄСПЛ все ж таки визнав порушення ст. 10 ЄКПЛ, через непропорційність призначеного покарання меті обмеження свободи вираження поглядів, наведене рішення є показовим ще й з огляду на те, що в аналізованому рішенні ЄСПЛ фактично в черговий раз наголосив, що огульні звинувачення не мають нічого спільного з правом на свободу вираження поглядів.

Для порівняння можна навести рішення ЄСПЛ у справі «Сабо та Піркалаб проти Румунії» («*Sabou and Pircalab v. Romania*»). [1] Так, власне за обставинами справи, журналісти однієї з місцевих газет Румунії, протягом квітня 1997 року опублікували низку статей про те, як матір судді місцевого окружного суду нібито незаконно придбала земельну ділянку. У першій статті, поміж іншого, зазначалося, що ця ділянка була набута коштом місцевих фермерів. Друга стаття акцентувала на тому, що придбати ділянку судді вдалося шляхом підробки документів та здійснення тиску на сусіда, зокрема погрожуючи тому позбавленням його власності.

За наслідком порушення кримінальної справи про наклеп, її розгляду національним судом Румунії, журналістів ЗМІ було засуджено та призначено відповідну міру покарання. Скориставшись усіма засобами національного захисту, журналісти ЗМІ звернулись до ЄСПЛ із заявою щодо порушення права на свободу вираження поглядів.

У ході розгляду заяви ЄСПЛ в черговий раз наголосив на потребі захисту суддів від серйозних нападів, позбавлених будь-якого фактичного підґрунтя. І поряд з цим визнав, що «іноді поведінка суддів (у тому числі поза межами приміщення суду) може викликати безспірне занепокоєння у преси та бути предметом дискусії щодо поточного стану функціонування органу правосуддя в цілому та моралі тих, хто є його представником, виступає в якості гаранту справедливості. Особливо коли поведінка суддів супроводжується зловживанням службовим становищем». (п.38 рішення)

ЄСПЛ, визначивши серйозність тверджень ЗМІ, висловлених у межах опублікованих статей, з огляду на матеріали справи, все ж таки дійшов до висновку, що ніщо не вказувало на те, що факти, наведені у статтях, були неправдивими та що журналісти навмисно намагалися принизити честь, гідність, ділову репутацію судді. До того ж ЄСПЛ визначив, що коментовані заявниками обставини стосувались радше статусу судді як посадової особи (його ставлення до обійманої посади в системі органу правосуддя), аніж приватних аспектів його життя. Про добросовісність журналістів, на думку ЄСПЛ, серед іншого свідчило також і те, що,

перш ніж опублікувати статті, вони намагалися зустрітися з суддею. (п.39, 41 рішення)

У підсумку, з огляду на вищезазначене та з огляду на суворість призначеного покарання, ЄСПЛ дійшов висновку, що покарання журналістів ЗМІ було непропорційним до мети, яку держава намагалася досягти при цьому.

Не менш цікавою видається і позиція ЄСПЛ щодо правомірності обмеження меж висловлювання ЗМІ оціночних суджень. Власне, на переконання ЄСПЛ ЗМІ поширюючи оціночні судження, повинні діяти добросовісно і хоч, за усталеною практикою ЄСПЛ оціночні судження на відмінно від фактичних тверджень, у силу свого суто суб'єктивного характеру, не підлягають доведенню на предмет правдивості. (п.46 рішення у справі «Лінгенс проти Австрії» («*Case of Lingens v. Austria*»), [5] втім зазначений аспект аж ніяк не нівелює обов'язок ЗМІ здійснювати формулювання та публічне висловлювання оціночних суджень серед широкої аудиторії, з опорою на певний, хоча б мінімальний набір достовірних фактів.

У своїй практиці ЄСПЛ виділив також три можливі варіанти фундаменту, на якому можна побудувати свою оцінку: факти, що вважаються загальновідомими; підтвердження висловлювання яким-небудь джерелом; посилення на незалежне дослідження. (п.44 рішення у справі «Махмудов та Агазаде проти Азербайджану» («*Case of Mahmudov and Agazade v. Azerbaijan*»).[6]

На переконання ЄСПЛ, будування оціночних суджень на недостовірних фактах виходить за рамки того, що охороняється свободою слова та обумовлює потребу в збалансуванні конкуруючих прав на користь права особи на захист порушених прав. Аналогічний висновок стосується і тих випадків, коли висловлюванні оціночні судження не мають під собою фактичних підстав. Так, власне ЄСПЛ в одній зі справ зауважує: «...оціночне судження може бути надмірним, якщо воно не має під собою фактичних підстав» (п.46 рішення у справі «Лінгенс проти Австрії» («*Case of Lingens v. Austria*»).[5]

Окрему увагу хотілось би приділити такому елементу оціночного судження як критика.

Характерно, що у своїй практиці ЄСПЛ, розмежовує критику системи правосуддя в цілому та критику окремого судді, визначає необхідність захисту свободи критики проблем судочинства та обґрунтованості окремо взятих судових рішень, без переходу на особистість судді у зв'язку з ухваленим ним рішенням. Розрізняючи при цьому «критику мотивації» (тобто критику мотивування ухваленого рішення) та «персональні нападки» (змістовно охоплює коментування компетенції суддів, їх моральних якостей) (п.37 рішення у справі «Прагер та Обершлік проти Австрії» («*Prager and Oberschlick v. Austria*»); [203] п.35 рішення від 22 лютого 1989 року у справі «Барфод проти Данії» («*Barfod v. Denmark*»)).[3] Коли критиці піддається конкретний суддя, ЄСПЛ визначає необхідність застосовувати так званий «захисний підхід». Сутність зазначеного підходу полягає в тому, що: «судді повинні бути захищені від безпідставних і деструктивних нападок, особливо з огляду на їхній обов'язок утримуватись від реагування на критику». [233]

Утім, вищезазначене в жодному разі не нівелює можливість висловлювання персональної критики на адресу суддів в допустимих межах, у разі, коли їх поведінка (в тому числі поза межами приміщення суду) або вчинки є такими, що можуть викликати безспірне занепокоєння щодо поточного стану функціонування органу правосуддя в цілому та моралі суддів як гарантів справедливості. (п.90 рішення у справі «Редакція газети «Гривна» проти України» («*Case of Editorial board of Grivna newspaper v. Ukraine*»)).[204]

З огляду на те, що за умови дотримання п.2 ст.10 ЄКПЛ, свобода вираження поглядів поширюється не тільки на інформацію та ідеї, які сприймають прихильно, без образи чи байдуже, а й на інформацію та ідеї, що викликають роздратування, обурення чи неспокій в усій державі, чи у певної частини населення, а також з огляду на те, що журналістська свобода включає і можливість вдаватися до деякого перебільшення чи навіть провокації, (п.38 рішення у справі «Прагер та Обершлік проти Австрії» («*Case of Prager and Oberschlick v. Austria*»)) [203] очевидним видається те, що суддям слід очікувати «не лише на конструктивну, нейтральну

критику, але й на критику, яка містить доволі болісні, негативні, але обґрунтовані оцінки». [128]

І якою б «нищівною» критика не була, за умови прояву добросовісності з боку ЗМІ при виконанні професійних обов'язків та формулювання, висловлювання критики стосовно суддів з опорою на достовірні фактичні дані, право ЗМІ на свободу вираження превалює над правом суддів на захист честі, гідності та ділової репутації.

Водночас про превалювання права ЗМІ на свободу вираження поглядів, недоречно вести мову в разі, коли критика, висловлювана стосовно суддів не містить під собою достатнього, достовірного набору фактів. А сам факт її висловлювання підпорядкований меті приниження честі, гідності, ділової репутації суддів. Такі дії, на переконання ЄСПЛ, є проявом персональних нападків, образ, які власне не мають нічого спільного зі свободою вираження поглядів. А тому за наведених обставин, з огляду на роль, яку відіграє в суспільстві орган правосуддя та з огляду на обов'язок суддів виявляти стриманість, розважливість, не відповідати на критику через ті самі канали, ЄСПЛ визнає, що обмеження свободи вираження поглядів на користь права суддів на захист прав, порушених внаслідок таких персональних нападків, є обґрунтованим.

Досить зразковим в контексті вищезазначеного видається рішення ЄСПЛ у справі «Прагер та Обершлік проти Австрії» (*«Prager and Oberschlick v. Austria»*). [203] Так, за обставинами справи, Пан Прагер і пан Обершлік – журналісти. Останній є видавцем журналу «Форум». У березні 1987 року, на сторінках журналу «Форум» була опублікована стаття п. Прагера під заголовком «Увага! Суворі судді!», котра містила критику на адресу суддів, що засідають в австрійських кримінальних судах. За словами п. Прагера, стаття ґрунтувалася на його враженнях від присутності на кількох судових засіданнях, а також на твердженнях адвокатів і судових репортерів та на опитуваннях, виконаних університетськими дослідниками.

Структурно стаття складалась зі стислого викладу основної тези, загального вступу та частини, в межах якої п. Прагер детально описав поведінку суддів

Віденського окружного кримінального суду. Зокрема й судді, який ініціював дифамаційний спір (суддя [J.] – згідно з текстом рішення).

У стислому викладі основної тези п. Прагером було зазначено таке: «Від самого початку вони поведуться з кожним обвинувачуваним так, ніби того вже засуджено. Вони наказують саджати за ґрати людей, що приїхали в суд із-за кордону, обґрунтовуючи це тим, начебто ті можуть переховуватися. Вони запитують тих, хто ще не прийшов до тям, чи згодні вони з вироком. На заяви про невинуватість вони лише знизують плечима і виносять ще суворіше покарання за те, що особи не зізналися в злочині. Дехто із суддів австрійських кримінальних судів здатен на все, а всі вони здатні багато на що: все це увійшло в практику». (п. 9 рішення)

У загальному вступі статті п. Прагер спочатку зауважив, що, на його думку, «судді Віденського окружного кримінального суду протягом багатьох років користуються абсолютною владою «на теренах свого суду», граючи на найменших слабкостях і особливостях характеру обвинувачуваних. «Вразливість» суддів зал судових засідань може перетворити на «поле битви»; засуджений, який завдав самолюбству судді бодай найменшої образи, ризикує – з огляду на надану останньому нічим не обмежену свободу розсуду при оцінюванні свідчень – одержати зайвий рік ув'язнення чи позбутися можливості відкладення виконання вироку». (п.10 рішення)

Далі в тексті опублікованого матеріалу п. Прагер розкритикував суддів за те, що вони, на переконання п. Прагера, ухвалюють виправдувальний вирок лише в крайньому разі; виносять набагато суворіші вироки, ніж більшість їх колег; поведуться з адвокатами як з лиходіями; без міри залякують і принижують обвинувачених; продовжують строк запобіжного ув'язнення понад максимальний період можливого покарання і не беруть до уваги вердикт присяжних, коли вони з ним не згодні. (п. 10 рішення) Далі він стверджував, що незалежність суддів служить для них лише нестримному роздуванню їх власної зарозумілості та дає їм змогу застосовувати норми права в усій своїй жорстокості й абсурдності, без жодних докорів сумління і без того, щоб хто-небудь міг їм кинути виклик.

А далі в опублікованій статті п. Прагер переказав свої особисті враження від зустрічей із суддями та від присутності на судових засіданнях, пригадуючи в цьому зв'язку «зарозуміле залякування» з боку судді [J.] та докладного опису ставлення дев'ятох членів Віденського окружного кримінального суду, в тому числі й судді [J.]. (п. 10 рішення)

Опублікований матеріал також містив і опис окремих суддів, у тому числі судді [J.]. У відповідному описі відносно судді [J.] містились вислови щодо: поведінки судді [J.] у відносинах з адвокатами та співробітниками служби пробації; передумов та обставин дисциплінарного провадження відносно судді [J.]; розкритої пресою історії відносно кримінального провадження відкритого за фактом укладання шахрайських договорів із купівлі квартир у старих будинках та причетності судді [J.] до складання таких договорів, тактики обвинувачення у справі; виконання [J.] повноважень слідчого судді в одній зі справ.

Та серед іншого відповідний опис містив також такі висловлювання: «Тип: шалений...[J.]»; «[J.] прокурором не став, але суддею залишився. Редактори [австрійської щоденної газети] «Курір» тепер шкодують про це, бо прокурор менш небезпечний». (п.11 рішення)

Довідавшись про опублікований матеріал, суддя [J.] подав позов до п. Прагера, звинувативши його в дифамації (ст. 111 Кримінального кодексу Австрії). За результатом розгляду справи, національний суд визнав п. Прагера винним у зведенні наклепу на суддю [J.] у цитованих далі уривках з оспорюваної статті: «Від самого початку вони поводяться з кожним обвинувачуваним так, ніби того вже засуджено»; «Дехто із суддів австрійських кримінальних судів здатен на все»; «Ніщо не може зрівнятися із... залякуванням з боку зарозумілого судді [J.]»; «Тип: шалений... [J.]»; «Попри все це, він мало не став прокурором. Та преса розкрила історію, в якій знову фігурувало його ім'я, – цього разу й у зв'язку з кримінальним провадженням і підозрами, що він надав юридичну консультацію без належного на те дозволу. Двох осіб, пана L. і його сина, звинувачували в одержанні грошей від людей, які мали намір купити квартири у старих будинках шляхом укладання шахрайських договорів. Коли з'ясувалося, що договори складав [J.], обвинувачення

змінити тактику: шахрайськими стали раптом не самі договори, а наміри, з якими їх використовували. [J.] прокурором не став, але суддею залишився. Редактори [австрійської щоденної газети] «Курір» тепер шкодують про це, бо прокурор менш небезпечний». (п. 14 рішення)

Національний суд призначив п. Прагеру покарання у вигляді штрафів. А п. Обершліка суд зобов'язав виплатити судді [J.] компенсацію за завдану шкоду і, крім того, суд визначив, що п. Обершлік разом із п. Прагером несе солідарну відповідальність щодо штрафу й судових витрат. А також, національний суд зобов'язав конфіскувати залишки тиражу відповідного випуску журналу «Форум» та опублікувати витяги з ухваленого рішення.

Надалі справа переглядалась у порядку апеляційного провадження. За результатом розгляду апеляційної скарги, вирок суду першої інстанції був змінений лише в частині присудженого розміру відшкодування моральної шкоди. Не погодившись з рішеннями національних судів п. Прагер та п. Обершлік звернулись до ЄСПЛ із заявою щодо порушення положень ст.10 ЄКПЛ.

ЄСПЛ за результатом розгляду заяви, встановив, що відповідне обмеження права на свободу вираження поглядів було встановлено законом. Оцінюючи необхідність такого втручання у свободу вираження поглядів, ЄСПЛ зауважив: «На думку Суду, питання кваліфікації уривків, що становлять предмет спору, як оцінних суджень чи стверджувальних фактів лежить у межах самостійного оцінювання. Деякі з обвинувачень, висунутих у цих твердженнях, були надзвичайно серйозними. Тож, мабуть, не дивно, що від їх автора слід було сподіватися на пояснення. Стверджуючи, що віденські судді «поводяться з кожним обвинувачуваним так, ніби того вже засуджено», чи приписуючи судді [J.] «зарозумілість» і схильність до «залакування» при виконанні ним своїх службових обов'язків, заявник непрямо звинуватив відповідних осіб у тому, що вони, як судді, порушували закон або принаймні свої професійні обов'язки. Отже, він не тільки завдав шкоди їх репутації, а й підірвав довіру суспільства до доброчесності судової гілки влади загалом.

Причина, з якої п. Прагер не зміг довести правдивість своїх тверджень чи добросовісність своїх оцінних суджень, корениться не так у способі, в який суд

застосовував законодавство, як у їхньому загальному характері, бо саме він, як видається, і спонукав до призначення покарань. Докази, як зауважила Комісія, свідчать про те, що відповідні рішення були спрямовані не проти самого факту використання заявником свого права вільно виразити погляди стосовно системи правосуддя і навіть не проти того, що він, критикуючи окремих суддів, назвав їх поіменно, а радше проти надто огульних обвинувачень, які, не мали достатніх фактичних підстав.

Пану Прагеру не вдалося продемонструвати ні своєї добросовісності, ні дотримання норм журналістської етики. Дослідження, яке п. Прагер провів, не є достатнім для того, щоб обґрунтувати настільки серйозні звинувачення... Справді, за умови дотримання вимог п. 2 ст. 10 ЄКПЛ, свобода вираження поглядів поширюється не тільки на інформацію та ідеї, що їх сприймають прихильно, без образи чи байдуже, а й на інформацію та ідеї, що викликають роздратування, обурення чи неспокій в усій державі, чи у певної частини населення ... Суд також пам'ятає, що журналістська свобода включає й можливість вдаватися до деякого перебільшення чи навіть провокації. Однак, зважаючи на всі викладені вище обставини і на межі самостійного оцінювання, які мають бути застережені за Договірними сторонами, оскаржуване втручання не видається непропорційним до легітимної мети, що ставилася. Отже, його можна визнати «необхідним у демократичному суспільстві». (п.36-38 рішення)

Для порівняння, можна навести рішення ЄСПЛ у справі «Де Гаес та Гійселс проти Бельгії» («*De Haes and Gijssels v. Belgium*»).[200] За обставинами справи протягом вересня – листопада 1986 р. у щотижневому журналі «Х'юмо» було опубліковано п'ять статей, присвячених процесу розгляду справи про розлучення та встановлення опіки над дітьми. У межах опублікованих статей журналісти ЗМІ докладно та різко критикували суддів Апеляційного суду Антверпена за присудження опіки над дітьми батькові, пану [Г.], бельгійському нотаріусу.

Таке рішення суду викликало стурбованість із боку ЗМІ через те, що попередньо (в 1984 році) дружина, свекор та теща нотаріуса подавали кримінальну скаргу, в якій звинуватили пана [Г.] в інцесті та розбещенні дітей. За результатом розгляду

поданої скарги компетентними органами була прийнята постанова про відсутність підстав для порушення справи. Зазначена постанова послуговувала передумовою для ініціювання паном [Г.]кримінального провадження, в межах якого дружина, свекор та теща пана [Г.]звинувачувались у наклепі. Втім, як суд першої інстанції, так і суд апеляційної інстанції визнали відповідачів у справі невинуватими. Зокрема, апеляційний суд, розглядаючи апеляційну скаргу, подану на рішення суду першої інстанції, відмовив в її задоволенні, зазначивши серед іншого: хоча і постанови про відсутність підстав для порушення кримінальної справи вказували, що звинувачення були визнані судом безпідставними, втім у ході розгляду справи про наклеп було встановлено, що відповідачі діяли добросовісно, у них не було достатніх підстав сумніватись у правдивості висунутих звинувачень; у правдивості звинувачень були впевнені не тільки відповідачі, але й видатні вчені, в тому числі професор [МА] ... і доктор [МВ], дитячий психіатр, які були призначені слідчим суддею, паном [УЕ], в якості експертів; висновком доктора [МВ], який ґрунтується на всебічному дослідженні матеріалів справи, було встановлено, що твердження дітей заслуговували на довіру.

Довідавшись про опубліковані статті щотижневого журналу «Х'юмо», у лютому 1987 року троє суддів та генеральний адвокат Апеляційного суду Антверпена, пані [УА], пан [УВ], пан [УС] і пан [УD], порушили в суді першої інстанції Брюсселя провадження проти пана Де Гаеса та пана Гійселса, а також проти редактора, видавця, законного представника, друкарні та розповсюджувача журналу «Х'юмо». На підставі ст.ст. 1382 та 1383 Цивільного кодексу, вони вимагали компенсації шкоди, завданої наклепницькими твердженнями, в розмірі по одному франку. А також вимагали зобов'язати відповідачів у справі опублікувати судові рішення в журналі «Х'юмо» і дозволити позивачам опублікувати це судові рішення в шести щоденних газетах, за кошти відповідачів.

Суд першої інстанції, за результатом розгляду справи, заявлені вимоги до пана Де Гаеса та пана Гійселса задовольнив в повному обсязі. Визнав позов неприйнятним у частині, спрямованій проти інших відповідачів.

Скориставшись всіма національними засобами захисту, журналісти ЗМІ звернулись до ЄСПЛ зі скаргою на обмеження права на свободу вираження поглядів. За результатом розгляду заяви, ЄСПЛ у черговий раз наголосивши на ролі преси та органу правосуддя в суспільстві, з огляду на прояв добросовісності з боку ЗМІ в частині дослідження всіх обставин справи (звинувачення проти пана Г., висновків експертів і т.ін.), зауважив: «заявників не можна звинуватити в тому, що вони не виконали свої професійні обов'язки, коли оприлюднили те, що вони дізналися про цю справу. Преса повинна поширювати інформацію та ідеї, які становлять суспільний інтерес. Преса не лише має завдання поширювати таку інформацію та ідеї – суспільство також має право отримувати їх...Це було особливо справедливо в цій справі з огляду на серйозність звинувачень, які стосувалися як долі малолітніх дітей, так і функціонування системи правосуддя в Антверпені. Більш того, заявники досить чітко висловилися з цього приводу, коли вони написали у своїй статті від 18 вересня 1986 року: «Це не справа преси перебирати на себе роль суду, але в цьому кричущому випадку зберігати мовчання неможливо і немислимо». (п.39 рішення)

Надаючи оцінку окремим звинуваченням, висловленим стосовно суддів та генерального адвоката, зокрема щодо їх упередженості та боягузтві, неприхованих правоекстремістських симпатіях двох із суддів, ЄСПЛ зауважив, що: «звинувачення, про які йдеться, становлять собою точку зору, чия достовірність, за визначенням, не може бути доведена. Така точка зору, проте, може бути надмірною, зокрема за відсутності будь-якої фактичної основи, але в цій справі цього не було...Хоча коментарі пана Де Гаеса і пана Гійселса, безсумнівно, були різко критичними, вони все ж таки здаються пропорційними до того занепокоєння та обурення, які були викликані наведеними у статтях фактами». (п.47-48 рішення)

Враховуючи, що в тексті оприлюдненого матеріалу звинувачення одного з суддів щодо його нібито наявних політичних симпатій ґрунтувались на обставинах із життя батька судді, ЄСПЛ зауважив: «одне з тверджень було недопустимим. Не можна вважати прийнятним, коли людину засуджують через те, що сталося з одним із членів його сім'ї. Покарання було виправданим лише на підставі одного цього

твердження. Проте це був лише один з епізодів у цій справі. Заявники були засуджені за всю сукупність звинувачень в упередженості, зроблених ними на адресу трьох суддів і генерального адвоката, про яких йдеться». (п.45 рішення) На цій підставі, ЄСПЛ визнав, що «необхідність втручання у здійснення свободи вираження поглядів заявників не була доведена, крім як у частині твердження про минуле батька одного із суддів....Таким чином, мало місце порушення ст. 10 ЄКПЛ». (п.49 рішення)

Тобто, як бачимо, у своїй практиці ЄСПЛ чітко розрізняє критику та образу суддів. З огляду на що також заслуговує на увагу той аспект, що ЄСПЛ поняття «образа» фактично ставить в синонімічний ряд з «грубим наклепом».

На основі вищенаведеного можна сформулювати висновок, що ЗМІ поширюючи інформацію про поточний стан функціонування органу правосуддя, повинні уникати згадування конкретних суддів, коментування компетенції суддів чи їх особистість. Критикуючи проблеми судочинства та обґрунтованості окремо взятих судових рішень, ЗМІ не повинні переходити на особистість суддів у зв'язку з ухваленими ними рішеннями. Персональна критика суддів можлива лише в тих випадках, коли їх поведінка (в тому числі поза межами приміщення суду) або вчинки є такими, що можуть викликати безпосереднє занепокоєння щодо поточного стану функціонування органу правосуддя, в цілому та морально-етичних якостей суддів, як гарантів справедливості. Поширення ЗМІ відповідної інформації повинно здійснюватися відповідально, ЗМІ не повинні переступати меж щодо права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. Огульні звинувачення, висловлюванні на адресу суддів на шпальтах газет, сторінках журналів чи ЗМІ, які функціонують у мережі або ж під час ефірів телепередач чи радіопередач, не мають нічого спільного з правом ЗМІ на свободу думки та слова, вільне вираження поглядів та переконань. Як і не мають нічого спільного з правом на свободу думки та слова, вільне вираження поглядів та переконань персональні нападки на суддів, надмірні оціночні судження, висловлені на адресу суддів. А тому в зазначених випадках, збалансування конкуруючих прав повинно здійснюватися у

бік захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації.

2.2.2. Засоби масової інформації як зобов'язані суб'єкти у цивільно-правових відносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації

Другим суб'єктом у правовідносинах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації є суб'єкти зобов'язані відповідати за вчинення інформаційного правопорушення. У межах якого, об'єктом правопорушення є честь, гідність та ділова репутація судді. Об'єктивна сторона охоплена: протиправною дією у вигляді поширення спірної інформації стосовно судді (та/або членів його сім'ї, в окремих випадках); шкодою, яка носить немайновий характер та має своє вираження у втратах немайнового характеру, завданих судді у зв'язку з приниженням його честі, гідності, ділової репутації; безпосереднім, прямим, не спотвореним іншими діями причинним зв'язком між шкодою та протиправною дією ЗМІ. А також суб'єктивною стороною, елементом якої є вина у формі умислу (прямого чи непрямого) або у формі необережності (протиправної самовпевненості чи протиправної недбалості).

З огляду на роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, що закріплене в п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 р., за загальним правилом зобов'язаними суб'єктами в разі вчинення інформаційного правопорушення, що обумовило завдання шкоди честі, гідності та діловій репутації особи, слід визнавати фізичних та/або юридичних осіб, які поширили спірну інформацію, а також автора (ів) цієї інформації. [159]

Утім, у правовідносинах за участю ЗМІ, загальне правило потребує конкретизації з огляду на вид ЗМІ, в якому було поширено спірну інформацію та особливості організації його діяльності. Така конкретизація не можлива без формування загального уявлення стосовно системи ЗМІ в Україні та особливостей правового регулювання її окремих видових елементів (видів ЗМІ).

Звернення до положень ч. 2 ст.22 Закону України «Про інформацію», в межах якої надано визначення поняття «засоби масової інформації», свідчить, що з позиції форми подання інформації, система ЗМІ на нормативному рівні представлена друкованими ЗМІ та аудіовізуальними ЗМІ.

Визначення зазначених вище видів ЗМІ міститься в межах профільних законів.

Так, відповідно до положень ст. 1 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», під друкованими ЗМІ (пресою) в Україні розуміються періодичні й такі, що продовжуються, видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію.

При цьому в межах ч.ч.2-4 ст. 1 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» міститься вказівка на те, що: додатки до друкованих ЗМІ у вигляді видань газетного та журнального типу визнаються окремими періодичними й такими, що продовжуються, друкованими виданнями і підлягають реєстрації на загальних підставах; зазначені в межах статті друковані видання можуть включати до свого складу інші носії інформації (платівки, дискети, магнітофонні та відеокасети тощо), розповсюдження яких не заборонено чинним законодавством України; друкований ЗМІ вважається виданим, якщо він підписаний до виходу у світ і надрукований будь-яким тиражем. Сфера розповсюдження друкованого ЗМІ не обмежується.

Відповідно ст.1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», під аудіовізуальним (електронним) ЗМІ, слід розуміти організацію, яка надає для масового сприймання споживачами аудіовізуальну інформацію, передану у вигляді електричних сигналів і прийняту за допомогою побутових електронних пристроїв.

У контексті вищезазначеного, доречно звернути увагу на три аспекти. Передусім, на відмінності в підходах законодавця до визначення змісту поняття «засоби масової інформації» та «друковані засоби масової інформації», «аудіовізуальний (електронний) засіб масової інформації» як їх види.

Так, у межах Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» законодавець здійснює трактування поняття «засоби масової інформації», «друковані засоби масової інформації» з позиції засобів поширення масової інформації та з позиції форми періодичного поширення інформації. Цим самим визначає, що ЗМІ, в розумінні Закону України «Про інформацію» та друковані ЗМІ, в розумінні Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» є об'єктами правовідносин.

Водночас у межах Закону України «Про телебачення і радіомовлення», трактування поняття «аудіовізуальний (електронний) засіб масової інформації» здійснене з позиції суб'єкта, який функціонує завдяки праці журналістів чи інших осіб при виконанні ними своїх професійних обов'язків. Таким чином, у вказаному нормативно-правовому акті законодавець говорить про аудіовізуальне (електронне) ЗМІ вже як про суб'єкт правовідносин. [48, С. 12,15]

Вищезазначений аспект щодо відмінностей у трактуванні окремих понять є суттєвим та таким, що слід враховувати при пошуку відповідей на питання щодо кола зобов'язаних осіб у правовідносинах із захисту честі, гідності та ділової репутації судді. Та на якому власне буде зосереджена увага далі в тексті.

Другий аспект, на який слід звернути увагу, полягає в тому, що здійснюючи дослідження системи ЗМІ, поза увагою також не можливо залишити питання щодо видової приналежності таких суб'єктів інформаційної діяльності як інформаційні агентства. Аналіз положень Закону України «Про інформаційні агентства», свідчить про відсутність на нормативному рівні чіткої норми, відповідно до якої б за інформаційними агентствами закріплювався *de jure* правовий статус ЗМІ.

Так, у межах ч.1 ст.1 Закону України «Про інформаційні агентства» зазначено, що під інформаційними агентствами, слід розуміти зареєстровані як юридичні особи суб'єкти інформаційної діяльності, що діють з метою надання інформаційних послуг.

Такий підхід законодавця напевно, передусім обумовлений тим, що історично діяльність інформаційних агентств мала переважно посередницький характер. Утім,

з розвитком інформаційно-комунікативних технологій, інформаційні агентства отримали можливість поширювати інформацію не лише за посередництвом друкованих та аудіовізуальних ЗМІ, але й набули можливість здійснювати поширення власної інформаційної продукції самостійно, в тому числі шляхом створення власних вебсайтів.

Характерно, що системний аналіз положень Закону України «Про інформаційні агентства» свідчить про нормативне визнання можливості інформаційного агентства самостійно здійснювати поширення інформації серед споживачів. Так, відповідно до положень ч.1 ст.5 Закону України «Про інформаційні агентства», зазначено, що діяльність інформаційних агентств полягає в збиранні, обробці, творенні, зберіганні, підготовці інформації до поширення, випуску та розповсюдженні інформаційної продукції.

Поряд з цим, у межах ч.2 ст.6 Закону України «Про інформаційні агентства» зазначено щодо можливості інформаційного агентства виступати в якості засновника (співзасновника) інших ЗМІ, автора (або мати інші права на інформацію), видавця (виробника) інформаційної продукції, *розповсюджувача* і споживача інформаційної продукції.

Третій аспект, який привертає увагу при аналізі положень Закону України «Про телебачення і радіомовлення» та на який звертає увагу О.В. Каплій, полягає в необгрунтованому зарахуванні електронних ЗМІ до аудіовізуальних ЗМІ. І така недоречність, на думку вченої, обумовлена тим, що електронні ЗМІ, у зв'язку з розвитком інформаційних технологій, пов'язані з якісно новим способом передачі масової інформації. [59, С. 37-38]

Так, зокрема, для електронних ЗМІ характерно: транскордонний характер розміщення інформації; [216, С.94] можливість оперативного оновлення, редагування та видалення інформації на просторах вебсайту електронного ЗМІ; подання поширюваної інформації у різних формах (текстовій, фото-, аудіо-, відео-, інших зображень) та використання відмінних від традиційних ЗМІ стандартів оформлення інформації, а також стандартів поліграфічного та технічного виконання; [216, С.94] забезпечення можливості обміну поширюваної інформації

користувачами мережі Інтернет шляхом використання функціонала з «репосту»; інтерактивність у відносинах з аудиторією електронного ЗМІ шляхом забезпечення функціонала з коментування розміщеного інформаційного медіапродукту.

Електронні ЗМІ функціонують у формі електронних версій традиційних ЗМІ (друкованих та аудіовізуальних ЗМІ), «функціонування яких забезпечується організаціями друкованих чи аудіовізуальних ЗМІ»; [51, С. 170-171]; у формі інформаційних агенств, які провадять діяльність на просторах мережі та функціонування яких забезпечується суб'єктами діяльності інформаційних агентств; ЗМІ, які функціонують виключно в мережі Інтернет та власне «функціонування яких може забезпечуватися будь-яким суб'єктом». [51, С.170-171]

Водночас попри те, що електронні ЗМІ визнаються лідерами з оперативності оновлення інформації [39, С.108] та лідерами за охопленнями, наразі не існує галузевого нормативно-правового акту, який би регулював суспільні відносини щодо створення (реєстрації) і функціонування електронних ЗМІ. А відповідно, постає питання щодо правового статусу електронних ЗМІ.

Якщо вести мову про функціонування вебсайтів традиційних ЗМІ (друкованих та аудіовізуальних ЗМІ) «гострота питання» щодо їх правового статусу нівелюється, з огляду на те, що вебсайти друкованих та аудіовізуальних ЗМІ визнаються невід'ємною складовою відповідного виду ЗМІ.[187] У свою чергу «гострота питання» щодо правового статусу інформаційних агентств нівелюється положеннями ст.27 Закону України «Про інформаційні агентства», в межах якої, за інформаційними агентствами визначено право на випуск власної інформаційної продукції в електронній формі. Натомість ЗМІ, які функціонують виключно в мережі Інтернет (далі за текстом – Інтернет – видання) статусом ЗМІ наділені лише *de facto*. Подібний стан нормативно-правового забезпечення діяльності Інтернет-видань, з одного боку, призводить до низки проблем у частині забезпечення необхідних умов роботи для працівників Інтернет-видань. А саме, не закріплення за останніми правового статусу «журналіста», а відповідно і непоширення на зазначених осіб прав і гарантій, пов'язаних із професійною журналістською діяльністю. [68] А з іншого, обумовлює певні особливості участі Інтернет-видань у

правовідносинах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації.

З огляду на вищезазначене, можна сформулювати висновок, що на нормативному рівні система ЗМІ представлена: друкованими ЗМІ, аудіовізуальними ЗМІ та інформаційними агентствами.

Інтернет-видання наразі нормативно знаходяться поза межами структури ЗМІ. Втім, Інтернет-видання є структурним елементом структури ЗМІ *de facto* і відіграють не менш важливу роль у поширенні суспільної важливої інформації про діяльність органу правосуддя в цілому та суддів. А тому, існує потреба і у визначенні особливостей їх участі як зобов'язаних суб'єктів у правовідносинах із захисту честі, гідності та ділової репутації суддів.

Вищенаведене в підсумку надає можливість здійснити конкретизацію загального правила щодо зобов'язаних суб'єктів у правовідносинах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, з огляду на сформоване уявлення щодо системи ЗМІ в Україні, особливості організації діяльності окремих видів ЗМІ та з огляду на окремі роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, надані в Постанові №1 від 27.02.2009 року.

Так, до зобов'язаних суб'єктів у правовідносинах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених внаслідок поширення спірної інформації в друкованому ЗМІ, слід віднести передусім автора спірного матеріалу і редакцію відповідного друкованого ЗМІ чи іншу установу, що виконує її функції.

Утім, у разі, коли редакція друкованого ЗМІ не має статусу юридичної особи, зобов'язаною особою, наряду з автором спірного тексту слід визнавати юридичну особу, структурним підрозділом якої є редакція. Якщо редакція не є структурним підрозділом юридичної особи, то за таких умов зобов'язаною особою, наряду з автором спірної інформації, слід визнавати засновника друкованого ЗМІ (п.9 Постанови Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 року). [159]

Зобов'язаними суб'єктами у правовідносинах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених внаслідок поширення спірної інформації аудіовізуальним ЗМІ, слід визнавати телерадіорганізацію та автора спірної інформації.

Зобов'язаними суб'єктами у правовідносинах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених внаслідок поширення спірної інформації інформаційним агентством слід визнавати інформаційне агентство та автора спірної інформації.

Слід також враховувати, що: при опублікуванні друкованим чи аудіовізуальним ЗМІ, інформаційним агентством спірної інформації без зазначення автора (наприклад, у редакційній статті) зобов'язаною особою у справі слід визнавати орган, що здійснив випуск ЗМІ.

Зобов'язаними суб'єктами у правовідносинах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених внаслідок поширення спірної інформації на просторах Інтернет-видання, що наділений статусом ЗМІ лише *de facto*, слід визнавати автора відповідного інформаційного матеріалу та власника вебсайту.

Якщо ж автор поширеної інформації невідомий або його особу та/чи місце проживання (місцеперебування) не можливо встановити, зобов'язаною особою слід визнавати власника вебсайту, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення спірної інформації (абз.2 п.12 Постанови Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 року). [159]

Слід враховувати, що відповідно до положень п.13 ч.1 ст.1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»: «власник вебсайту – особа, яка є володільцем облікового запису та встановлює порядок і умови використання вебсайту. За відсутності доказів іншого власником вебсайту вважається реєстрант відповідного доменного імені, за яким здійснюється доступ до вебсайту, і (або) отримувач послуг хостингу».

Відповідно до ч.11 ст. 52-1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»: «Власники вебсайтів та постачальники послуг хостингу, крім фізичних осіб, які не є суб'єктами господарювання, зобов'язані розміщувати у вільному доступі на власних вебсайтах та (або) в публічних базах даних записів про доменні імена (WHOIS) таку достовірну інформацію про себе: а) повне ім'я або найменування власника вебсайту та постачальника послуг хостингу; б) повну адресу місця проживання або місцеперебування власника вебсайту та постачальника послуг хостингу; в) контактну інформацію власника вебсайту та постачальника послуг хостингу, в тому числі адресу електронної пошти, номер телефону, за якими з ними можливо оперативно зв'язатися.

Фізичні особи, які не є суб'єктами господарювання, розміщують у вільному доступі на вебсайтах, власниками яких вони є, або в публічних базах даних записів про доменні імена (WHOIS) контактну інформацію власника вебсайту, передбачену пунктом «в» цієї частини».

Таким чином, у разі, коли власник вебсайту є суб'єктом господарювання, дані про нього можна віднайти шляхом звернення до бази даних WHOIS. Проте, у разі, коли власник вебсайту не є суб'єктом господарювання, ідентифікація власника вебсайту дещо ускладнюється, адже очевидно, що інформації, визначеної в п. «в» ч.11 ст.52-1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» недостатньо для повної ідентифікації власника вебсайту. За таких умов власник вебсайту може бути ідентифікований завдяки зверненню до ДП «Центр компетенції адресного простору мережі Інтернет» консорціуму «Український центр підтримки номерів і адрес» (що є адміністратором системи реєстрації та обліку доменних назв та адрес українського сегмента мережі Інтернет) задля отримання довідки з відомостями про власника вебсайту або інформацією про його встановлення. Проте не у всіх випадках такі дані можна встановити достеменно. А тому на практиці, у довідці адміністратора системи реєстрації та обліку доменних назв та адрес українського сегмента мережі Інтернет можна віднайти застереження про ймовірність встановлених даних або ж висновок щодо неможливості встановлення особи власника вебсайту.

У разі реалізації права на захист у судовому порядку, відповідні дані про власника вебсайту можуть бути витребувані судом до подання позову, в межах реалізації заходу забезпечення доказів відповідно до положень ст.ст. 116-118 ЦПК України. Такі дані витребуються в реєстратора сайту та надавача послуг хостингу (або хоча б в одного з них, залежно від обставин справи). [33]

Поряд з цим не слід виключати випадки, за яких власника вебсайту встановити взагалі не можливо. Очевидно, що такі випадки більш характерні при поширенні інформації в Інтернет-виданнях. За зазначених обставин, захист порушених прав можливий у порядку окремого провадження, в силу положень абз.3 ч.4 ст.277 ЦК України, в якій зазначено: «Якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома фізична особа, право якої порушено, може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування».

Поряд з вищенаведеним, доречно враховувати й те, що у випадку, коли інформація в ЗМІ поширюється з посиланням на особу, яка є джерелом цієї інформації, ця особа також є зобов'язаною особою в розглядуваній категорії правовідносин. Якщо поширення інформації здійснюється з посиланням на висловлювання посадової чи службової особи, існує потреба й у з'ясуванні від імені кого ця особа виступає. Якщо посадова чи службова особа виступає не від імені юридичної особи та не при виконанні посадових (службових) обов'язків, то належним відповідачем є саме вона. Якщо ж посадова чи службова особа виступає від імені юридичної особи, при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків, зобов'язаною особою буде відповідна юридична особа. Але, враховуючи, що розгляд справи може вплинути на права та обов'язки службової (посадової) особи, остання може бути залучена до участі в якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог (п.11,13 Постанови Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 року). [159]

Визначившись із переліком зобов'язаних осіб у правовідносинах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, окрему увагу в межах даного підрозділу хотілось би

приділити питанню підстав звільнення ЗМІ від цивільно-правової відповідальності за поширення інформації, якою порушується право суддів на повагу до гідності та честь, на недоторканність ділової репутації. Закріплення на нормативному рівні такого переліку обумовлено усвідомленням цінності свободи думки та слова, свободи вираження поглядів та переконань, а також ролі ЗМІ в суспільстві.

Загальні підстави звільнення ЗМІ (незалежно від його правового статусу та виду) від цивільно-правової відповідальності за поширення інформації, якою порушуються честь, гідність та ділова репутація особи закріплені в межах ч.1 ст. 30 Закону України «Про інформацію» та ч.2 ст. 302 ЦК України.

Так, відповідно до положень ч.1 ст. 30 Закону України «Про інформацію» ані автор спірного матеріалу, ані ЗМІ/власник вебсайту Інтернет-видання, не можуть бути притягнені до відповідальності за висловлювання оціночних суджень, за винятком здійснення наклепу або висловлення суб'єктивної думки в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію особи.

Відповідно до положень ч.2 ст. 302 ЦК України, ЗМІ (незалежно від того, чи наділений він таким статусом *de facto* чи *de jure*), звільняється від обов'язку перевірки інформації отриманої від офіційних джерел (органів державної влади, органів місцевого самоврядування) та не несе відповідальності в разі її спростування. Втім, лише за умови, якщо поширюваний журналістський матеріал, який містить інформацію з офіційних джерел, міститиме і відповідне посилання на джерело отримання такої інформації.

Спеціальні підстави для звільнення автора спірного матеріалу та ЗМІ (який наділений відповідним статусом *de jure*), визначені в межах ст. 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ст. 67 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», ст.35 Закону України «Про інформаційні агентства».

Так, з огляду на положення ст. 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», журналіст (автор спірного матеріалу) та друкований ЗМІ, не несуть відповідальності за публікацію на шпальті газети,

сторінці журналу або ж на просторах електронної версії друкованого ЗМІ відомостей, які не відповідають дійсності, принижують честь, гідність, ділову репутацію особи, якщо:

«1) ці відомості одержано від інформаційних агентств або від засновника (співзасновників);

2) вони містяться у відповіді на запит на інформацію, поданий відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», або у відповіді на звернення, подане відповідно до Закону України «Про звернення громадян»;

3) вони є дослівним відтворенням публічних виступів або повідомлень суб'єктів владних повноважень, фізичних та юридичних осіб;

4) вони є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих іншим друкованим ЗМІ з посиланням на нього;

5) у них розголошується таємниця, яка спеціально охороняється законом, проте ці відомості не було отримано журналістом незаконним шляхом;

6) законом передбачено звільнення або непрягнення до відповідальності за такі дії».

З огляду на положення ст. 67 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», телерадіоорганізація та її працівники не несуть відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, у разі:

«а) якщо ця інформація містилася в офіційних повідомленнях або одержана від органів державної влади, органів місцевого самоврядування в письмовій формі;

б) якщо ця інформація є дослівним цитуванням заяв і виступів (усних і друкованих) посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, народних депутатів України, кандидатів на пост Президента України, кандидатів у народні депутати України та в депутати рад усіх рівнів, кандидатів на посади сільських, селищних, міських голів;

в) якщо ця інформація розповсюджувалася без попереднього запису та містилася у виступах осіб, які не є працівниками телерадіоорганізації;

г) якщо вона є дослівним відтворенням матеріалів, поширених іншим ЗМІ або інформаційним агентством, з посиланням на нього;

г) якщо звільнення від відповідальності передбачено іншим законом».

З огляду на положення ст. 35 Закону України «Про інформаційні агентства», інформаційне агентство, журналіст інформаційного агентства або ж автор чи інша особа, якій належать права на інформацію, не несуть відповідальність за розповсюдження інформації, яка не відповідає дійсності, принижує честь, гідність, ділову репутацію особи, якщо ця інформація:

«1) одержана від інших інформаційних агентств або ЗМІ і є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих цими агентствами чи ЗМІ, та якщо вони були спростовані відповідно до статті 33 цього Закону;

2) міститься у відповіді на запит на інформацію, поданий відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», або у відповіді на звернення, подане відповідно до Закону України «Про звернення громадян»;

3) є дослівним відтворенням публічних виступів або повідомлень суб'єктів владних повноважень, фізичних та юридичних осіб;

4) є результатом внесення змін, скорочень чи редагування продукції інформаційних агентств, здійснених без їх відома розповсюджувачем чи споживачем інформації;

5) законом передбачено звільнення або непритягнення до відповідальності за такі дії».

Відповідно до ч.6 ст.17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»: «Журналіст та/або ЗМІ звільняються від відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, якщо суд встановить, що журналіст діяв добросовісно та здійснював її перевірку».

Як вбачається з вищенаведеного, визначені в межах законодавчих актів, які регулюють основи діяльності ЗМІ, спеціальні підстави звільнення ЗМІ від відповідальності за поширення недостовірної інформації не носять уніфікованого характеру. У практичній площині зазначений аспект обумовлює потребу в конкретизації виду ЗМІ та звернення до положень нормативно-правового акту, який визначає основи діяльності саме того виду ЗМІ, який поширив спірну інформацію.

Окрім того, з позиції правозастосування вищенаведених підстав звільнення ЗМІ від відповідальності за поширення недостовірної інформації, слід також наголосити, що:

- публікація ЗМІ недостовірної інформації після її спростування в ЗМІ, що визначається в якості першоджерела інформації, за умови, що факт такого спростування відомий поширювачу, унеможливує звільнення останнього від відповідальності з підстави відтворення матеріалів інших ЗМІ. [212, С.20]

- задля звільнення ЗМІ від відповідальності за поширення недостовірної інформації з підстави дослівного відтворення матеріалів, опублікованих іншим ЗМІ або інформаційним агентством, спірний відтворюваний текст повинен містити пряме посилання на відповідний ЗМІ або інформаційне агентство [174] і такий ЗМІ або ж інформаційне агентство, з огляду на вимоги національного законодавства, має бути зареєстрований у встановлений законом порядок. Зазначений підхід національних судів, у частині обов'язковості реєстрації ЗМІ чи інформаційного агентства, матеріали якого відтворюються іншим ЗМІ, проходить у розріз з позицією ЄСПЛ. Яка серед іншого висловлена в рішенні справи «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» (*Editorial Board of Pravoye Delo and Shtekel v. Ukraine*). Так, у межах п.63-64 рішення вищезазначеної справи ЄСПЛ відзначив: «...Інтернет як інформаційний і комунікаційний інструмент дуже відрізняється від друкованих ЗМІ, особливо в тому, що стосується здатності зберігати та передавати інформацію. Електронна мережа, яка обслуговує мільярди користувачів у всьому світі, не є й потенційно не буде об'єктом такого ж регулювання та засобів контролю. Ризик завдання шкоди здійсненню та використанню прав людини і свобод, зокрема права на повагу до приватного життя, який становлять інформація з Інтернету та комунікація в ньому, є безумовно вищим, ніж ризик, який походить від преси. Таким чином, підходи, які регулюють відтворення матеріалу з друкованих ЗМІ та Інтернету, можуть відрізнятися. Останній, безперечно, має коригуватися з урахуванням притаманних цій технології рис для того, щоб забезпечити захист зазначених прав і свобод та сприяння їм.

Однак, беручи до уваги роль, яку відіграє Інтернет у контексті професійної діяльності ЗМІ та його важливість для загального здійснення права на свободу вираження поглядів, Суд вважає, що відсутність на національному рівні достатньої законодавчої бази, яка б дозволяла журналістам використовувати отриману з Інтернету інформацію без остраху наразитися на санкції, серйозно перешкоджає пресі відігравати свою роль «сторожового демократії»...На думку Суду, повне виключення такої інформації зі сфери застосування законодавчих гарантій журналістських свобод може саме по собі спричинити неправомірне втручання у свободу преси, гарантовану ст. 10 ЄКПЛ...Суд доходить висновку, що, враховуючи недостатність у національному законодавстві належних гарантій для журналістів, які використовують інформацію, отриману з Інтернету, заявники не могли достатньою мірою передбачати наслідки, до яких могла призвести оскаржувана публікація. Це дає Судові підставу вважати, що вимогу щодо законності, закріплену в п.2 ст. 10 ЄКПЛ, дотримано не було». [205]

- дослівність відтворення (цитування) публічних виступів або повідомлень, заяв, матеріалів поширених іншим друкованим чи аудіовізуальним ЗМІ, інформаційним агентством, у практичній площині не слід трактувати занадто буквально. Доречно враховувати підхід, утверджений ЄСПЛ, який серед іншого віднайшов своє відображення в рішенні справи «Газета «Україна-Центр» проти України» («*Gazeta Ukraina-Tsentr v. Ukraine*»). [201]

Так, у межах п.п. «г» п. 46 рішення у вищезазначеній справі, ЄСПЛ зауважив: «Повідомлення новин, засноване на інтерв'ю або відтворенні висловлювань інших осіб, *відредагованих чи ні*, становить один з найбільш важливих засобів, за допомогою яких преса може відігравати свою важливу роль «сторожового демократії»...У таких справах слід розрізняти ситуації, коли такі висловлювання належали журналісту, і коли були цитатою висловлювання іншої особи, оскільки покарання журналіста за участь у розповсюдженні висловлювань інших осіб буде суттєво заважати пресі сприяти обговоренню питань суспільного значення та не повинно розглядатись, якщо для іншого немає винятково вагомих причин...».

Застосування положень ЄКПЛ та рішення ЄСПЛ, у практичній площині видається можливим у силу положень ст. 9 Конституції України, ст.19 Закону України «Про міжнародні договори», положень Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Першого протоколу та протоколів №2, 4, 7 та 11 до Конвенції», ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [124, С. 127-128] та положень ч.4 ст.10 ЦПК України.

- на рівні практики національних судів справедливо утверджується позиція, що відтворення (цитування) публічних виступів або повідомлень, заяв, матеріалів поширених іншим друкованим чи аудіовізуальним ЗМІ, інформаційним агентством не повинно призводити до створення нової інформації.

Так, до прикладу відповідна позиція висловлена у справі № 759/16597/18, предметом спору в якій стало поширення під час трансляції випуску телепрограми (запис якої надалі був розміщений на вебсайті телеканалу з додаванням текстової розшифровки відеоматеріалу) інформації стосовно протиправності окремих дій судді. Поширення такої інформації було здійснено з посиланням на матеріал пресслужби Служби безпеки України, в межах якого повідомлялась інформація щодо відкритого кримінального провадження за статтею КК України, якою передбачена відповідальність за фінансування тероризму та слідчих дій, проведених у межах відкритого кримінального провадження. А також з посиланням на матеріал управління зв'язків з громадськістю та ЗМІ при Генеральній прокуратурі України, в межах якого повідомлялась щодо здійснення досудового розслідування в ряді кримінальних проваджень за фактами неправомірних дій окремих суддів та працівників Господарських судів України, повідомлення про підозру колишнім Голові та заступнику Голови Вищого господарського суду Україниу вчиненні злочинів передбачених ч.2 ст.375, ч.2 ст.376-1 КК України. А також про обставини провадження та про вжиття заходів щодо обрання стосовно підозрюваних запобіжних заходів, проведення комплексу слідчих та інших процесуальних дій, спрямованих на повне і всебічне з'ясування всіх обставин зазначених злочинів, перевірку підозрюваних на причетність до інших протиправних дій.

Суд першої інстанції з огляду на те, що поширена ЗМІ інформація стосувалась професійної діяльності позивача, як публічної особи та становила предмет суспільного інтересу, а також з огляду на роль ЗМІ в суспільстві, недопустимості покарання журналіста за участь у розповсюдженні висловлювань інших осіб, дійшов висновку про те, що: «поширена інформація не є такою, що порушує честь, гідність та ділову репутацію позивача, викладені відомості містять фактичні, оціночні судження та стосуються як позивача, дії якого вчинялись як публічною особою, так і іншої особи. Першоджерело інформації розповсюджене із сайту СБУ України та ГПУ України...». Та на підставі зазначеного відмовив у задоволенні позовних вимог про захист честі, гідності та ділової репутації, визнання поширеної інформації недостовірною та її спростування, відшкодування моральної шкоди. [177]

Суддею, як позивачем у справі було подано апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції. В апеляційній скарзі, поданої суддею як позивачем у справі, серед іншого містилось посилення щодо ненадання судом першої інстанції належної правової оцінки посиленням відповідача на першоджерела.

Розглянувши справу в межах доводів апеляційної скарги, перевібивши законність і обґрунтованість постановленого у справі рішення суду першої інстанції, колегія суддів апеляційного суду дійшла до висновку, що апеляційна скарга підлягає частковому задоволенню з тієї підстави, що частина поширеної відповідачами інформації стосовно позивача не міститься в контексті повідомлень СБУ та ГПУ, за своїм характером є фактичними твердженнями, що спростовуються належними та допустимими доказами і є такими, що не відповідають дійсності.

Утім, поряд з вищенаведеним апеляційний суд зауважив, що: «Згідно зі штатного розкладу Вищого Господарського Суду України станом на час поширення приведеної вище інформації в штаті зазначеного суду передбачалось сім заступників голови суду, в тому числі та зокрема, позивач ОСОБА_1, що останнім і не заперечувалося. Проте, доказів на спростування того, що поширена інформація стосувалась іншого заступника голови Вищого господарського суду, а не його (ОСОБА_1) останній не надав»; «рішення суду першої інстанції в частині поширення решти інформації щодо позивача ОСОБА_1...ухвалено з дотриманням

вимог закону, є законним та обґрунтованим і висновки суду про відмову позивачу в задоволенні позову в цій частині, ґрунтуються на встановлених судом обставинах та доказах, яким суд надав належну правову оцінку та застосував норми матеріального права, які регулюють спірні правовідносини. [136]

У свою чергу Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду, розглядаючи касаційну скаргу, подану представником позивача у справі (тобто судді), зауважив наступне:

«Відмовляючи в задоволенні позову в оскаржуваній частині, суди попередніх інстанцій зазначили, що першоджерело оспорюваної інформації розповсюджене із сайту СБУ та ГПУ, поширена інформація є оціночним судженням, а позивач є публічною особою, а тому межа допустимої критики стосовно нього є ширшою.

Верховний Суд не погоджується з такими висновками з огляду на таке. Відповідно до ч.1 ст. 7 Закону України «Про Службу безпеки України», СБУ інформує про свою діяльність через ЗМІ, шляхом надання відповідей на запити на доступ до публічної інформації та в інших формах у визначеному законодавством порядку.

Згідно з ч.4 ст. 6 Закону України «Про прокуратуру» інформація про діяльність прокуратури оприлюднюється в загальнодержавних та місцевих друкованих ЗМІ і на офіційних вебсайтах органів прокуратури.

Відповідно до ч.2 ст. 6 Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» інформаційні служби (інформаційні управління, інформаційно-аналітичні підрозділи, пресслужби, пресцентри, управління і центри громадських зв'язків, пресбюро, пресекретарі та пресаташе з відповідним апаратом) органів державної влади та органів місцевого самоврядування збирають, аналізують, обробляють та оперативно надають інформацію про діяльність цих органів у повному обсязі ЗМІ, крім випадків, передбачених Законом України «Про державну таємницю».

Отже, оприлюднена СБУ та прокуратурою за відповідними посиланнями в Інтернеті інформація є офіційною, призначеною для інформування громадян про діяльність правоохоронних органів.

Відповідно до ч.2 ст. 302 ЦК України фізична особа, яка поширює інформацію, зобов'язана переконатися в її достовірності. Фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел (інформація органів державної влади, органів місцевого самоврядування, звіти, стенограми тощо), не зобов'язана перевіряти її достовірність та не несе відповідальності в разі її спростування. Фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел, зобов'язана робити посилання на таке джерело.

З публікації із сайту СБУ не випливає, що поширена правоохоронними органами інформація стосується саме позивача.

Відповідачі, публікуючи оспорювану інформацію, процитували текст, отриманий із повідомлення пресслужби СБУ, проте самостійно до цього тексту додали прізвище позивача, тобто ідентифікували колишнього заступника голови Вищого Господарського суду України, що за певних умов може вважатися створенням нової інформації, достовірність якої належним чином не підтверджено.

Апеляційний суд не врахував, що обов'язок довести, що поширена інформація є достовірною, покладається на відповідача, проте позивач має право подати докази недостовірності поширеної інформації.

Переглядаючи рішення суду першої інстанції в оскаржуванній частині, суд апеляційної інстанції обмежився лише посиланням на ст. 277 ЦК України та зазначив, що вказана інформація стосується позивача як публічної особи, а тому межа допустимої критики стосовно нього є ширшою.

Позивач, звертаючись до суду з позовом, посилався на те, що оспорювана інформація є твердженням про факти, яким відповідачі надають штучної правдивості шляхом посилання на повідомлення СБУ.

Відповідно до ч.1 ст. 367 ЦПК України суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і

обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги.

У порушення зазначеної норми суд апеляційної інстанції не дав належної правової оцінки поширеній інформації та не з'ясував, чи оспорювана інформація є твердженням про факти, висловленими особисто відповідачами, чи є оцінкою отриманої інформації з офіційних джерел та власними висновками відповідачів щодо цієї інформації». [132]

Враховуючи вищезазначене та з огляду на те, що встановлення обставин справи, дослідження та оцінка доказів є прерогативою судів першої та апеляційної інстанцій, та суд касаційної інстанції не наділений повноваженнями втручатись в оцінку доказів та їх переоцінювати згідно з положеннями ст. 400 ЦПК України, постанову суду апеляційної інстанції була скасована, а справа направлена на новий розгляд до суду апеляційної інстанції задля належного дослідження наявних у справі доказів, надання відповідної правової оцінки оспорюваній інформації, про спростування якої просив позивач та визначення характеру поширеної інформації.

- як у межах основ цивільного законодавства, так і в межах законодавства, яким визначено правові основи діяльності ЗМІ, визначено перелік підстав, за наявності яких автор спірного матеріалу та/або ЗМІ звільняються від відповідальності за поширення недостовірної інформації. Утім, слід враховувати, що в зазначених випадках автор матеріалу та/або ЗМІ звільняються лише від обов'язку щодо відшкодування збитків та моральної шкоди. Оскільки спростування поширеної недостовірної інформації не є способом цивільно-правової відповідальності, бо не має компенсаційного та майнового характеру, то на автора спірного матеріалу та/або ЗМІ може бути покладено обов'язок опублікувати спростування (абз.2 п.22 Постанови Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 р.).[159]

Таким чином, на підставі вищенаведеного можна сформулювати такі висновки:

- за загальним правилом зобов'язаними суб'єктами в разі поширення недостовірної інформації про особу або оціночних суджень в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що обумовило завдання шкоди честі, гідності та діловій репутації особи слід визнавати фізичних та/або юридичних осіб, які

поширили спірну інформацію, а також автора (ів) цієї інформації. Поряд з цим, у правовідносинах за участю ЗМІ загальне правило потребує конкретизації з огляду на вид ЗМІ, в якому було поширено спірну інформацію та особливості організації його діяльності, наявності в тексті посилання на особу – джерело поширюваної інформації.

- вирішення питання притягнення ЗМІ до відповідальності за поширення недостовірної інформації, якою порушується право суддів на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації повинно здійснюватися не лише у світлі наявності всіх елементів складу інформаційного правопорушення. Але й з урахуванням загальних та спеціальних підстав, за яких автор спірного матеріалу та/або ЗМІ звільняються від відповідальності за наслідки поширення недостовірної інформації.

- оскільки спростування поширеної недостовірної інформації не є способом цивільно-правової відповідальності, бо не має компенсаційного та майнового характеру, а тому на автора та/або ЗМІ може покладатися обов'язок опублікувати спростування, в незалежності від наявності підстав для їх звільнення від відповідальності за поширення недостовірної інформації, які визначені на рівні ЦК України, Закону України «Про інформацію», нормативно-правових актів, які визначають основи діяльності друкованих чи аудіовізуальних ЗМІ, інформаційних агентств.

РОЗДІЛ 3. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ТА СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА СУДДІВ НА ПОВАГУ ДО ГІДНОСТІ ТА ЧЕСТІ, НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ, ПОРУШЕНИХ У ЗМІ

3.1. Загальні положення щодо цивільно-правових форм та способів захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ

Захист суб'єктивних цивільних прав, свобод та інтересів, що охороняються законом, здійснюється в передбаченому законом порядку, тобто за допомогою застосування належної форми, засобів і способів захисту. [189, С.331]

Під формою захисту розуміють комплекс внутрішніх взаємоузгоджених організаційних заходів із захисту суб'єктивних прав. [191, С. 12]

У науці цивільного права прийнято виділяти дві основні форми захисту цивільних прав: юрисдикційну та неюрисдикційну. [225, С.79] Суть юрисдикційної форми полягає в тому, що особа, право якої порушено, оспорується чи не визнається, звертається за захистом до державного чи іншого компетентного органу, який уповноважений приймати необхідні заходи для відновлення порушеного права або припинення правопорушення. [247, С.203] У межах юрисдикційної форми захисту цивільних прав виділяють можливість захисту цивільних прав у загальному чи спеціальному порядку. [225, С.79] Загальний порядок включає в себе судовий захист (ч.1 ст.16 ЦК України), а спеціальний порядок включає в себе адміністративний (ст.17 ЦК України) та нотаріальний захист (ст.18 ЦК України). [114, С. 43]

Неюрисдикційна форма захисту цивільного права – це дії із самозахисту цивільних прав і охоронюваних законом інтересів, які здійснюються уповноваженою особою самостійно, без звернення до державних чи інших уповноважених органів. [225, С. 79] Реалізація особою права на самозахист здійснюється шляхом вчинення дій, які серед іншого можуть бути звернені безпосередньо до порушника [18, С.153-155] та які спрямовані на відвернення, припинення порушення, а також

відновлення попереднього положення, зміна якого відбулася внаслідок порушення цивільного права. [114, С.17]

Під засобом захисту розуміється: «діяння, яке здійснюється шляхом волевиявлення заінтересованої особи про необхідність здійснення заходів захисту, що адресовано іншим суб'єктам». [209, С.130] Як засоби захисту виступають позовна заява, заява, скарга, електронна петиція [225, С. 82] і т.ін. У науковій літературі під способом захисту розуміють вид вимоги, матеріально-правовий захід, порядок відновлення права, відповідну дію порушника права чи самого суб'єкта, що звертається за захистом. [241, С.21]

Доречно відзначити, що коли ми ведемо мову про захист права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, можливість застосування окремих порядків юрисдикційної форми захисту є обмеженою. [98, С.248] Так, відсутні підстави для застосування адміністративного порядку захисту порушених прав. Адже захист, здійснюваний шляхом звернення до вищих органів та посадових осіб, здійснюється лише у випадках, встановлених законом. [241, С.81]

Відсутні й підстави для застосування нотаріального порядку захисту порушених прав, оскільки положеннями ст. 18 ЦК України роль нотаріуса звужена лише до захисту цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису, [230, С. 193-194] який за своєю правовою природою є основним позасудовим безспірним способом примусового виконання зобов'язань, який дозволяє кредитору при дотриманні певних формальних вимог за допомогою нотаріуса здійснити швидке поновлення майнового права порушеного у зв'язку з невиконанням боржником своїх обов'язків.

Таким чином, судді в разі порушення їх права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації в ЗМІ, можуть захистити порушене право в судовому порядку шляхом звернення до суду з позовною заявою або із заявою про встановлення факту недостовірності інформації та її спростування (якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома). Або ж шляхом вчинення дій із самозахисту, які безпосередньо звернені до порушника. [98, С.248]

Захист цивільних прав у судовому порядку посідає пріоритетне місце в силу: універсального характеру (в судовому порядку може захищатися будь-яке суб'єктивне право, свобода або інтерес); максимальної пристосованості до вирішення спорів, пов'язаних із порушенням або можливістю порушення суб'єктивних прав і законних інтересів, оскільки діяльність судів з вирішення спорів протікає в особливій процесуальній формі, яка є гарантією винесення законного й обґрунтованого судового рішення по справі. [190, С. 14]

Водночас вагомими перевагами самозахисту є його оперативність, у порівнянні з судовим порядком захисту цивільних прав та інтересів. А також відсутність потреби в понесенні фінансових витрат, [78, С. 174] пов'язаних зі сплатою судового збору та витрат, пов'язаних із розглядом справи.

Утім, ефективність захисту порушеного цивільного права залежить не лише від правильно обраної форми захисту, але й від правильно обраного способу захисту.

Ведучи мову про способи самозахисту, передусім слід відзначити, що в межах актів національного законодавства відсутній перелік способів самозахисту прав і законних інтересів. Належність дій до числа способів самозахисту фактично визначається, виходячи з наявності або відсутності в діях особи, що захищає свої права і законні інтереси, ознак притаманних самозахисту прав. Безумовно, такий підхід законодавця розширює можливості уповноважених осіб проявляти ініціативу, розширювати способи відстоювання своїх прав. [47, С. 173]

Межі правомірності самозахисту визначені в ч. 2 ст. 19 ЦК України. Відповідно до положень вищезазначеної норми, способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства.

Слушним є зауваження О.І. Антонюк щодо потреби відповідності змісту права, яке порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням, не лише способу самозахисту (як це зазначається у ч.2

ст.19 ЦК України), але й діяльності особи щодо самостійного захисту. Адже, в дійсності особа може обрати спосіб захисту, який відповідатиме посяганням, втім під час його реалізації вийти за межі правомірності. [47, С.6]

У випадку порушення в ЗМІ права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, належними та ефективними способами самозахисту порушених прав, передусім є спростування та відповідь. Застосування вищезазначених способів самозахисту можливо шляхом звернення суддею, як правомочним суб'єктом безпосередньо до ЗМІ, який здійснив поширення спірної інформації з відповідною заявою. У зазначеному випадку оприлюднення тексту спростування чи відповіді здійснюється за рахунок ЗМІ, який здійснив поширення спірної інформації.

У площині наукових досліджень висловлена також точка зору щодо можливості реалізації особою права на спростування та права на надання відповіді як способів самозахисту, за власні кошти через інший ЗМІ, а не той, який поширив відповідну спірну інформацію. [191, С.15] Втім, аналіз зазначеної точки зору з позиції сутності спростування як способу захисту порушених особистих немайнових прав, ефективності реалізації права на відповідь в іншому ЗМІ викликає певні заперечення. Власне, сутність спростування як способу захисту честі, гідності, ділової репутації полягає в доведенні помилковості попередньо поширеної інформації на шпальтах газети, сторінках журналу, у випуску телепрограми чи радіопрограми, на вебсайті ЗМІ, що функціонує на просторах мережі. Спростування інформації повинно здійснюватися особою, яка поширила таку інформацію. Натомість реалізація права на відповідь передбачає активну участь особи, стосовно якої поширено інформацію. (абз.2 п.5 Постанови Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 р.). [159] З огляду на зазначене очевидно, що спростування повинно здійснюватися лише тим ЗМІ, який поширив інформацію, що не відповідає дійсності. А тому в разі поширення іншим ЗМІ (а не тим, що першочергово поширив спірну інформацію) тексту щодо невідповідності певної інформації дійсності, за підписом особи, якої така спірна інформація стосується,

доречно вести мову про реалізацію останньою права на відповідь, а не права на спростування інформації.

Утім і реалізація права на відповідь в іншому ЗМІ обґрунтовано викликає питання щодо ефективності таких дій. Адже, аудиторії у різних ЗМІ неідентичні. А тому не слід нівелювати аспект існування великої ймовірності того, що та аудиторія, яка мала можливість сприйняти першочергову публікацію, що містила інформацію, яка не відповідає дійсності, ознайомиться з текстом відповіді особи, якої така інформація стосується, при опублікуванні такої відповіді в іншому ЗМІ.

Окрему увагу доречно приділити питанню дій із самозахисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених на вебсайті Інтернет-видання. Враховуючи, що Інтернет-видання наділені статусом ЗМІ лише *de facto*, реалізація права на спростування та права на відповідь у порядку самозахисту порушених прав, з посилання на профільні законодавчі акти у сфері діяльності ЗМІ є недоцільною. Маючи на меті захистити право на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації, порушене на сторінках Інтернет-видання, суддя як правомочний суб'єкт може звернутися до відповідного Інтернет-видання з юридично обґрунтованою вимогою щодо спростування спірної інформації або ж надання можливості реалізувати право на відповідь. Враховуючи, що наразі діяльність Інтернет-видань не знаходить належного нормативного регулювання на законодавчому рівні, результат розгляду відповідної вимоги фактично буде залежати від авторитету Інтернет-видання та передумов поширення спірної інформації. Навряд чи слід очікувати на позитивну відповідь на подану вимогу, якщо поширення спірної інформації Інтернет-виданням було здійснено з відповідним наміром (приниження честі, гідності, ділової репутації судді, дискредитації його в очах оточуючих як професійного судді і т.ін.).

Враховуючи положення ст.16 ЦПК України, слід визначити, що у випадку порушення в ЗМІ права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, належним та ефективним способом самозахисту порушених прав може бути й відшкодування завданої моральної та (або) матеріальної шкоди. Застосування вищезазначеного способу самозахисту можливо

шляхом звернення суддею, як правомочним суб'єктом з претензією безпосередньо до ЗМІ, який здійснив поширення спірної інформації, за для відшкодування останнім завданої шкоди добровільно на основі взаємних домовленостей з метою недопущення судового процесу.

Що ж стосується питання належного та ефективного способу захисту в судовому порядку, то передусім хотілось би звернути увагу, що відповідно до положень ч.1 ст. 275 ЦК України, фізична особа має право на захист свого особистого немайнового права від протиправних посягань інших осіб. Захист особистого немайнового права здійснюється способами, встановленими Гл. 3 ЦК України. Відповідно до положень ч.2 ст.275 ЦК України, захист особистого немайнового права може здійснюватися також іншим способом відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків, що спричинило це порушення.

Зупиняючись на аналізі ч. 1 ст.275 ЦК України, відзначу, що способи захисту цивільних прав та інтересів у судовому порядку в межах Гл. 3 ЦК України, закріплені в ч.2 ст.16 та в площині доктринальних досліджень, судової практики віднесені до категорії загальних способів захисту.

Відповідно до положень ч.2 ст. 16 ЦК України, загальними способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

1) *визнання права*. Застосування зазначеного способу захисту не вносить змін до існуючих правовідносин, а спрямоване на усунення невизначеності у взаємовідносинах суб'єктів, створення необхідних умов для реалізації права й запобігання дій зі сторони третіх осіб, які перешкоджають його здійсненню. Застосування зазначеного способу захисту видається доцільним у випадках, коли належне особі право не визнається, оспорується іншою особою, або у разі відсутності в неї документів, що засвідчують приналежність їй права. Наслідком визнання права може бути: визнання наявності або відсутності обов'язків в особі, або їх припинення; визнання особи такою, що втратила право; визнання наявності правовідносин тощо.[15]

2) *визнання правочину недійсним*. Обрання зазначеного способу захисту є доцільним у випадках, коли необхідно відновити становище, що існувало до

укладення правочину з порушенням умов, необхідних для чинності правочину (ст. 203 ЦК України). Його застосування регулюється ст.ст. 215-236 ЦК України. [15]

3) *припинення дії, яка порушує право*. Обрання зазначеного способу захисту цивільного права чи інтересу та покладання на особу, яка порушує право обов'язку з припинення відповідного порушення, можливе щодо триваючого правопорушення вчиненого іншою особою та яким створюються перешкоди в здійсненні суб'єктивного права. [15]

4) *відновлення становища, яке існувало до порушення*, як спосіб захисту цивільного права та інтересу, застосовується в тому разі, якщо покладання обов'язку припинити дії на особу, яка його порушила, не відновлює повністю суб'єктивне право, а цього можна досягти вчиненням інших, передбачених законом заходів. Відновлення становища, яке існувало до порушення, досить часто в позовних вимогах поєднується з припиненням дії, яка порушує право. Цей спосіб захисту не може бути застосований у разі припинення суб'єктивного права особи, яке було порушене. [15]

5) *примусове виконання обов'язку в натурі*. Застосування зазначеного способу захисту функціонально обмежене зобов'язальними правовідносинами, зокрема випадками, коли особа зобов'язана вчинити певні дії щодо уповноваженої особи, але відмовляється від виконання цього обов'язку чи уникає його. [15]

6-7) *зміна або припинення правовідношення*. Такі способи захисту цивільних прав можуть бути пов'язані з необхідністю змінити чи припинити існуюче правовідношення, наприклад, у зв'язку з порушенням його однією зі сторін. Припинення правовідношення застосовують, як правило, в разі невиконання або неналежного виконання боржником своїх обов'язків, або неправомірного використання кредитором свого права. Припинення правовідношення як спосіб захисту права, на практиці найчастіше застосовується в разі розірвання договорів. [15]

8) *відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди*. Застосування цього способу захисту визначається положенням ст. 22 ЦК України і проводиться як у договірних зобов'язаннях (ст. 611 ЦК України), так і в

позадовірних зобов'язаннях (гл. 82 ЦК України), у разі, коли фактом порушення цивільного права особи, останній завдано майнову шкоду, збитки.[15]

9) *відшкодування моральної (немайнової) шкоди*, як спосіб захисту має своїм спрямуванням сприяти максимальному залагодженню тих моральних втрат, що зазнала потерпіла особа, створення для неї умов для поновлення того стану, який існував до порушення її суб'єктивного права. [57, С.155-158] Підставою для відшкодування моральної шкоди може бути: порушення майнових (ст.ст. 386, 396 ЦК України) та особистих немайнових прав особи (ст. 280 ЦК України); порушення зобов'язань у випадках, передбачених договором або законом (ст. 611 ЦК України); прийняття неправомірних рішень, вчинення дій чи прояв бездіяльності органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами (ст. 1167 ЦК України); заподіяння каліцтва, іншого ушкодження здоров'я або смерті особи (ст. 1168 ЦК України) тощо. [15]

10) *визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб*. Такий спосіб захисту цивільних прав характеризується чітко визначеним суб'єктом – заподіювачем шкоди, яким є відповідний державний орган чи його посадова особа, службова особа. Застосування зазначеного способу захисту є доцільним у разі прийняття незаконних рішень, вчинення незаконних дій, прояву бездіяльності з боку вищезазначених органів, за умови, що прийнятті рішення, вчиненні дії чи прояв бездіяльності з боку відповідних суб'єктів, призвели до заподіяння шкоди особі. [15]

З огляду на вищенаведене, доречно звернути уваги на два аспекти:

- серед визначених загальних способів захисту цивільних прав та законних інтересів, попри нібито їх універсальність, не всі вони можуть бути застосовані за для захисту порушеного в ЗМІ права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. Найбільш прийнятними для захисту порушеного в ЗМІ права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації є такі загальні способи захисту, як: припинення дії, яка порушує право;

відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі (застосування зазначеного способу захисту охоплюється випадками оскарження відмови ЗМІ в оприлюдненні тексту спростування за заявою особи, якої поширена інформація стосується, поданою в досудовому порядку); відшкодування моральної (немайнової) шкоди; відшкодування майнової шкоди (можливо в тих випадках, коли порушення ЗМІ права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації обумовило погіршення стану здоров'я судді, внаслідок чого останній потребував медичної допомоги. У такому разі, витрати обумовлені зверненням судді за медичною допомогою, слід вважати реальними збитками, які суддя зазнав у зв'язку з порушенням ЗМІ його відповідного особистого немайнового права).[98, С.249]

- вищенаведений перелік способів захисту цивільних прав та інтересів не є вичерпним. Відповідно до абз.12 ч.2 ст.16 ЦК України: «суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках».

У справах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, спеціальними нормами, що визначають «інші способи захисту цивільних прав та інтересів» є положення ст.ст. 276 – 278 ЦК України, якими визначено наступні способи захисту особистих немайнових прав: поновлення порушеного особистого немайнового права; спростування недостовірної інформації та право на відповідь; заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права. Через закріплення зазначених способів у спеціальних нормах, такі способи захисту віднесені як в площині доктринальних досліджень, так і в площині судової практики до спеціальних способів захисту.

Водночас як і було вищезазначено, в межах положень ч.2 ст. 275 ЦК України, законодавцем визначена можливість захисту особистого немайнового права «іншими способами відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків, що спричинило це порушення».

З огляду на матеріали судової практики, одним з найбільш поширених способів захисту, застосування якого здійснюється з посиланням на ч.2 ст. 275 ЦК України, є вибачення. [85, С. 695] Втім, вести мову про єдність поглядів як серед представників правозастосування, так і серед представників наукової спільноти щодо доцільності застосування вибачення як способу захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації в примусовому порядку, не доводиться. [85]

Так, в практичній площині на противагу підходу з утвердження можливості застосування вибачення як способу захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації та покладання на відповідача обов'язку принести вибачення перед позивачем в примусовому порядку, утверджується й підхід, відповідно до якого з огляду на положення ст. 19, ч.1 ст.34 Конституції України (в межах яких визначено, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством та здійснено гарантування державою кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань), суд не вправі зобов'язати відповідача вибачитися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації не передбачено ст.ст. 16, 277 ЦК України. На думку противників застосування вибачення як способу захисту порушених прав в примусовому порядку, можливість застосування судом зазначеного способу захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації обмежується лише випадками укладання сторонами провадження мирової угоди, за умовами якої сторони як спосіб захисту порушених особистих немайнових благ позивача передбачили саме вибачення перед потерпілим (п.26 Постанови Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 р.).[159]

У науковій площині, наряду з позицією щодо недоцільності застосування в примусовому порядку вибачення як способу права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, обґрунтування якої за змістом є

аналогічним до обґрунтування суб'єктів правозастосування, утверджується і позиція, що за певних обставин справи (до прикладу, у разі висловлення на адресу особи образливих висловлювань, лайки) потерпілу особу може не цікавити грошова компенсація чи саме судові рішення про визнання порушення права потерпілої особи на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. А цікавити відновлення честі, гідності, ділової репутації. [75, С.425] А тому, застосування вибачення як способу захисту порушених прав є беззаперечно необхідним.

Безумовно, з вищезазначеної позиції доцільність застосування такого способу права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації обмежена випадками висловлення суб'єктивної думки в брутальній, принизливій чи непристойній формі. І не з позиції положень ст. 277 ЦК України, а з позиції ст.ст. 297, 299 ЦК України.

Утім, попри вагомість вищенаведених аргументів відносно доцільності застосування вибачення як способу захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації за певних обставин, на моє переконання доречно також і враховувати, що: вибачення перебуває в тісному зв'язку з психологічними зусиллями людини, спрямованими на загладження провини перед несправедливо скривдженою особою; за своєю суттю вибачення передбачає каяття, до якого неможливо примусити людину; [84, С.319, 328] особа, з огляду на власні морально-етичні настанови, не завжди визнає свою провину. А тому, як слушно зауважує О.О. Кулініч, констатація необхідності принесення вибачення, за відсутності дійсної волі особи, може призвести до фактичного висловлення слів вибачення, які можуть супроводжуватися такими жестами чи мімікою, які наочно проілюструють відсутність каяття винної особи у скоєному. Та в кінцевому підсумку, не матимуть необхідного психологічного ефекту, не сприятимуть відновленню морального стану потерпілої особи. [84, С.326-327]

Більш того, в умовах відсутності дійсної волі винної особи принести вибачення, виконати судові рішення, яким встановлено обов'язок висловити на адресу позивача вибачення практично неможливо. Безумовно, можливість

застосування правових наслідків невиконання рішення суду про захист особистого немайнового права, визначених ст. 278 ЦК України існує. Як і існує можливість притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, через наявність в її діях складу злочину передбаченого ст. 382 «Невиконання судового рішення» КК України. Втім, вчинення зазначених вище дій, аж ніяк не сприятиме фактичному (а не лише юридичному) вирішенню спору між сторонами, «зняття гостроти конфліктної ситуації». [21, С.157]

До того ж слід враховувати, що відповідно до положень ч.ч.1-2 ст. 5 ЦПК України: «1.Здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором.

2. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який *не суперечить закону*».

Відповідно до положень ч.1 ст. 34 Конституції України, *кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань*.

Усе вищенаведене, в підсумку надає підстави для висновку, що застосування судом вибачення як «іншого способу захисту» права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, в розумінні положень ч. 2 ст. 275 ЦК України, є можливим та доцільним лише в разі укладення сторонами цивільного провадження мирової угоди, в порядку, визначеному ст. 207 ЦПК України. [85, С. 696]

Підсумовуючи вищезазначене, слід також звернути увагу на те, що:

- право вибору форми та способу захисту належить судді, право на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації якого було порушено;
- реалізуючи захист порушених прав у межах неюрисдикційної форми захисту, судді як правомочні суб'єкти можуть звернутися до ЗМІ, який поширив недостовірну інформацію із заявою про її спростування. У разі, коли спірна,

недостовірна інформація була поширена в телепрограмі чи радіопрограмі, судді можуть звернутися до телерадіоорганізації також із заявою щодо реалізації права на відповідь та надати коментар щодо поширеної недостовірної інформації. Окрім того, поширення ЗМІ стосовно суддів недостовірної інформації або суб'єктивної думки в брутальній, принизливій чи непристойній формі, обумовлює можливість захисту суддями права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, в межах неюрисдикційної форми, шляхом направлення претензії до ЗМІ, за для відшкодування останнім завданої шкоди на основі взаємних домовленостей з метою недопущення судового процесу;

- реалізуючи право на захист у межах юрисдикційної форми захисту, шляхом звернення до суду, судді як правомочні суб'єкти можуть обрати як загальний (припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; відшкодування моральної (немайнової) шкоди, відшкодування майнової шкоди), так і спеціальний спосіб захисту (поновлення порушеного особистого немайнового права; спростування недостовірної інформації та право на відповідь; заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права). З позиції положень ч.2 ст. 275 ЦК України, судді, здійснюючи захист права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, в судовому порядку можуть обрати й інший спосіб захисту відповідно до змісту порушеного права, способу його порушення та наслідків, що спричинило це порушення. Утім, обрання того чи іншого способу захисту повинно узгоджуватися з положеннями нормативно-правових актів, не порушувати права інших осіб, повинно забезпечувати ефективність захисту порушеного права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації; [98, С.251]

- вимоги про захист честі, гідності, ділової репутації випливають із порушення особистих немайнових прав, тому згідно з п. 1 ч.1 ст. 268 ЦК України, позовна давність на них не поширюється, крім випадків, встановлених законом, зокрема п. 2 ч.2 ст. 258 ЦК України.

Відповідно до п.2 ч.2 ст.258 ЦК України: «Позовна давність в один рік застосовується, зокрема, до вимог про спростування недостовірної інформації, поміщеної в засобах масової інформації. У цьому разі позовна давність обчислюється від дня поміщення цих відомостей у ЗМІ або від дня, коли особа довідалася чи могла довідатися про ці відомості».

Сплив без поважних причин позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі до винесення судом рішення, є підставою для відмови в позові.

Часове обмеження щодо звернення із вимогою про спростування характерне і для неюрисдикційної форми захисту. Подання заяви про спростування недостовірної інформації, поміщеної в ЗМІ пізніше ніж через рік з дня публікації спірної інформації, є самостійною підставою за якої ЗМІ наділяється правом відмови в опублікуванні спростування.

3.2. Особливості неюрисдикційного захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ

Право на відповідь та більшою мірою, право на спростування посідають вагоме місце серед способів захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, реалізація яких можлива як в межах неюрисдикційної форми захисту, шляхом вчинення дій звернених безпосередньо до порушника, тобто до ЗМІ. Так і в межах юрисдикційної форми захисту, шляхом звернення із позовною заявою (заявою, якщо особу поширювача інформації неможливо встановити) до суду.

Характерно, що на законодавчому рівні зміст права на відповідь та права на спростування не розкривається. Відповідно до висловлених у науковій площині поглядів, під правом на спростування мається на увазі право вимагати від особи, яка порушила особисте немайнове право шляхом поширення недостовірної інформації, визнання цієї інформації неправдивою у формі, яка є ідентичною чи адекватною до форми поширення неправдивої інформації. [228, С. 273; 109, С. 27; 192, С. 275]. Під правом на відповідь мається на увазі право особи, відносно якої було здійснено поширення інформації, надати пояснення щодо поширеної інформації та обставин

порушення особистого немайнового права, власний коментар чи здійснити тлумачення змісту поширеної інформації, внести відповідні корективи та виправлення, [110, С.632] в тому самому порядку, в якому про неї було поширено спірну інформацію.[111, С. 286]

Враховуючи вищенаведені визначення, слід також звернути увагу, що в межах ч. 1, 7 ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», такі поняття як «право на відповідь» та «спростування недостовірної інформації» збігаються, хоча як це вбачається з попереднього висновку, це різні правові категорії. Відмінність між якими полягає в тому, що:

1) при спростуванні поширена інформація визнається недостовірною, а при реалізації права на відповідь – особа має право на висвітлення власної точки зору щодо поширеної інформації та обставин порушення особистого немайнового права, без визнання її недостовірною;

2) спростовує недостовірну інформацію особа, яка її поширила, а відповідь надає особа, стосовно якої поширено інформацію (п.5 Постанови Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 р.).[159] Оприлюднення тексту спростування обов'язково повинно супроводжуватися підписом особи, яка поширила спірну інформацію. Залучення особи честі, гідності, діловій репутації якої було завдано шкоду до формулювання тексту спростування, не нівелює обов'язку його оприлюднення саме за підписом особи, яка попередньо поширила спірну інформацію. У протилежному випадку, доречно вести мову не про спростування, а про реалізацію права на відповідь. Адже, саме в межах реалізації права на відповідь особа, стосовно якої поширена спірна інформація та особистим немайновим благам якої завдано шкоду, є активним учасником. Оприлюднення тексту відповіді передбачає її підпис; [209, С. 163-164]

3) у спростуванні не міститься особиста оцінка публікації, тоді як у відповіді особистісний елемент присутній і є визначальним; [120,С. 178]

4) при реалізації особою права на відповідь не відбувається істотного втручання у свободу вираження поглядів, з огляду на те, що не здійснюється заперечення права на дотримання поширювачем інформації власної, висловленої

раніше думки, а визначається право на існування альтернативної думки, [49, С. 470,474] що в підсумку сприяє підтримці громадської дискусії, забезпеченню плюралізму думок. [11] На відмінну від права на відповідь, спростування по суті є безпосереднім обмеженням свободи слова того, хто поширив недостовірну інформацію і мусить її спростувати. [131, С.144]

Також в контексті пізнання змісту категорії «право на відповідь», доречно і відзначити, що в ч. 1 ст. 30 Закону України «Про інформацію» право на власне тлумачення справи відокремлюється від права на відповідь. Хоча різниця між окресленими вище правами є дещо умовною. Згідно зі словником української мови поняття «тлумачення» визначається як «зміст, роз'яснення, з'ясування суті чого-небудь; якість пояснення або висвітлювання певним чином, розуміти так чи інакше що-небудь; трактувати». [196, С. 156] По суті, право на відповідь включає в себе власне тлумачення справи, тому що відповідь передбачає внесення пояснення щодо поширених відомостей. [240, С.109] Відокремлення зазначених прав обумовлює питання щодо фактичної можливості надати відповідь на поширену інформацію, яка порушує особисті немайнові права, не зазначивши власного тлумачення справи. [111, С. 282, 286]

Визначення зі змістом категорій «права на відповідь» та «права на спростування», надає підстави для зосередження уваги на особливостях захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, саме в неюрисдикційній формі. Враховуючи, що окремі загальні положення щодо неюрисдикційної форми захисту порушеного у ЗМІ права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, були визначені в межах підрозділу 3.1. розділу 3, в даному підрозділі більш детально зупинюсь на процедурних аспектах реалізації права на звернення до ЗМІ із заявою про спростування та/або право на відповідь, деталізація яких здійснена на рівні нормативно-правових актів, які визначають основи діяльності друкованих ЗМІ, аудіовізуальних ЗМІ та діяльності інформаційних агентств.

Враховуючи висловленні попередньо в підрозділі 2.1. розділу 2 висновки щодо підстав реалізації в досудовому порядку права на відповідь та/або право на

спростування інформації в ЗМІ та об'єкти захисту, доречно повторно наголосити, що відповідно до ст.37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», суддя має право вимагати від редакції друкованого ЗМІ опублікування спростування поширених про нього відомостей, що не відповідають дійсності та принижують його честь та гідність.

Відповідно до ст.64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»: суддя має право вимагати від телерадіоорганізації спростування поширених у її програмі чи передачі відомостей, які не відповідають дійсності та принижують його честь і гідність. Відповідно до ст. 65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», суддя, стосовно якого у програмі чи передачі телерадіоорганізації було поширено відомості, які не відповідають дійсності або порушують його права й законні інтереси (тобто право на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації), має право на відповідь у програмах та передачах даної телерадіоорганізації незалежно від того, було подано заяву з вимогою спростування чи ні.

Відповідно до ст. 33 Закону України «Про інформаційні агентства», суддя має право вимагати від інформаційного агентства спростування розповсюджених про нього відомостей, що не відповідають дійсності, принижують його честь та гідність.

Порядок реалізації права на спростування в друкованому ЗМІ, розгляду звернення редакцією ЗМІ та порядок опублікування тексту спростування, визначено ч.ч.1-9 ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні».

Так, з огляду на положення ч.1-2 ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», з метою реалізації права на спростування відомостей, що не відповідають дійсності та принижують честь та гідність, суддя має право звернутися до ЗМІ із заявою про спростування таких відомостей. Якщо редакція не має доказів того, що опубліковані нею відомості відповідають дійсності, вона зобов'язана на вимогу заявника опублікувати їх спростування у запланованому найближчому випуску друкованого ЗМІ.

Порядок опублікування тексту спростування визначений у межах ч.ч. 3-6 ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні».

Характерно, що відповідно до положень ч.7 аналізованої статті, редакція друкованого ЗМІ відмовляє в публікації спростування, якщо спростування: порушує положення ст. 3 профільного закону друкованих ЗМІ, в межах якої закріплено неприпустимість зловживання свободою діяльності друкованих ЗМІ; суперечить рішенню або вироку суду, які набрали чинності; є анонімним.

Поряд з цим за редакцією друкованого ЗМІ закріплено право на відмову в публікації спростування, якщо спростування стосується відомостей, які нею вже спростовано або ж у разі коли спростування надійшло з вимогою заявника опублікувати його пізніше, ніж через рік з дня публікації відомостей, що спростовуються. (ч.8)

Редакція зобов'язана у строк, що не перевищує одного місяця з дня надходження вимоги, опублікувати спростування і письмово повідомити заявника про строк і час публікації спростування в разі затримки або про відмову в його публікації, зазначивши підстави відмови. (ч.9)

У разі відмови редакції друкованого ЗМІ в публікації спростування, заявник наділяється правом на оскарження такої відмови в судовому порядку протягом року з дня публікації спростовуваних відомостей. (ч.10)

При оскарженні відмови редакції друкованого ЗМІ в публікації спростування, предметом позову буде матеріально-правова вимога щодо зобов'язання редакції опублікувати спростування. Характерно, що узагальнений аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що питома вага судових справ, в яких предметом спору була б відмова редакції друкованого ЗМІ в публікації спростування є незначною. Переважно особи, яких стосується поширена інформація в разі отримання відмови в задоволенні заяви про спростування, здійснюють захист порушених прав не шляхом оскарження такої відмови, а у спосіб, визначений ст.277 ЦК України.

Що ж стосується порядку опублікування тексту спростування, як вже зазначалось вище, такий порядок регламентовано положеннями ст. 37 Закону

України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Так відповідно до ч.ч. 3-6 зазначеної статті профільного закону друкованих ЗМІ, спростування повинно бути набрано тим же шрифтом і поміщено під заголовком «Спростування» на тому ж місці шпальти, де містилося повідомлення, яке спростовується.

Обсяг спростування не може більше ніж удвічі перевищувати обсяг спростовуваного фрагмента опублікованого повідомлення або матеріалу. Забороняється вимагати, щоб спростування було меншим, ніж половина стандартної сторінки машинописного тексту.

Спростування може бути підготовленим у формі відповіді, обсяг якої не перевищує спростовуваного матеріалу.

Порушення вищезазначеного порядку публікації спростування може бути самостійною підставою для оскарження дій редакції в судовому порядку (ч.9). Заявник має право оскаржити порушення порядку публікації спростування до суду протягом року з дня публікації спростовуваних відомостей.

Доречно враховувати, що положеннями ч.9 ст.37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» визначено спеціальний порядок із можливості звернення до суду для захисту свого права після проведення публікації спростування. Сам факт реалізації особою права на спростування в досудовому порядку очевидно нівелює можливість пред'явлення вимоги іншої, ніж тієї, що пов'язана з оскарженням порядку публікації спростування та відшкодування моральної шкоди, завданої поширенням недостовірної інформації.

Поряд з вищенаведеним варто і наголосити, що в межах Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» відсутні спеціальні положення щодо порядку спростування інформації, поширеної на просторах електронної версії друкованого ЗМІ. Специфіка функціонування електронної версії друкованого ЗМІ зумовлена технічними особливостями розміщення інформації на просторах мережі Інтернет, унеможливорює розміщення спростування в максимально можливій мірі тим же способом і в тому ж місці, як була подана спростовувана інформація. А відповідно при опублікуванні спростування забезпечити дотримання

визначеного Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» порядку спростування інформації та досягти тієї ж публічності, і того самого впливу, що і матеріал, який містив спростовану інформацію, неможливо. Подолання зазначеної прогалини, в частині ефективності розміщення тексту спростування, в практичній площині, можливе за рахунок застосування механізму відсилань між первинною публікацією та публікацією, яка містить текст спростування, як відповідного «маркеру» реалізації права на спростування. Втім, відповідна ініціатива повинна віднайти законодавче закріплення, адже в іншому випадку залишається лише сподіватися на добросовісність редакції друкованого ЗМІ у вжитті заходів із забезпечення ефективності розміщення тексту спростування.

Характерним є й те, що відповідно до положень Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», формою спростування може виступати відповідь. А тому, як і попередньо зазначалось, у межах аналізованого Закону поняття «спростування» та «відповідь» співпадають, незважаючи на їх різну правову природу. Зазначений Закон не містить положень, спрямованих на забезпечення реалізації особою права на відповідь у разі порушення її особистих немайнових прав у друкованому ЗМІ або його електронній версії. На практиці, подолати відповідну прогалину задля надання аудиторії друкованого ЗМІ пояснень щодо попередньо поширеної інформації, можна шляхом застосування положень ст. 36 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», здійснивши надсилання до редакції друкованого ЗМІ авторського листа, який надалі може бути опублікований друкованим ЗМІ без зміни його змісту. Втім, як вбачається безпосередньо з аналізу положень ч.2 ст.36 вищезазначеного Закону, опублікування такого листа є правом, а не обов'язком редакції друкованого ЗМІ. А тому навіть у судовому порядку зобов'язати редакцію друкованого ЗМІ опублікувати відхилений нею лист неможливо. [91, С.68-69; 95, С.69] Таким чином, наразі фактична можливість з надання аудиторії друкованого ЗМІ (яким попередньо поширено інформацію, яка не відповідає дійсності та якою завдається шкода честі, гідності, діловій репутації) пояснення щодо поширеної інформації та обставин порушення права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової

репутації, висловити власний коментар є обмеженою та підпорядкована волі редакції друкованого ЗМІ.

Протилежною ситуація видається в частині регламентування права на спростування та права на відповідь у Законі України «Про телебачення і радіомовлення». Відповідно до положень зазначеного Закону, право на спростування та право на відповідь, визнаються самостійними способами захисту.

Так, з огляду на положення ч.1 ст.64, ч.1 ст.65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», з метою реалізації права на спростування відомостей, що не відповідають дійсності та принижують *честь та гідність* судді, останній має право звернутися до ЗМІ із заявою про спростування таких відомостей. Незалежно від того чи подана заява про спростування, чи ні, суддя як правомочний суб'єкт має право вимагати від телерадіоорганізації опублікування його відповіді стосовно поширеної інформації. Об'єктом захисту при реалізації права на відповідь може бути не лише честь та гідність, але й ділова репутація.

Порядок подачі заяви на спростування, її розгляду та порядок оприлюднення спростування визначений у межах ч.ч.3-12,14 профільного Закону аудіовізуальних ЗМІ. Так, відповідно до вищенаведених положень: «заяву з вимогою спростування має бути подано до телерадіоорганізації у письмовій формі протягом 14 днів з дня поширення таких відомостей з письмовим повідомленням про це Національної ради.

Телерадіоорганізація зобов'язана розглянути заяву у семиденний термін з дня її надходження, якщо інше не передбачено законодавством України.

На вимогу заявника телерадіоорганізація зобов'язана надати йому можливість безкоштовного прослуховування (перегляду) відповідного фрагменту програми чи передачі або надати копію запису фрагмента з відповідною оплатою.

Якщо в телерадіоорганізації відсутні достатні докази того, що поширені нею відомості відповідають дійсності, вона зобов'язана терміново їх спростувати.

Спростування повинно бути поширено тією ж телерадіоорганізацією і в такій же програмі чи передачі, що й відомості, які не відповідають дійсності, або в інший час за домовленістю з особою, права якої були порушені.

У спростуванні має бути зазначено, які відомості не відповідають дійсності, коли і в якій програмі чи передачі вони були поширені телерадіоорганізацією.

Якщо громадянин чи юридична особа надали текст спростування, то він підлягає поширенню за умови його відповідності вимогам цього Закону.

Скорочення чи інші зміни в тексті спростування, поданого заявником, без його згоди не допускаються.

Телерадіоорганізація, яка зобов'язана поширити текст спростування, на вимогу громадянина чи представника юридичної особи може надати йому можливість зачитати власний текст і передати його в запису.

Про передбачуваний термін поширення та зміст тексту спростування телерадіоорганізація зобов'язана повідомити заявника.

У разі відмови телерадіоорганізації від спростування, вона зобов'язана терміново повідомити про це заявника.

Телерадіоорганізація може відмовити особі у спростуванні поширеної інформації, якщо заяву про спростування було подано з порушенням вимог Закону України «Про телебачення і радіомовлення».

Що ж стосується порядку подачі заяви на відповідь, то в межах ч.2 ст.65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», міститься застереження, що «порядок подачі заяви на відповідь (коментар чи власне тлумачення обставин справи) визначається ст. 64 цього Закону». Втім, буквальне тлумачення положень ч.2 ст.65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», свідчить, що відсилка до положень ст.64 Закону, здійснюється лише в частині регламентації процедури подачі заяви про реалізацію права на відповідь. А відповідно за таких обставин, слід констатувати недостатнє регламентування щонайменше питання стосовно підстав для задоволення або відхилення вимоги щодо надання можливості оприлюднити відповідь та питання щодо порядку оприлюднення тексту відповіді.

Безумовно, що на практиці подолати прогалини законодавства в частині регламентування порядку розгляду заяви на відповідь та оприлюднення відповіді, можна шляхом застосування за аналогією положення відносно порядку розгляду заяви на спростування та порядку опублікування спростування, але з урахуванням

сутності права на відповідь, як способу захисту честі, гідності, ділової репутації (тобто з урахуванням того, що оприлюднення відповіді передбачає активну участь потерпілої особи у відновленні своєї честі, гідності, ділової репутації). А відтак, подана заява на відповідь повинна бути розглянута телерадіоорганізацією в семиденний термін з дня її надходження, якщо інше не передбачено законодавством України. На вимогу заявника телерадіоорганізація зобов'язана надати йому можливість безкоштовного прослуховування (перегляду) відповідного фрагменту програми чи передачі або надати копію запису фрагмента з відповідною оплатою. У разі відмови телерадіоорганізації від оприлюднення відповіді вона зобов'язана терміново повідомити про це заявника.[92]

У разі ж задоволення заяви на відповідь, заявнику повинна бути надана можливість надати відповідь відносно інформації, поширення якої стало підставою для звернення із заявою про право на відповідь, у такій же програмі чи передачі, що й відомості, які не відповідають дійсності або порушують права і законні інтереси заявника. Або в інший час за домовленістю із заявником. [92, С.73]

Наряду з цим, з огляду на положення ч.10 ст.64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», оприлюднення відповіді заявника може здійснюватися не лише під час трансляції програми чи передачі в поточному часі (тобто в прямому ефірі), але й шляхом передачі запису зачитування заявником тексту відповіді. За таких умов, телерадіоорганізація зобов'язана повідомити заявника про передбачуваний термін поширення запису відповіді.

Аналіз положень ст.64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» з позиції їх практичного застосування також надає підстави звернути увагу на такі аспекти:

- профільним законом аудіовізуальних ЗМІ визначено досить стислі строки, за яких телерадіоорганізація зобов'язана зберігати записи передач, які телерадіоорганізація транслювала чи ретранслювала або забезпечувала їх трансляцію чи ретрансляцію в повній та незмінній формі третьою особою (постачальником електронних комунікаційних послуг). Так, відповідно до положень ч.4 ст.48 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»: «Усі передачі, які

телерадіоорганізація транслювала чи ретранслювала або забезпечувала їх трансляцію чи ретрансляцію в повній та незмінній формі третьою особою (постачальником електронних комунікаційних послуг), повинні бути записані і зберігатися протягом 14 днів від дати їх розповсюдження, якщо в цей строк не надійшло скарги щодо їхнього змісту». Лише факт подачі скарги на зміст випуску покладає на телеорганізацію обов'язок забезпечувати збереження запису передачі протягом більш тривалого терміну. Так, відповідно до положень ч.5 ст.48 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»: «У разі подання скарги щодо змісту передачі, її записи зберігаються до того часу, поки скаргу не буде розглянуто і рішення стосовно неї не буде прийнято у визначеному порядку».

Проте очевидно, що про факт розповсюдження спірного матеріалу особа може довідатися не в день виходу випуску, а через день, два, тиждень, а то й після спливу 14-денного строку, в межах якого телеорганізація зобов'язана вжити дій із збереження запису ефіру.

З огляду на положення ч.ч.3,14 ст.64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», щодо строків подачі заяви про спростування, про право на відповідь та права телерадіоорганізації на відмову в її задоволенні, в силу її подання з порушенням вимог Закону України «Про телебачення і радіомовлення», подача заяви про спростування чи право на відповідь після спливу 14-денного строку з дня поширення відповідних відомостей, може бути самостійною та достатньою підставою для відмови особі у спростуванні поширеної інформації та надання їй можливості реалізувати право на відповідь.

А тому при поданні відповідної заяви про реалізацію права на спростування чи права на відповідь, або ж при поданні заяви щодо отримання копії запису фрагменту програми чи передачі телерадіоорганізації (на підставі ч.5 ст.64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»), доречно враховувати строк, який минув для поширення відповідного випуску та у разі подання такої заяви з використання послуг поштового зв'язку, слід і враховувати строки доставлення кореспонденції.

- у ч.7 ст. 64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» визначено, що: «Спростування повинно бути поширено тією ж телерадіоорганізацією і в такій же програмі чи передачі, що й відомості, які не відповідають дійсності, або в інший час за домовленістю з особою, права якої були порушені». Втім, така альтернативність у регламентування порядку спростування є недоречною. Адже інтереси сторін (ЗМІ, з одного боку, та особи, відносно якої було поширено спірну інформацію) часто носять протилежний характер. А тому відсутність категоричності в частині обов'язковості поширення спростування в такій же програмі чи передачі, в якій були попередньо поширено відомості, які не відповідають дійсності, надає багато для розсуду з боку телерадіоорганізацій. Безумовно, в окремих випадках поширення спростування в такій же програмі чи передачі, в якій були попередньо поширені відомості, які не відповідають дійсності, неможливо. До прикладу, якщо вихід певної програми був обумовлений певною подією чи вихід певної програми, яка досить тривалий час транслювалась на телеканалі, на радіоканалі, все ж таки згодом був припинений. Лише в зазначених випадках дійсно допустимо застосування гнучкого механізму із визначення порядку спростування в іншій програмі/передачі телерадіоорганізації. Втім знову ж таки, за вищенаведених обставин, вибір програми/передачі, в якій буде здійснено спростування, повинен здійснюватися з огляду на здатність поширення спростування інформації у відповідний ефірний час, у відповідній програмі/передачі охопити як можна більше осіб, які попередньо мали змогу ознайомитися з первісною інформацією, яка власне і спростовується. Задля цього доцільно враховувати, щонайменш: чи була поширена первісна інформація в прайм-тайм; співвідношення рейтингу програми, в якій була поширена спростована інформація та рейтингу програми, в якій планується оприлюднити спростування поширеної інформації.

- недоліком Закону України «Про телебачення і радіомовлення» слід визнати непередбачуваність права на оскарження порушення порядку оприлюднення спростування. Подолання відповідної прогалини в будь-який спосіб є недопустимим. Адже, відповідно до положень ст.5 профільного закону аудіовізуальних ЗМІ, гарантією свободи діяльності телерадіоорганізацій є заборона

цензури інформаційної діяльності телерадіоорганізації. У межах ч.ч.2,3 ст.5 профільного закону аудіовізуальних ЗМІ визначено: «Телерадіоорганізація є незалежною у визначенні змісту програм та передач. Не вмотивоване законодавством України втручання органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, громадських чи релігійних об'єднань, їх посадових осіб чи працівників, а також власників у сферу професійної діяльності телерадіоорганізацій не допускається».

Що ж стосується реалізації права на спростування поширених інформаційним агентством відомостей, що не відповідають дійсності та принижують честь, гідність судді, в досудовому порядку шляхом звернення останнього з відповідною заявою до інформаційного агентства, то на підставі аналізу ст.33 Закону «Про інформаційні агентства», слід констатувати недостатню регламентованість процедури такого звернення, порядку розгляду заяви на спростування, підстав відмови у задоволенні такої заяви, оскарження порушення порядку оприлюднення спростування. Законодавець у межах ч.2 ст.33 профільного Закону, що регламентує діяльність інформаційних агентств обмежився лише вказівкою що: «спростування здійснюється інформаційним агентством, яке розповсюдило таку інформацію. Інформація, що не відповідає дійсності, має бути спростована як інформаційним агентством, так і розповсюджувачем цієї інформації».

Підсумовуючи вищенаведене, варто наголосити, що наразі складність захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації в досудовому порядку зумовлена недосконалістю та відсутністю узгоджених положень нормативно-правових актів, які визначають основи діяльності ЗМІ. Безумовно такий стан правового регулювання правовідносин із захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, в досудовому порядку є неприйнятним. Адже:

- як і попередньо мною визначалось, об'єктом захисту при поширенні друкованим ЗМІ чи інформаційним агентством інформації, що не відповідає дійсності, законодавець визначає переважно лише гідність та честь. І при цьому закріплює можливість захисту відповідних особистих немайнових благ у спосіб,

який найбільш ефективно сприятиме їх відновленню (тобто, шляхом реалізації права на спростування). Натомість, лише в межах Закону України «Про телебачення та радіомовлення», об'єктом захисту є не лише честь та гідність, а й ділова репутація. І, що характерно, що в досудовому порядку захист ділової репутації, на відміну від захисту честі та гідності, може здійснюватися лише шляхом реалізації права на відповідь. Утім, чи можна вести мову про ефективний спосіб захисту в такому разі? Очевидно, що це питання носить переважно риторичний характер. Навряд чи оприлюднення тексту відповіді матиме такий же психологічний ефект на аудиторію як оприлюднення тексту спростування. Адже, як слушно зауважує К.В. Можаровська, розглядаючи психологічний аспект реалізації права на відповідь як способу захисту особистих немайнових благ при поширенні недостовірної інформації, «з психологічної точки зору можна стверджувати, що якщо особа не вимагає спростування певної інформації про себе, а намагається пояснити ситуацію, то інформація не є цілковито неправдивою, і, можливо, в якійсь частині відповідає дійсності, однак викладена, на думку цієї особи, неповно, некоректно чи однобічно».[111, С. 285] Аналогічно видається ситуація зі сприйняттям такої інформації реципієнтами (тобто, аудиторією ЗМІ). Власне, у випадку, коли аудиторія ЗМІ ознайомлюється зі спростуванням інформації, яка оприлюднюється за підписом та від імені ЗМІ, факт невідповідності попередньо поширеної інформації для аудиторії є беззаперечним. Проте, у випадку, коли аудиторія має можливість ознайомитися з текстом відповіді, в якій особа у вигляді коментаря зазначає, що попередньо поширена про неї інформація не відповідає дійсності, навряд чи можна вести мову про те, що такий коментар особи буде сприйнятий також беззаперечно, як і повідомлення ЗМІ про невідповідність попередньо поширеної інформації дійсності та не викликатиме будь-яких сумнівів;

- діяльність Інтернет-видань наразі знаходиться поза межами правового поля. І цей аспект накладає суттєвий негативний відбиток на ефективність захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушення яких обумовлено недобросовісним провадженням Інтернет-виданням інформаційної діяльності як ЗМІ.

Проте, слід відзначити, що вищенаведені недоліки в частині нормативного впорядкування правовідносин із захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, в досудовому порядку, наразі враховані суб'єктами законотворчої діяльності та втілені в межах проєкту Закону України «Про медіа».[155] Так, у межах проєкту висловлена ініціатива щодо:

- забезпечення принципу технологічної нейтральності та встановлення єдиного правового режиму для всіх ЗМІ (за термінологією проєктів – медіа), незалежно від форми їх випуску (друкована, електронна тощо), що серед іншого передбачає уніфікацію підстав для звернення до ЗМІ із заявою про спростування чи заявою про право на відповідь, порядку їх розгляду, підстав для відмови в задоволенні поданих заяв, підстав для оскарження відмови ЗМІ в задоволенні заяви, в судовому порядку;
- введення в правове поле новітніх способів поширення інформації, в тому числі шляхом закріплення за ЗМІ, які функціонують у мережі відповідного правового статусу *de jure*;
- визнання можливості захисту ділової репутації в разі поширення інформації, що не відповідає дійсності, не лише шляхом реалізації права на відповідь, але й шляхом реалізації права на спростування в досудовому порядку.

3.3. Особливості юрисдикційного захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації

3.3.1. Відшкодування моральної шкоди як загальний спосіб захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ

Моральна шкода є одним з видів шкоди, що може завдатися суддям внаслідок посягання на їх честь, гідність та ділову репутацію шляхом поширення недостовірної інформації (відомостей, що не відповідають дійсності) в ЗМІ, а також шляхом висловлювання та поширення ЗМІ серед невизначеного кола осіб суб'єктивної думки стосовно суддів в брутальній, принизливій чи непристойній формі. Заподіяння моральної шкоди є підставою для виникнення зобов'язання особи, яка її завдала, здійснити відшкодування.

Безумовно, зважаючи на сутність правовідносин, що спрямовані на захист таких немайнових благ як честь, гідність та ділова репутація, сам термін «відшкодування моральної шкоди» необхідно сприймати з певною часткою умовності. [182, С. 43]

А також слід враховувати, що сутність групи правовідносин, які розглядаються, обумовлює той факт, що ані теоретично, ані практично вести мову про поновлення порушеного права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, неможливо. Застосування відшкодування завданої моральної шкоди як способу захисту має своїм спрямуванням сприяти максимальному залагодженню тих моральних втрат, що зазнала потерпіла особа, створення для неї умов для поновлення того стану, який існував до порушення її суб'єктивного права. [57, С.155-158]

Характерно, що при відшкодуванні цього виду шкоди, як зауважує В.П. Паліюк, фактично збігається спосіб захисту і форма відповідальності. [123, С. 89]

Нормативною основою для реалізації суддею права на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок поширення відповідної інформації в ЗМІ, слугують положення:

- ч. 4 ст. 32 Конституції України: «Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації»;

- ч.1 ст.23 ЦК України: «Особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав». Відповідно до положень ч.2 ст.23 УК України, моральна шкода, серед іншого, може полягати в приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи;

- ч.2 ст.30 Закону України «Про інформацію»: «Якщо суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на особу, яка таким чином та у такий спосіб

висловила думку або оцінку, може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану моральну шкоду»;

- ст.66 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»: «Моральна (немайнова) шкода відшкодовується відповідно до вимог Цивільного кодексу України».

- ч.2 ст.33 Закону України «Про інформаційні агентства»: «Відшкодування матеріальної і моральної шкоди за розповсюдження інформації, що спростовується, здійснюється в порядку, передбаченому законодавством».

Враховуючи правову природу органу судової влади, положення ч.1 ст.52 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», на окрему увагу в контексті аналізу нормативного підґрунтя для реалізації суддею права на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок поширення спірної інформації в ЗМІ, заслуговують положення ч.2 ст.31 Закону України «Про інформацію». У межах якої визначено: «Суб'єкти владних повноважень як позивачі у справах про захист честі, гідності та ділової репутації вправі вимагати в судовому порядку лише спростування недостовірної інформації про себе і не мають права вимагати відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Це не позбавляє посадових і службових осіб права на захист честі, гідності та ділової репутації в суді».

Узагальнений аналіз матеріалів судової практики у справах із захисту честі, гідності та ділової репутації свідчить, що в практичній площині іноді можна зустріти судові рішення, в яких вищенаведені положення трактуються суб'єктами правозастосування в бік звуження права посадових і службових осіб на відшкодування моральної шкоди. Що, в свою чергу, сприяє утвердженню підходу, за якого у разі поширення недостовірної інформації про діяльність особи, яка наділена владними повноваженнями, визнання поширеної інформації недостовірною та її спростування є достатньою сатисфакцією.[135] Така позиція суб'єктів правозастосування ґрунтується на тлумаченні категорії «суб'єкт владних повноважень», що закріплене в межах КАС України. [62] Так, відповідно до п.7 ч.1 ст.4 КАС України: «суб'єкт владних повноважень – орган державної влади (в тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, їх посадова

чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень або наданні адміністративних послуг». А не ґрунтується на тлумаченні категорії «суб'єкт владних повноважень», що закріплене в межах п.4 ч.1 ст.1 Закону України «Про інформацію» та відповідно до якого суб'єктом владних повноважень визнається «орган державної влади, орган місцевого самоврядування, інший суб'єкт, що здійснює владні управлінські функції відповідно до законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень».

На противагу вищезазначеному, в практичній площині утверджується й підхід, за якого суб'єкти правозастосування розмежовуючи трактування категорії «суб'єкт владних повноважень», що надане в межах КАС України та Закону України «Про інформацію», визначають недоцільність звуження права посадових і службових осіб на відшкодування шкоди, завданої внаслідок поширення про них недостовірної інформації. Наприклад, у межах справи № 757/10886/20-ц, яка пройшла всі національні судові інстанції, суди визначили, що: «законодавство про інформацію складається з ряду нормативно-правових актів, у тому числі ЦК України, Закону України «Про інформацію», Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів».

При цьому системний аналіз даних законів вказує на те, що в інформаційних відносинах законодавство розмежовує поняття «суб'єкта владних повноважень» і «посадової особи».

Такий підхід законодавця слідує з аналізу ст.ст. 1 і 31 Закону України «Про інформацію», а також ст. 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів».

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про інформацію», суб'єкт владних повноважень – це орган державної влади, орган місцевого самоврядування, інший суб'єкт, що здійснює владні управлінські функції відповідно до законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень. Як вбачається, визначення терміна в Законі не включає до суб'єкта владних повноважень посадових та службових осіб, як це здійснено в інших законодавчих актах.

Більше того, у ст. 31 цього Закону вказано, що суб'єкти владних повноважень як позивачі у справах про захист честі, гідності та ділової репутації, вправі вимагати в судовому порядку лише спростування недостовірної інформації про себе і не мають права вимагати відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Це не позбавляє посадових і службових осіб права на захист честі, гідності та ділової репутації в суді.

Тобто, Закон проводить чітку межу між способами захисту права органів влади чи місцевого самоврядування як позивачів у спорах про спростування недостовірної інформації, та аналогічними справами, де позивачем є фізична особа, навіть якщо вона є посадовою особою органу влади.

Такий підхід пояснюється тим, що мова йде про захист особистих немайнових прав, які властиві за своєю сутністю людині (незалежно від її професійного статусу). Зокрема, згідно зі ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Крім того, відповідно до статті 297 ЦК України кожен має право на повагу до його гідності та честі. Гідність та честь фізичної особи є недоторканими. Фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі.

При цьому одним зі способів захисту честі та гідності є відшкодування моральної шкоди, оскільки відповідно до положень п. 4 ч. 2 ст. 23 ЦК України моральна шкода полягає в приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Отже, законодавство наділяє правом на захист честі, гідності, ділової репутації всіх фізичних осіб незалежно від того, чи є вони посадовими особами, чи не є. Іншими словами, посадова особа має таке ж право на захист свого загальнолюдського права, як і будь-яка інша людина». [134]

На моє переконання, позиція суб'єктів правозастосування щодо недоцільності трактування ч.2 ст.31 Закону України «Про інформацію» в бік звуження права посадових і службових осіб на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок поширення недостовірної інформації, беззаперечно є обґрунтованою. Адже враховує

підхід законодавця до трактування категорії «суб'єкт владних повноважень» саме як учасника інформаційних правовідносин.

Визначившись із позицією щодо трактування положень ч.2 ст.31 Закону України «Про інформацію», доречно також звернути увагу на те, що в більшості випадків законодавець лише констатує можливість захисту суб'єктивних прав особи шляхом компенсації моральної шкоди, не здійснюючи при цьому трактування поняття «моральна шкода». Лише в межах ст.23 ЦК України закріплено застереження відносно форм прояву моральної шкоди та підстав її виникнення. [45, С.69; 32, С.15; 44, С.715] Відповідно до положень ч.2 ст.23 ЦК України, приниження честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи, є однією з форм прояву моральної шкоди, наряду з такими формами прояву моральної шкоди як фізичний біль, фізичні та душевні страждання. Підставами виникнення яких є: каліцтво або інше ушкодження здоров'я фізичної особи, протиправна поведінка щодо фізичної особи, членів її сім'ї чи близьких родичів або знищення чи пошкодження майна фізичної особи.

Відсутність законодавчої дефініції поняття «моральна шкода» послугувало передумовою для надання роз'яснення з боку суб'єктів правозастосування та проведення відповідних досліджень на доктринальному рівні.

Так, у межах п.3 Постанови Пленуму Верховного Суду України №4 від 31.03.1995 р., Пленум Верховного Суду України зауважив, що під моральною шкодою слід розуміти «втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб». [159]

У межах абз. 2 ч.3 вищезазначеної Постанови, Верховний Суд України у формі роз'яснення також зауважив, що: «відповідно до чинного законодавства, моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, в порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість

продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків».[159]

Аналіз вищенаведеного свідчить, що сутність моральної шкоди зводиться в межах Постанови Пленуму Верховного Суду України №4 від 31.03.1995 р., до втрат немайнового характеру. Причиною цих втрат є моральні чи фізичні страждання або інші негативні явища, що заподіяні незаконними діями осіб, у тому числі ті, які мають своїм наслідком приниження честі, гідності та ділової репутації фізичної особи. [209, С. 137-138]

Трактування поняття «моральна шкода», крізь призму втрат немайнового характеру, спостерігається і в площині наукових досліджень, [166, С. 62; 218; 76, С.180] лише з тим застереженням, що відповідні протиправні посягання повинні бути направлені на права особи чи її законні інтереси.[236] А сама категорія «втрати немайнового характеру» трактується представниками наукової спільноти як будь-які погіршення, що відбулися з особою, в порівнянні з її попереднім станом, який існував до моменту порушення її прав чи законних інтересів. [76, С.25]

На противагу вищенаведеному, в площині наукових досліджень утверджується й інший підхід до трактування юридичної категорії «моральна шкода», який полягає в розкритті змісту розглядуваної категорії крізь призму моральних та фізичних страждань, заподіяних особі внаслідок порушення її прав. [66, С.30]

Утім, обґрунтованість першого підходу до трактування категорії «моральна шкода», можна пояснити, по-перше, тим, що саме негативні наслідки немайнового характеру, які спричинені стражданнями, становлять розуміння шкоди як обов'язкової умови відповідальності. [210, С.240] По-друге, тим, що в порівнянні від страждань, втрати немайнового характеру більш-менш реально оцінити. [208, С.220; 31, С.12]

Поряд з цим, єдиним недоліком відповідного визначення слід визнати застереження щодо заподіяння моральної шкоди незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Адже моральна шкода може бути завдана не лише незаконними діями або бездіяльністю, але й правомірною поведінкою іншої особи

або самого потерпілого. А тому з огляду на положення ч.1 ст.1167 ЦК України, «незаконність дій або бездіяльності» є лише однією з умов відповідальності за завдану моральну шкоду, втім аж ніяк не може бути визнана в якості ознаки чи властивості розглядуваної категорії при визначенні узагальненого уявлення щодо змісту категорії «моральна шкода». [61, С.40]

Вищенаведене дає підстави для висновку, що в розумінні справ із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру, завданні судді внаслідок приниження його честі, гідності, ділової репутації в ЗМІ.

Як і попередньо визначалось, відшкодування моральної шкоди є не лише способом захисту, але й формою відповідальності. Загальні умови відповідальності за заподіяння моральної шкоди, за наявності яких виникає відповідне зобов'язання особи, яка її завдала, здійснити її відшкодування, визначені 1 ст. 1167 ЦК України. До таких умов віднесено: протиправна дія (бездіяльність), моральна шкода, причинний зв'язок між діями (бездіяльністю) та завданою моральною шкодою, вина заподіювача шкоди. Встановлення сукупності перелічених умов є необхідним для відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок поширення недостовірної інформації в ЗМІ або ж внаслідок висловлення та поширення ЗМІ серед невизначеного кола осіб суб'єктивної думки в брутальній, принизливій чи непристойній формі.

Характерно, що самі положення ч.1 ст. 1167 ЦК України не дають підстав вести мову про наявність презумпції протиправності дії (бездіяльності) заподіювача моральної шкоди. Проте цивільне законодавство ґрунтується на презумпції протиправності поведінки, яка призвела до шкоди, виходячи з принципу генерального делікту: спричинення шкоди особі або майну слід розглядати як протиправне, якщо законом не встановлено інше. [104]

«Протиправність як підстава відповідальності обумовлена наявністю норм, які встановлюють заборону на окремі види діяння або прямо передбачають певну поведінку. Протиправність завжди виявляється в конкретних формах, внаслідок

яких може бути завдана будь-яка шкода». Ці форми пов'язані з виконанням певних юридичних обов'язків: необхідність вчиняти певні дії для конкретної особи (активний обов'язок) та необхідність утриматися від вчинення дій, заборонених нормою права (пасивний обов'язок)». [32, С.66]

У контексті нормативного визначення активного обов'язку ЗМІ, слід відзначити, що відповідно до положень п.2,6 ч.3 ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» журналіст друкованого ЗМІ зобов'язаний: подавати для публікації об'єктивну й достовірну інформацію; виконувати обов'язки учасника інформаційних відносин. Відповідно до положень п. «в» ч. 1 ст. 59 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», телерадіоорганізація зобов'язана поширювати об'єктивну інформацію.

Відповідно до положень п. «б», ч.1 ст. 60 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», творчі працівники телерадіоорганізацій, у тому числі позаштатні працівники телеорганізацій зобов'язані перевіряти достовірність отриманої ними інформації.

Наведені вище положення безпосередньо стосуються й журналістів інформаційного агентства, адже відповідно до положень ч.3 ст. 21 Закону України «Про інформаційні агентства» журналіст інформаційного агентства має права та виконує обов'язки, визначені чинним законодавством України про пресу, телебачення і радіомовлення.

Що ж стосується Інтернет-видань, то з огляду на те, що наразі Інтернет-видання наділені статусом ЗМІ *de jure*, необхідність вчиняти певні дії продиктована нормами основного акту цивільного законодавства ЦК України. А саме ч.2 ст. 302 ЦК України, відповідно до положень якої фізична особа, яка поширює інформацію, зобов'язана переконатися в її достовірності. Необхідність утриматися від вчинення дій, заборонених нормою права (пасивний обов'язок). [32, С.66] Так, відповідно до положень абз. 11,12 ч.1 ст. 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» забороняється використання друкованих ЗМІ для заподіяння шкоди честі і гідності особи. Відповідно до положень п. «з», «и» ч. 1 ст. 59 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», телерадіоорганізація

зобов'язана: не поширювати матеріали, які порушують презумпцію невинуватості підозрюваного, обвинуваченого або упереджують рішення суду; не розголошувати інформацію про приватне життя громадянина без його згоди, якщо ця інформація не є суспільно необхідною. Відповідно до положень п. «г» ч.1 ст. 60 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», творчі працівники телерадіоорганізацій, у тому числі позаштатні працівники телеорганізацій зобов'язані: не допускати випадків поширення в телерадіопрограмах відомостей, які порушують права й законні інтереси громадян, принижують їх честь і гідність.

Наведені вище положення безпосередньо стосуються і журналістів інформаційного агентства, в силу положень ч.3 ст. 21 Закону України «Про інформаційні агентства».

Необхідність утриматися від вчинення дій з боку Інтернет-видань продиктована конституційними положеннями щодо обов'язку кожного не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст.68 Конституції України).

Сам по собі факт порушення права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації ще не є свідченням завдання шкоди честі, гідності, діловій репутації судді. Факт завдання шкоди відповідним особистим немайновим благам судді підлягає встановленню.

Як наголошується в площині доктринальних досліджень, моральна шкода для фізичної особи є категорією психологічного плану, невід'ємно пов'язаною із самою особою, її відчуттями, емоційно-розумовою діяльністю, відображає внутрішній світ людини і характеризується, зокрема, наявністю психотравмуючих факторів, позбавленням відчуття життєвої захищеності, зміною життєвого укладу, відчуттям пригнічення, приниження, невірноваженості, імпульсивності, зневаги, образи тощо. [227, С.790] Тобто, в підсумку є нічим іншим, як негативною реакцією на певний психотравмуючий фактор.

Складність визначення завданої моральної шкоди полягає в тому, що оскільки негативні зміни у психічному стані особи мають вияв у психічному стані особи, [104] і в дійсності, не завжди мають вияв ззовні. Адже, до прикладу, одна людина буде реагувати на біль чи образу сльозами, інша – жодним чином зовні не проявить

свою реакцію. Та обставина, що потерпілий не плаче, не кричить і не обурюється, ще не означає, що моральна шкода йому не заподіяна або що її розмір є меншим. [182, С.43]

Враховуючи складність визначення завданої моральної шкоди, в площині наукових досліджень пропонується введення презумпції завдання моральної шкоди. [57, С.29] Відповідна пропозиція ґрунтується на тезисі, що будь-яке правопорушення призводить до моральної шкоди фізичній особі. А тому встановлення в судовому порядку факту правопорушення повинно бути необхідною і достатньою умовою для визнання факту завдання моральної шкоди. [213, С.113] За таких умов, на позивача повинен покладатися лише тягар з доведення розміру грошового відшкодування, на який претендує позивач. [182, С.43; 125, С.8]

Натомість противники ініціативи щодо закріплення на законодавчому рівні презумпції заподіяння моральної шкоди, не заперечуючи того, що будь-яке правопорушення призводить до моральної шкоди, зауважують, що практично ця презумпція працювати не буде. [118, С.54-55] І я поділяю таку точку зору. Адже, по-перше, як слушно зауважено в науковій літературі, передусім слід враховувати, що є правопорушення при вчиненні якого виникнення моральної шкоди є очевидним, а є такі правопорушення, при вчиненні яких існує потреба в доведенні завданих немайнових втрат. [76, С.181] По-друге, оскільки моральна шкода є категорією психологічного плану, невід'ємно пов'язаною із самою особою, переважною мірою відображається у свідомості особи, тому при застосовуванні презумпції заподіяння моральної шкоди можливість спростування відповідної презумпції відповідачем нівелюється. Оскільки абсолютно очевидним є те, що «відповідач не в силах буде «заглянути в душу» потерпілого та довести відсутність у нього душевних страждань або їх негативних наслідків». [121, С.75] По-третє, сума відшкодування входить до предмета доказування потерпілим, тягар такого доказування покладається саме на позивача. А тому видається неможливим доводити ступінь немайнових втрат, без ведення мови про наявність моральної шкоди. [117, С.54-55] Адже, на практиці доведення факту заподіяння моральної шкоди потерпілим здійснюється шляхом конкретизації того, в чому полягає ця шкода і які втрати немайнового характеру

потерпілий поніс. Що і в підсумку впливає на присуджуваний судом розмір відшкодування моральної шкоди.

Причинний зв'язок між діями (бездіяльністю) та наявністю моральної шкоди є третьою умовою відповідальності за спричинену шкоду.

Юридична природа причинного зв'язку розкривається в самому законі і вона полягає у тому, що неправомірно завдана моральна шкода відшкодовується особою, яка її завдала (ч.1 ст.1167 ЦК України). З огляду на зазначене, очевидно, що під причинним зв'язком слід розуміти такий взаємозв'язок, що об'єктивно існує між явищами, при якому одне з них із необхідністю породжує інше. При цьому йдеться про безпосередній, прямий зв'язок, не спотворений іншими діями. [225, С. 116]

З'ясувати і встановити причинний зв'язок завжди означає дослідження того, наслідком чиєї саме поведінки викликані особисті немайнові втрати потерпілої особи. [19, С.188] Встановлення причинного зв'язку між протиправною поведінкою і моральною шкодою дає можливість визначити суб'єкта (відповідача) та межі відповідальності, тобто особа несе відповідальність лише за ту шкоду, яка спричинена її поведінкою. [32, С.78-79; 125, С.13]

Саме завдяки наголосу на існуванні причинно-наслідкового зв'язку між протиправним вчинком і завданою шкодою вирішується питання про справедливість (у суб'єктивному й кількісному розумінні) майнового стягнення, що покладається на зобов'язану особу. Де суб'єктивний аспект справедливості відповідальності виявляється в тому, що встановлення дійсних причин виникнення конкретних негативних наслідків унеможливорює покладання відповідальності за дії іншої особи. А кількісний аспект сприяє у встановленні дійсного обсягу шкоди, завданої діями правопорушника та в підсумку корелює розмір присуджуваної компенсації. [138, С. 26]

Вина як умова виникнення обов'язку з відшкодування шкоди є елементом, що має суб'єктивне значення. [19, С.189] Під виною розуміється психічне відношення особи до протиправних дій та їх наслідків. Іншими словами, особа повинна усвідомлювати як протиправний характер своєї поведінки, так і можливість

настання шкідливих наслідків у результаті вчинення відповідних протиправних дій.
[123, С.101]

Про необхідність встановлення вини вказується і в спеціальному законодавстві, що визначає правові, економічні, організаційні засади державної підтримки ЗМІ та соціального захисту журналістів. Так, відповідно до положень ч.ч. 3-6 ст. 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»: «у разі відшкодування, відповідно до ЦК України журналістом і ЗМІ заподіяної ними моральної (немайнової) шкоди, на них покладається солідарна відповідальність з урахуванням міри вини кожного.

У разі розгляду судом спору щодо завданої моральної (немайнової) шкоди між журналістом або ЗМІ як відповідачем та політичною партією, виборчим блоком, посадовою особою (посадовими особами) як позивачем суд вправі призначити компенсацію моральної (немайнової) шкоди лише за наявності умислу журналіста чи службових осіб ЗМІ. Суд враховує наслідки використання позивачем можливостей позасудового, зокрема досудового, спростування неправдивих відомостей, відстоювання його честі і гідності, ділової репутації та врегулювання спору в цілому. З урахуванням зазначених обставин суд вправі відмовити у відшкодуванні моральної шкоди.

Умислом журналіста та/або службової особи ЗМІ є таке їх/її ставлення до поширення інформації, коли журналіст та/або службова особа ЗМІ усвідомлювали недостовірність інформації та передбачали її суспільно небезпечні наслідки.

Журналіст та/або ЗМІ звільняються від відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, якщо суд встановить, що журналіст діяв добросовісно та здійснював її перевірку».

Введення вищенаведених положень у чинне законодавство підпорядковане меті стримання випадків, за яких ЗМІ, боячись помилитися в найменших дрібницях, вдаватимуться до самоцензури та замовчуватимуть суспільно значущі питання. А відповідно неналежним чином будуть виконувати покладену на них роль «вартових демократії».

Характерно, що ретроспективний аналіз формування такої ідеї свідчить, що її витoki сягають ще часів відомої справи «Нью-Йорк Таймс проти Саллівана», яка розглядалась Верховним Судом Сполучених Штатів Америки. Не вдаючись у деталі такого засновницького рішення, лише зазначу, що у справі «Нью-Йорк Таймс проти Саллівана», суд дійшов до висновку про необхідність відмови в задоволенні позовних вимог щодо стягнення моральної шкоди в розмірі 2 млн. доларів США спричиненою внаслідок оприлюднення в ЗМІ наклепницьких повідомлень стосовно професійної діяльності офіційних осіб (державних службовців). Підґрунтям для такого рішення стали такі висновки суду:

- вільне обговорення суспільно значущих питань дуже важливо для країни і має бути захищене Першою поправкою (право на свободу друку). Кожен громадянин повинен мати можливість висловлювати свою думку, а кожна газета публікувати свою точку зору з приводу питань, що становлять предмет суспільного інтересу. Не може встановлюватися заборона говорити щось чи публікувати лише з огляду на те, що ті, хто контролює уряд, вважають, що те, що було сказано чи написано, є нерозумним, несправедливим, хибним або зловмисним;

- у демократичному суспільстві той, хто має намір діяти на користь громадян в якості виконавчої, законодавчої чи судової влади, повинен очікувати, що його офіційні дії будуть прокоментовані та піддані критиці. Таку критику не можуть заглушити чи стримати рішеннями судів, здійснивши маркування «наклеп»;

- при обговоренні суспільно важливих питань, іноді важко уникнути помилок. Притягнення до відповідальності за поширення матеріалів із важливих питань для суспільства, які не є абсолютно правдивими, створюватиме умови для посилення громадськостю та ЗМІ самоцензури. Та в підсумку може призводити до замовчування важливих для суспільства питань, через страх помилитися в найменших дрібницях. Тому, якщо таке обговорення не може уникнути помилок, у тому числі і в критиці представників влади, значить йому необхідний конституційний захист – захист Першою поправкою;

- поширені навмисно неправдиві заяви не мають жодної цінності. А тому, у разі доведення державним службовцем-позивачем у дифамаційній справі факту

хибності поширених відомостей, злого умислу (зі знанням того, що поширювані твердження помилкові) в діях ЗМІ щодо поширення хибних тверджень або прояву явної зневаги до того, чи достовірними вони є чи ні, право на своду слова може бути обмежене судом та державному службовцю може бути присуджено відшкодування шкоди завданої наклепом. Представлені державним службовцем-позивачем у дифамаційній справі докази мають бути переконливо ясними.[12]

Водночас, як вбачається з вищенаведеного, ідея, закладена в рішенні справи «Нью-Йорк Таймс проти Саллівана» в цілому віднаходить своє відображення на рівні національного законодавства, за винятком тієї обставини, що відповідно до національного законодавства наявність вини заподіювача шкоди презюмується. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоду завдано не з її вини. [19, С. 189]

Відповідальність заподіювача шкоди без вини може мати місце лише у випадках, спеціально передбачених законодавством (абз. 3 п.5 Постанови Пленуму Верховного суду України № 4 від 31.03.1995 р.). [159] Утім, відповідні винятки не стосуються справ із відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок поширення недостовірної інформації (відомостей, що не відповідають дійсності) в ЗМІ або ж внаслідок висловлення та поширення ЗМІ серед невизначеного кола осіб суб'єктивної думки в брутальній, принизливій чи непристойній формі.

А тому, щонайменш з позиції ч.6 ст.17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», зобов'язані особи повинні довести, що вони діяли добросовісно та здійснювали перевірку поширюваної інформації. Доведення зазначених обставин означає, що «журналіст або засіб масової інформації звільняються від обов'язку компенсувати моральну шкоду на тій підставі, що відсутня вина в їх поведінці, оскільки вони вжили всі залежні від них заходи щодо належного виконання своїх обов'язків», [108, С. 178] утім у силу певних обставин вже ж таки допустили «добросовісну помилку».

Так, найбільш наочно відсутність «добросовісної помилки» в діях ЗМІ прослідковується в разі:

- коли ЗМІ висловлюють оціночні судження без належного вивчення фактичного підґрунтя відповідних висловлювань або ж взагалі без опору на мінімальний фактичний базис;

- поширення ЗМІ фактичних тверджень без опору на певні джерела, з опором на очевидно ненадійне джерело або єдине джерело (за умови, що перевірка інформації, отриманої з єдиного джерела, була можлива шляхом звернення до інших джерел).

З огляду на практичну площину реалізації права на відшкодування моральної шкоди, на окрему увагу заслуговує й питання щодо визначення способу та розміру відшкодування за завдану судді моральну шкоду та способу відшкодування моральної шкоди.

Відповідно до положень ч.3 ст.23 ЦК України: «якщо інше не встановлено законом, моральна шкода відшкодовується грошовими коштами, іншим майном або в інший спосіб». Таким чином, закон допускає будь-які способи відшкодування моральної шкоди, що не заборонені законом. Наразі ЦК України не містить такого поняття як «інше майно», тому прийнято вважати, що відшкодування моральної шкоди іншим майном може бути здійснено шляхом надання інших речей: цінних паперів, автомобіля, телевізора, побутової техніки, меблів, художніх виробів, одягу, зібрання творів художньої літератури тощо. [117, С.18]

Інший же спосіб відшкодування моральної шкоди, на переконання С.І. Шимон, може полягати в наданні благ не речового, а іншого майнового характеру: безкоштовних путівок до лікувально-оздоровчих закладів (санаторіїв, будинків відпочинку), туристичних путівок; виконання послуг чи робіт (ремонт житлового приміщення, перевезення, видавничі послуги тощо). [32, С.19]

Водночас, у площині наукових досліджень можливо зустріти твердження, за яких «інший спосіб відшкодування моральної шкоди» може мати вияв у публічних вибаченнях, спростуванні недостовірної інформації [56] або вчиненні інших нематеріальних дій. Утім, як справедливо наголошено в науковій площині: «положення ст. 23 ЦК України про «інший спосіб» компенсації моральної шкоди не слід тлумачити розширено та передбачати можливість відшкодування моральної шкоди нематеріальними діями. Відшкодування моральної шкоди є виконанням

деліктного зобов'язання. Для якого, серед іншого, характерний майновий характер [121, С. 289] та фактичне породження для правопорушника додаткових майнових втрат. [28, С. 88]

Ведучи мову про грошове відшкодування моральної шкоди, доречно відзначити, що на сучасному етапі розвитку цивільного законодавства, законодавець відмовився від регулювання розміру грошового відшкодування моральної шкоди та надав таке право суду, визначивши лише критерії, які слід враховувати судам при вирішенні питання належного розміру відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення суб'єктивного права позивача.

Так, з огляду на положення основного акту цивільного законодавства, визначення судом розміру відшкодування за завдану шкоду позивачу здійснюється на підставі об'єктивного та всебічного встановлення обставин кожної справи та з урахуванням ч. 3 ст.23 ЦК України, окремих положень Глави 82 ЦК України, якою власне визначено особливості визначення розміру шкоди в залежності від виду посягання на охоронювані цивільним законодавством блага та підстави для зменшення розміру відшкодування моральної шкоди. У справах із захисту честі, гідності та ділової репутації вагоме значення для визначення розміру відшкодування моральної шкоди мають положення ч.ч.1-2, 4 ст. 1193 ЦК України.

Власне, відповідно до положень ч.3 ст.23 ЦК України розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності й справедливості.

Відповідно до положень ч.ч.1-2, 4 ст. 1193 ЦК України, шкода, завдана потерпілому внаслідок його умислу, не відшкодовується. Якщо груба необережність потерпілого сприяла виникненню або збільшенню шкоди, то залежно від ступеня вини потерпілого (а в разі вини особи, яка завдала шкоди, – також залежно від ступеня її вини) розмір відшкодування зменшується, якщо інше не встановлено

законом. Суд може зменшити розмір відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, залежно від її матеріального становища, крім випадків, коли шкоди завдано вчиненням кримінального правопорушення.

Поряд із цим, як і попередньо зазначалось, у справах із захисту честі, гідності, ділової репутації суддів як посадових осіб органу судової влади, з одного боку, та ЗМІ, з іншого, при визначенні моральної шкоди, завданої судді внаслідок поширення певної інформації в ЗМІ, врахуванню підлягають і наслідки використання суддею, як позивачем у справі, можливостей позасудового, зокрема досудового, спростування неправдивих відомостей, відстоювання його честі і гідності, ділової репутації та врегулювання спору в цілому (ч.4 ст.17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»).

Характерно, що використання законодавцем у ч.3 ст.23 ЦК України формулювання «інших обставин, які мають істотне значення» слугувало підставою для розширеного тлумачення відповідних обставин, як з боку суб'єктів правозастосування, так і з боку представників наукової спільноти.

Наприклад, у межах Постанови Пленуму Верховного Суду України № 4 31.03.1995 р., Пленум Верховного Суду України у формі роз'яснення визначив, що до інших обставин, які підлягають врахуванню при визначенні розміру моральної шкоди, слід відносити: «стан здоров'я потерпілого, тяжкість вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступінь зниження ділової репутації, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану». [159]

Що ж стосується розширеного тлумачення обставин, які мають істотне значення для визначення розміру відшкодування моральної шкоди, в площині наукових досліджень, то на підставі узагальненого аналізу точок зору науковців, можна виокремити такі критерії, які здатні сприяти визначенню необхідного, достатнього розміру відшкодування моральної шкоди у справах із захисту честі, гідності та ділової репутації:

- характеристики сторін конфлікту, мотиви їхньої поведінки; [129, С. 35-36]

- індивідуальні особливості потерпілого, які мав усвідомлювати правопорушник або врахування яких має виняткове значення для утвердження в суспільстві ідеалу справедливості; [139, С. 394-395]

- час, який минув з моменту розповсюдження інформації. Адже, особливістю моральної шкоди є те, що відповідні негативні наслідки тривають у часі. Тому необхідно враховувати, що певний психічний стан «виліковується» часом, зокрема, якщо не сталося суттєвих негативних змін у житті потерпілого, то через певний час фізичні або душевні страждання згладжуються і навіть забуваються. [32, С.95]

- регіон поширення інформації. Уявляється, що розмір відшкодування моральної шкоди повинен бути більше, якщо інформація про потерпілого, в порівнянні з кількома особами, доведена до досить широкого кола громадян. [32, С.95]

- повторюваність недостовірної інформації (тираж). Якщо поширення одних і тих же відомостей здійснюється повторно або великий їх тираж, то розмір відшкодування повинен бути значно більшим, ніж у потерпілого, в якого лише один факт розповсюдження аналогічної інформації та незначний тираж. [32, С.95]

- непристойність форми тих фактів, що не відповідають дійсності. Безумовно, що така подача матеріалу слугує підставою для збільшення розміру відшкодування завданої моральної шкоди. [32, С.95]

- межі заявлених вимог. [129, С.35-36]. Значущість зазначеного критерію, на думку В.П. Паліюка, обумовлена тим, що тільки потерпілий, як ніхто інший, може оцінити об'єм завданих моральних страждань, глибину переживань, а також втрати немайнового характеру. При цьому, вчений зауважує на умовність визначеного потерпілим у позовній заяві розміру відшкодування за завдану моральну шкоду. Адже остаточний розмір відшкодування визначає суд, [122] який може присудити менший розмір відшкодування моральної шкоди, в порівнянні з тим про присудження якого просить позивач в позовній заяві. Втім, з огляду на положення ч.2 ст.264 ЦПК України суд не наділений правом присудити розмір відшкодування моральної шкоди більший, а ніж розмір відшкодування моральної шкоди визначений позивачем у позовній заяві.

Аналіз матеріалів справ із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених у ЗМІ, свідчить, що в практичній площині врахування всієї сукупності обставин, які дозволяють всебічно дослідити ступінь завдання моральної шкоди, а відповідно і визначити належний розмір відшкодування моральної шкоди, є скоріше виняток, а ніж поширена практика. При аналізі відповідної категорії справ, звертає на увагу той аспект, що судді як позивачі у справі, визначаючи в межах позовних вимог розмір відшкодування за завдану моральну шкоду визначають доволі значні суми. В деяких справах розмір моральної шкоди визначається на рівні 30 001 грн, [179] а в окремих випадках визначається на рівні 500 000 грн. [175] Проте суди, такі вимоги або не задовольняють через недоведеність, або визначають доволі незначний розмір відшкодування моральної шкоди.

Як приклад можна навести справу № 2/2506/103/11, в межах якої предметом спору став факт оприлюднення на першій сторінці однієї з газет, а також на вебсайті відповідної газети інформації у формі фактичного твердження, що суддею Особа_3 в стані алкогольного сп'яніння було ухвалене рішення, яке має ознаки злочину передбаченого ст. 375 КК України. Суддя, звертаючись до суду за захистом порушеного права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, в межах позовної заяви на ряду з вимогою щодо визнання поширеної інформації такою, що не відповідає дійсності та її спростування у встановленому законом порядку, визначив і вимогу щодо відшкодування завданої моральної шкоди у розмірі 100 000 грн.

За результатом розгляду справи, враховуючи, що спірний текст містив не лише твердження обвинувального характеру, але й інформацію щодо якої суд встановив, що така інформація «заснована на реальних фактах і підтверджена матеріалами справи, зокрема копіями рішень судів першої та апеляційної інстанції», суд першої інстанції задовольнив позов частково. Зобов'язав спростувати лише фактичні твердження обвинувального характеру. На цій основі вирішуючи позовні вимоги щодо відшкодування моральної шкоди, зазначив: «враховуючи характер правопорушення, ступінь вини кожного з відповідачів у порушенні особистих

немайнових прав позивача, при цьому виходячи із засад розумності та виваженості, суд вважає достатньою сатисфакцією стягнення з відповідача на користь позивача 1 000 грн., а зі співвідповідача 3 000 грн». [173]

Для порівняння можна навести справу № 344/3331/16-ц, в межах якої предметом спору став факт поширення керівником однієї з громадських організацій в програмі телеканалу інформації, яка серед іншого містила твердження щодо перевodu судді (позивача у справі) з суду однієї області в суд іншої області, у зв'язку з підозрою у корупції.

Суддя звертаючись за захистом порушеного права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації з позовною заявою, на ряду з вимогою щодо визнання інформації, такою, що не відповідає дійсності та її спростування у встановленому законом порядку, визначив і вимогу щодо відшкодування завданої моральної шкоди у розмірі 100 000 грн.

Суд першої інстанції задовольнив позовні вимоги частково. Визнав інформацію у формі фактичного твердження щодо перевodu судді (позивача у справі) з суду однієї області в суд іншої області у зв'язку підозрою у корупції, такою, що не відповідає дійсності та зобов'язав відповідачів її спростувати. Визначив розмір відшкодування моральної шкоди у сумі 1 378 грн.

Визначення відповідної суми судом було здійснено з огляду на засади справедливості, добросовісності та розумності, встановлені обставини у справі. А також з урахуванням: характеру, ступеню і тривалості моральних страждань, і переживань судді, як позивача у справі; негативних наслідків, які настали для нього в результаті дій відповідача (дискредитації ділової репутації як людини, як судді; погіршення стану здоров'я у зв'язку з хвилюваннями, госпіталізації з гіпертонічним кризисом та перебування на стаціонарному лікуванні в обласному кардіологічному диспансері); часу який необхідний судді, як позивачу у справі для відновлення попереднього стану; особи позивача, який є суддею...; характеру інформацію, сфери та способу її розповсюдження. [172]

Справа переглядалась в суді апеляційної інстанції. За результатом розгляду апеляційної скарги, суд апеляційної інстанції скасував рішення суду першої

інстанції в частині способу спростування недостовірної інформації. У відповідній частині ухвалив нове рішення. В іншій частині рішення суду першої інстанції було залишено без змін. Надалі справа переглядалась в суді касаційної інстанції. За результатом розгляду касаційної скарги, суд касаційної інстанції залишив рішення апеляційної інстанції без змін. [133]

У зв'язку з наведеним на окрему увагу заслуговує дискусія, яка точиться навколо доцільності проведення судово-психологічної експертизи з метою визначення факту заподіяння моральної шкоди, завданої внаслідок порушення суб'єктивного права особи та/або розміру відшкодування моральної шкоди, за для нівелювання випадків відмови в задоволенні позову через недоведеність завданої моральної шкоди або присудження розміру відшкодування моральної шкоди, що не здатен повною мірою сприяти залагодженню тих моральних втрат, що зазнав потерпілий у зв'язку з порушенням його права.

У цілому, в науковій площині панує три позиції, що визначають те чи інше ставлення до можливості залучення спеціальних не юридичних знань у справах із відшкодування моральної шкоди. Перша з них, змістовно тяжіє до трактування моральної шкоди, ледь не як суто психічного явища, що, у свою чергу, і обумовлює обов'язковість проведення судово-психологічних експертиз, на які, власне, і покладається завдання встановлення факту заподіяння моральної шкоди, її характеру та глибини, а подекуди – і орієнтовного розміру належної потерпілому компенсації. Друга ж позиція зводиться до визнання можливості залучення відповідних експертних висновків як факультативних засобів доказування, що можуть бути використані судом для додаткового мотивування прийнятого рішення, однак у більшості випадків не впливають на його зміст визначальним чином. Суть же третьої позиції представників наукової спільноти зводиться до заперечення самостійного юридичного значення спеціально-психологічного підґрунтя моральної шкоди – принаймні: для визначення розміру компенсації за завдання такого роду втрат; у контексті широкого погляду на моральну шкоду як на потенційно необмежене коло негативних немайнових наслідків правопорушення, які, серед

іншого, можуть передбачати й психологічну шкоду, проте останньою ніяк не вичерпуються. [137]

Не заперечуючи вагомість висновків представників наукової спільноти, які утверджують ідею обов'язковості проведення судово-психологічної експертизи у справах із відшкодування моральної шкоди, особливо як передумови для звернення до суду із позовом про захист порушених суб'єктивних прав шляхом відшкодування завданої моральної шкоди, все ж таки вважаю, що утвердження на нормативному рівні обов'язку із проведення судово-психологічної експертизи на практиці обмежить потерпілих осіб у зверненні з вимогою про відшкодування моральної шкоди, у разі порушення їх суб'єктивних прав. Враховуючи функціональне значення судово-психологічної експертизи, засади цивільного судочинства, серед яких вагоме місце відведено принципу диспозитивності та змагальності, а також те, що будь-які твердження експерта щодо особливостей психіки людини, її реагування на екстремальні ситуації носять не категоричний, а ймовірний характер, вважаю, що проведення судово-психологічної експертизи слід розглядати виключно як факультативних засобів доказування, який в цілому відкриває для позивача у справі додаткові можливості для доведення факту заподіяння моральної шкоди й обґрунтування заявленої в позовній заяві суми її відшкодування.

Підсумовуючи вищезазначене, можна сформулювати висновок, що в розумінні справ із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру, завдані судді внаслідок приниження його честі, гідності, ділової репутації в ЗМІ. Такі втрати підлягають відшкодуванню за наявності сукупності умов, визначених ч.1 ст. 1167 ЦК України.

Дійсного розміру відшкодування моральної шкоди не існує до того часу, поки суд його не встановить. Визначення розміру грошового відшкодування моральної шкоди повинно супроводжуватися використанням гнучкого підходу, який дозволяє враховувати невичерпний перелік різних обставин справи.

Висновок судово-психологічної експертизи слід розглядати виключно як факультативний засіб доказування, який в цілому відкриває для судді, як позивача у

справі додаткові можливості для доведення факту заподіяння моральної шкоди й обґрунтування заявленої у позовній заяві суми її відшкодування.

Безумовно вести мову про еквівалентність завданої шкоди та присудженого судом розміру грошового відшкодування моральної шкоди, не доводиться. Будь-який розмір відшкодування моральної шкоди не може бути релевантним тим втратам немайнового характеру, який зазнає суддя, як потерпіла особа у зв'язку порушенням суб'єктивного права. Втім, зазначене зовсім не надає підстави для нівелювання вагомості застосування відшкодування моральної шкоди як способу захисту порушеного права. Адже, присудження справедливого розміру відшкодування моральної шкоди здатне сприяти залагодженню тих моральних втрат, що зазнав суддя, як потерпіла особа у зв'язку з порушенням його права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації.

3.3.2. Право на відповідь та право на спростування як спеціальні способи захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ

Нормативною основою для реалізації в судовому порядку права на відповідь, права на спростування інформації в ЗМІ, слугують положення:

- ч. 4 ст.32 Конституції України: «кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї...»
- ч.1,6-7 ст. 277 ЦК України: «Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має *право на відповідь, а також на спростування цієї інформації.*

Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено в друкованих або інших засобах масової інформації, має право на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації в тому ж засобі масової інформації в порядку, встановленому законом.

Якщо відповідь та спростування в тому ж засобі масової інформації є неможливими у зв'язку з його припиненням, така відповідь та спростування мають

бути оприлюднені в іншому засобі масової інформації, за рахунок особи, яка поширила недостовірну інформацію.

Спростування недостовірної інформації здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила.

Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок повідомлення викривачем інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» через зовнішні канали повідомлення в порядку, передбаченому Законом України «Про запобігання корупції», має право на відповідь.

Спростування недостовірної інформації здійснюється в такий же спосіб, у який вона була поширена».

Утім, перш ніж конкретизувати особливості захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації шляхом спростування недостовірної інформації або реалізації права на відповідь, у судовому порядку, насамперед, хотілось би звернути увагу на останні зміни, які були внесені до ст. 277 ЦК України, при вдосконаленні законодавства у сфері захисту викривачів корупції. Мова йде саме про положення ч.6 ст. 277 ЦК України, в частині захисту порушених прав особи внаслідок повідомлення викривачем інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» через зовнішні канали повідомлення.

Вагомість акцентування уваги на відповідних нововведеннях у межах дисертаційного дослідження обумовлена тим, що викривач корупції, відповідно до положень ч.1 ст.53-2 Закону України «Про корупцію», наділяється правом на самостійне визначення каналів, які він буде використовувати для повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції». Одним із видів таких каналів є «зовнішні канали», до ряду яких віднесені ЗМІ та журналісти (абз.18 ч.1 ст.1 Закону України «Про запобігання корупції»).

Так, власне 29 серпня 2019 року у Верховній Раді України, з метою вдосконалення законодавства у сфері захисту викривачів корупції, був зареєстрований проєкт Закону України № 198-IX «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції»». У першочерговій редакції проєкту Закону були висловлені пропозиції щодо доповнення ч.4 ст. 277 ЦК України положенням, відповідно до якого особа-викривач звільнялася б від обов'язку спростування інформації, поширеної нею шляхом повідомлення про можливі факти порушення вимог антикорупційного законодавства через внутрішні або регулярні канали повідомлення в порядку, передбаченому Законом України «Про запобігання корупції»; ч.6 ст.277 ЦК України положенням відповідно до якого фізична особа, особисті немайнові права якої було порушено внаслідок повідомлення викривачем інформації про можливі факти порушення вимог антикорупційного законодавства через зовнішні канали (через фізичних чи юридичних осіб, у тому числі через ЗМІ, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки тощо), наділялась би правом на відповідь.

13 вересня 2019 року за наслідками розгляду законопроєкту в першому читанні Верховною Радою України було прийнято рішення про прийняття законопроєкту за основу та надання доручення Головному комітету підготувати проєкт Закону до другого читання. З урахуванням зауважень і пропозицій, висловлених суб'єктами права законодавчої ініціативи, Головним комітетом було підготовлено законопроєкт до другого читання. 17 жовтня 2019 року Верховна Рада України прийняла рішення про прийняття законопроєкту в другому читанні та в цілому.

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції»», власне ч.6 ст.277 ЦК України була доповнена положенням щодо можливості реалізації *права на відповідь* фізичною особою, особисті немайнові права якої були порушені внаслідок поширення викривачем інформації про можливі факти порушення вимог антикорупційного законодавства. А розділ VIII Закону України «Про запобігання корупції» доповнено ст. 53-8, в якій закріплено положення відносно юридичної відповідальності викривача. Так,

зокрема в ч.3 ст.53-8 Закону визначено, що у разі неумисного повідомлення викривачем недостовірної інформації вона підлягає *спростуванню* в порядку, визначеному Цивільним кодексом України.

Аналіз вищенаведених нововведень норм Конституції України та норм основного акту цивільного законодавства, свідчить про існування законодавчої неузгодженості з питання підстав спростування недостовірної інформації, поширеної викривачем, у тому числі через ЗМІ, про можливі факти порушення антикорупційного законодавства. Адже, відповідно до положень ч.4 ст. 32 Конституції України, кожному гарантується судовий захист права спростувати недостовірну інформацію. Відповідно до положень абз. 3 ч.6 ст. 277 ЦК України спростування недостовірної інформації здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила.

З огляду на вищезазначене та з урахуванням положень ч.3 ст.8 Конституції України, абз. 3 ч.2 ст.4 ЦК України, можна зробити висновок, що у разі поширення викривачем корупції недостовірної інформації про можливі факти порушення суддею вимог антикорупційного законодавства, така інформація може бути спростована, на підставі ст. 277 ЦК України, незалежно від спрямованості умислу викривача. А відповідно на ЗМІ, як поширювача інформації може бути покладений обов'язок опублікувати спростування. [96, С.160-161]

Формування висновку щодо останніх змін до ч.6 ст.277 ЦК України, надає підстави розглянути питання щодо моменту виникнення права на відповідь та права на спростування, а також питання щодо окремих особливостей захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, в судовому порядку з підстав визначених ст.277 ЦК України.

Власне, суддя наділяється правом на відповідь, правом на спростування у разі вчинення ЗМІ правопорушення, протиправність якого включає:

- *поширення інформації в ЗМІ*. Обов'язок довести факт поширення спірної інформації в ЗМІ покладається саме на суддю, як позивача у справі.[41, С.95]
- *поширена інформація стосується суддю та/або членів його сім'ї*. Поширена ЗМІ інформація повинна повно та достовірно ідентифікувати особу, якої поширена

інформація стосується. Встановленню факту, що поширена інформація стосується певної фізичної особи, може сприяти виявлення безпосереднього зазначення імені особи, якої така інформація стосується. Поряд з цим, слід враховувати, що ЗМІ можуть свідомо або ж несвідомо, не називати ім'я особи, якої поширювана інформація стосується. А використовувати неповні або описові номінації стосовно особи, якої поширювана інформація стосується, з використанням метафор, натяків і широкого спектру маніпулятивних прийомів, за допомогою яких аудиторія ЗМІ при ознайомленні зі змістом тексту, з контексту або з так званих «фонових знань» може ідентифікувати особу. [3, С.23-24] У зазначеному випадку встановлення факту, що поширювана інформація стосується певної фізичної особи, повинно супроводжуватися аналізом всього поширюваного матеріалу та виявленням тих його елементів, які ідентифікують особу. Допоміжним інструментом у визначенні того, чи в журналістському матеріалі міститься інформація щодо певної особи, може бути семантико-текстуальна експертиза.

- *поширена інформація є недостовірною.* Враховуючи, що зміст категорії «недостовірна інформація» було визначено в підрозділі 2.1. розділу 2, тому в контексті аналізу даного елемента складу правопорушення, хотілось би лише наголосити на двох аспектах: 1) виходячи зі змісту законодавчих положень щодо реалізації принципу змагальності в цивільному судочинстві та з огляду на те, що ч.3 ст. 277 ЦК України (презумпція добропорядності) була виключена на підставі Закону України від 27 березня 2014 року № 1170-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації» і не має зворотної дії в часі на підставі ч.1 ст.58 Конституції України, доказування позивачем обґрунтованості свого позову, а саме факту поширення інформації відповідачами та її недостовірності, має відбуватися в загальному порядку; [105] 2) оскільки в межах цього підрозділу розглядається два способи захисту, варто відзначити, що незважаючи на те, що пред'явлення позову про право на відповідь вбачає в собі внесення суддею, як потерпілою особою свого пояснення та висловлення власної думки щодо поширеної про нього та (або) його близьких

недостовірної інформації, яка завдає шкоди його праву на повагу до гідності та честі, праву на недоторканність ділової репутації без права вимагати визнання цих відомостей неправдивими, [103, С.51] з огляду на зміст ч. 1 ст. 277 ЦК України, суд усе одно повинен встановити факт недостовірності поширеної інформації.

- *поширена інформація порушує право судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації*, тобто завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам судді. Доведення шкоди честі, гідності, діловій репутації покладається на позивача. У разі подання позову суддею, як правомочною особою, довести завдання такої шкоди можливо в разі встановлення характеру поширеної інформації, недостовірності інформації, особистого ставлення судді, як позивача у справі до поширеної інформації та шляхом встановлення втрат немайнового характеру, які зазнав суддя. У разі подання позову членами сім'ї судді, його близькими родичами чи іншими заінтересованими особами, з підстав визначених ч.2 ст.277 ЦК України, довести завдання такої шкоди можливо в разі встановлення характеру поширеної інформації, недостовірності інформації та шляхом встановлення втрат немайнового характеру, настання яких обумовлено поширенням спірної інформації.

У контексті вищезазначеного хотілось би акцентувати увагу на двох аспектах:

- вищезазначений перелік елементів складу правопорушення, наявність яких може бути підставою для задоволення позову, є вичерпним. Наприклад, про суспільну важливість інформації, зокрема недостовірної, не згадується в жодному з елементів юридичного складу правопорушення. «Зазначене не є випадковим, адже: праву на свободу думки і слова, на вільне вираження поглядів і переконань кореспондує обов'язок не поширювати про особу недостовірну інформацію та таку, що принижує її гідність, честь чи ділову репутацію; суспільство має право на отримання суспільно необхідної інформації, яка відповідає дійсності та надає можливість суспільству самостійно здійснити її оцінку на основі всіх фактів та різноманіття думок щодо оцінки такої інформації, її значення для суспільства».

[41, С.95]

- у разі неможливості встановлення особи-поширювача інформації, захист права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації може здійснюватися суддею на підставі положень абз.3 ч.4 ст.277 ЦК України, шляхом звернення до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування, в порядку окремого провадження. Така заява розглядається за правилами, визначеними розділом IV «Окреме провадження» ЦПК України. У разі доведення суддею, як заявником у справі всіх обставин, які складають склад інформаційного правопорушення, суд лише констатує факт, що поширена інформація є такою, що не відповідає дійсності та спростовує її. Витрати пов'язані зі спростування недостовірної інформації несе суддя, як заявник у справі. (п.13 Постанови Пленуму ВСУ № 1 від 27.02.2009 р.). [159]

Складність справ із захисту права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, в порядку ст. 277 ЦК України, полягає в процесі визначення характеру такої інформації та з'ясуванні, чи є вона фактичним твердженням, чи оціночним судженням. Адже, як зазначалось у підрозділі 2.1. розділу 2 загальним постулатом у справах із захисту честі, гідності та ділової репутації є неможливість перевірки оціночних суджень на предмет їх відповідності дійсності та їх спростування у встановленому законом порядку.

Саме можливість перевірки фактичних даних на предмет відповідності дійсності є ключовим критерієм для їх відмежування від оціночних суджень, на якому здійснюється наголос як в прецедентній практиці ЄСПЛ, так і в практиці національних судів.

Характерно, що законодавство та судова практика використовують два критерії для віднесення висловлювань до оціночних суджень: висловлювання не містять фактичних даних; використані у висловлюванні мовностилістичні засоби (гіперболи, алегорії, сатира) не дають можливість тлумачити їх як такі, що містять фактичні дані, слів, які б безперечно вказували на оцінку й унеможлилювали твердження. Водночас, слід відзначити, що розмежування в спірному журналістському матеріалі фактичного твердження та оціночного судження, виключно з позиції наявності або відсутності в матеріалі формальних маркерів

суб'єктивної модальності (оцінних слів, конструкції та інших показників, що виражають невпевненість, сумніви автора щодо вірогідності висловлюваного) є недопустимим. Адже, нерідко одиниці мовлення можуть поєднувати в собі й оцінку, й фактологічну інформацію. Наприклад, у висловленні «ця людина – інтригант і хабарник», слово «інтригант» є носієм лише оцінної інформації, а от слово «хабарник», окрім оцінного компонента містить також і фактологічну інформацію, яка передбачає можливість верифікації. Формалізований підхід до застосування цих критеріїв може призвести до того, що спірне висловлювання буде розглядатись абстраговано від усього тексту поширеної інформації без урахування контексту, що, у свою чергу, може спричинити неправильну його кваліфікацію. [131, С.140]

При визначенні того, чи є відповідна інформація оціночним судженням, чи фактичним твердженням, слід надавати належну правову оцінку окремо кожному висловлюванню. Конкретну фразу потрібно оцінювати не формально, а лінгвістично. [67]

Аргументовано розмежовувати оціночні судження від тверджень про факти допомагає ширший контекст, який актуалізує ті чи інші змістові компоненти. [13, С.27-28] На зазначеному неодноразово наголошував як ЄСПЛ, так і національні суди. Допоміжним інструментом у розмежуванні фактичних тверджень та оціночних суджень може виступати також судово-лінгвістична експертиза.

Разом з тим визначення чіткого критерію розмежування не виключає наявності певних проблем у правозастосовній практиці під час розгляду справ щодо захисту честі, гідності та ділової репутації. Це, зокрема, виникає в тих випадках, коли ЗМІ, зловживаючи професійними правами, діючи недобросовісно, розповсюджують інформацію у вигляді оціночних суджень, у прийнятній формі, втім з метою створення негативних вражень [112, С. 29-30] стосовно судді, його професійної діяльності (найбільш ілюстративно ці випадки описані в межах підрозділу 2.2 розділу 2 дисертаційного дослідження).

На перший погляд, такі дії ЗМІ не можуть бути визнані в якості таких, що порушують право судді на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації. Проте, розгляд зазначеного вище питання з позиції практики

ЄСПЛ та застереження визначеного в п.1 ч.2 ст.30 Закону України «Про інформацію» надає підстави для протилежного висновку.

Так, ЄСПЛ у межах своєї практики утверджує позицію, за якої ЗМІ, реалізуючи право на свободу вираження поглядів повинні діяти добросовісно. Формулювання та висловлювання оціночних суджень повинно здійснюватися з опорою на певний мінімальний набір достовірних фактів. На переконання ЄСПЛ, існує три можливі варіанти фундаменту, на якому можливо побудувати оцінку: 1) факти, що вважаються загальновідомими; 2) підтвердження висловлювання яким-небудь джерелом; 3) посилання на незалежне дослідження. (п.44 рішення у «Махмудов та Агазаде проти Азербайджану» («*Case of Mahmudov and Agazade v. Azerbaijan*»)). [6]

На переконання ЄСПЛ: «...оціночне судження є надмірним, якщо воно не має під собою фактичних підстав» (п.46 рішення у справі «Лінгенс проти Австрії» («*Case of Lingens v. Austria*»)); будівництво оціночних суджень на недостовірних фактах виходить за рамки того, що охороняється свободою слова та обумовлює можливість захисту порушених прав шляхом спростування фактів, які покладено в основу оціночного судження. Що побічно має наслідок у вигляді спростування оціночних суджень.

У свою чергу, на національному рівні законодавець у межах п.1 ч.2 ст.30 Закону України «Про інформацію», робить застереження, що оціночні судження не повинні бути наклепницькими, тобто «завідомо неправдивими вигадками, які ганьблять іншу особу». [245]

Тобто, з наведеного стає очевидним, що безпідставне (без належного фактичного підґрунтя) поширення стосовно особи інформації у формі оціночного судження, а також поширення інформації у формі оціночного судження з опором на недостовірні фактичні дані, виходить за рамки того, що охороняється правом на свободу думки та слова, на вільне вираження поглядів та переконань, та обумовлює можливість захисту права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. У тому числі шляхом спростування поширеної інформації.

Відповідно до абз. 3 ч. 6 ст. 277 ЦК України спростування недостовірної інформації здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила.

Характерно, що як у межах ЦК України (ч.2 ст.302), так і в межах законодавчих актів, що визначають правові основи діяльності ЗМІ (ч.6 ст. 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»; ст.42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»; ст. 67 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», ст.35 Закону України «Про інформаційні агентства»), визначено перелік підстав, за наявності яких автор спірного матеріалу та ЗМІ звільняються від відповідальності за поширення недостовірної інформації, за умови добросовісності їх дій. Утім, слід враховувати, що «в зазначених випадках ЗМІ звільняються лише від обов'язку щодо відшкодування збитків та моральної шкоди. Оскільки спростування поширеної недостовірної інформації не є способом цивільно-правової відповідальності, бо не має компенсаційного та майнового характеру, тому на ЗМІ може бути покладено обов'язок опублікувати спростування» (абз.2 п.22 Постанови Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 р.). [159]

У разі, коли суд за результатом розгляду справи доходить до висновку, що позовні вимоги щодо реалізації права на відповідь або спростування недостовірної інформації підлягають задоволенню, то в судовому рішенні за необхідності суд може викласти текст спростування інформації або зазначити, що спростування має здійснюватися шляхом повідомлення про ухвалене у справі судове рішення, включаючи публікацію його тексту (абз. 2 п.24 Постанови Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 р.). [159]

Загальне застереження щодо способу спростування міститься в ч.7 ст.277 ЦК України. Так, відповідно до вищезазначених положень, спростування недостовірної інформації здійснюється у такий же спосіб, у який вона була поширена. У справах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, при визначенні способу спростування передусім доречно враховувати стадію на якій відповідна спірна інформація була поширена.

Важливість врахування зазначеного аспекту найбільш повно можна проілюструвати на прикладі справи № 344/3331/16-ц.

Так, за обставинами справи, керівник однієї з громадських організацій поширив відносно судді в телепрограмі та на сторінці в Фейсбук інформацію у формі оціночних суджень, а також фактичних тверджень обвинувального характеру. Суд першої інстанції, вирішуючи позовні вимоги в частині, яка стосувалась поширення спірної інформації в межах телепрограми, визнаючи інформацію поширену у формі фактичних тверджень такою, що не відповідає дійсності, зазначив, що її спростування повинно бути здійснено шляхом зобов'язання керівника громадської організації, не пізніше місяця з дня набрання рішенням у справі законної сили, спростувати поширену відносно судді недостовірну інформацію шляхом зачитання в студії телерадіоорганізації тексту зі спростування інформації.

Справа переглядалась в суді апеляційної інстанції. За результатом розгляду апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції, суд апеляційної інстанції встановивши, що інформація відносно позивача була поширена під час запису телепрограми в студії телерадіоорганізації, яка не вийшла в прямий ефір та не була розміщена в соціальних мережах. І з огляду на те, що про спірну інформацію дізналося певне коло осіб, які працювали над створенням відповідної телепрограми, скасував рішення суду першої інстанції в частині визначення способу спростування інформації, що не відповідає дійсності. Скасовуючи рішення суду першої інстанції у відповідній частині, суд апеляційної інстанції наголосив на тому, що відповідне спростування повинно здійснюватися серед осіб, які були долучені до роботи над створенням відповідної програми. [170]

Проте в тих випадках, коли відповідний спірний журналістський матеріал був випущений у світ, слід керуватися положеннями ч. 6 ст. 277 ЦК України, в межах якої визначено, що спростування недостовірної інформації повинно здійснюватися відповідно до законодавчих актів, якими визначені основи діяльності ЗМІ відповідного виду.

Так, відповідно до роз'яснень Пленуму Верховного Суду України, що закріплені в Постанові Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 р., визначаючи спосіб спростування інформації, суд відповідно до вимог ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та положень іншого відповідного законодавства може зобов'язати редакцію (видавництво) опублікувати спростування у спеціальній рубриці або на тій самій шпальті й тим самим шрифтом, що й спростовуване повідомлення: у газеті – не пізніше місяця з дня набрання рішенням законної сили, в інших періодичних виданнях – у запланованому найближчому випуску.

При спростуванні відомостей по радіо чи телебаченню суд може вказати органу масової інформації, щоб резолютивна частина судового рішення була зачитана диктором у тій самій передачі або циклі передач і в той же час – не пізніше місяця з дня набрання судовим рішенням законної сили. Редагування органом масової інформації тексту судового рішення або коментар до нього не допускаються.

У такому ж порядку здійснюється оприлюднення відповіді особи, права якої порушено.

Якщо оприлюднити відповідь або спростування в тому ж ЗМІ неможливо у зв'язку з припиненням його випуску, то така відповідь та спростування можуть бути оприлюднені в іншому ЗМІ за рахунок особи, яка поширила недостовірну інформацію. (абз. 2-4 п.25) [159] Очевидно, що в зазначеному випадку вибір ЗМІ повинен здійснюватися з урахуванням ряду факторів (тираж, сфера поширення, цільова аудиторія ЗМІ і т.ін.) аби забезпечити релевантну публічність і вплив тексту спростування розміщеного в іншому ЗМІ, що і матеріал поширювача інформації, який містив спростовану інформацію. [96, С.31]

Водночас слід враховувати, що в Законі України «Про інформаційні агентства» не закріплена процедура спростування та оприлюднення відповіді. Відсутня і процедура спростування та оприлюднення відповіді на просторах Інтернет-видань, адже наразі не існує жодного законодавчого акту, яким би визначались основи діяльності даного виду ЗМІ. А також на нормативному рівні не

визначена процедура спростування та оприлюднення відповіді на вебсайті електронної версії друкованого/аудіовізуального ЗМІ. За таких умов, при визначенні способу спростування здавалось би доцільно керуватися загальними положеннями ч.7 ст.277 ЦК України. Втім, з огляду на те, що інформаційні агентства (діяльність яких не обмежена посередницькою функцією), Інтернет-видання, електронні версії традиційних друкованих та аудіовізуальних ЗМІ здійснюють поширення інформації на просторах мережі, врахування лише способу поширення спростованої інформації може бути недостатнім. Специфіка діяльності ЗМІ, які функціонують на просторах мережі, зумовлена технічними особливостями поширення інформації, унеможливорює розміщення тексту спростування у текстовому, -відео, -аудіо форматах або у форматі графічних зображень і фотозображень у максимально можливій мірі тим же способом і в тому ж місці, як була подана оскаржувана інформація, щоб досягти тієї ж публічності й того самого впливу.

У правозастосовній практиці подібна «дилема» вирішується не одноманітно. Одним із таких рішень є розміщення тексту спростування між заголовком та першим абзацом спірної інформації. З одного боку, безумовно, таке рішення щодо способу розміщення тексту спростування інформації видається вдалим. Адже, за умов його реалізації, розміщення спростування саме на початку спірної статті з великою ймовірністю збільшує шанси на те, що з текстом спростування аудиторія ознайомиться та увага читачів буде привернута до того, що інформація у спірній статті не відповідає дійсності та їй не можна довіряти. З іншого боку, зобов'язання відповідачів спростувати поширену інформацію шляхом розміщення тексту спростування між заголовком та першим абзацом спірної публікації, фактично обумовлює обставини, за яких відбувається примусове внесення змін до твору і тим самим порушуються особисті немайнові права автора на збереження цілісності твору, гарантовані ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права». [211, С.29]

З огляду на те, що положеннями ст. 5 ЦПК України, визначено, що застосований судом спосіб правового захисту не повинен суперечити закону, [211, С. 29] обґрунтованими є пропозиції, висловлені в науковій літературі щодо

застосування механізму відсилань між первинною публікацією та публікацією, яка містить текст спростування. [23, С. 35] Слід зауважити, що окреслений вище підхід відносно забезпечення ефективності оприлюднення спростування недостовірної інформації в ЗМІ, які функціонують на просторах мережі, наразі віднаходить своє відображення в законотворчій діяльності (ст. 44 законопроекту «Про медіа в Україні»). [155]

Підсумовуючи вищенаведене, можна сформулювати висновок, що спростування інформації та право на відповідь, як способи захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації можуть бути застосовані за загальним правилом у випадку поширення про суддів та/або членів їх сімей інформації у формі фактичних тверджень, яка не відповідає дійсності. Поряд з цим, з огляду на те, що праву ЗМІ на свободу думки та слова, на вільне вираження поглядів та переконань протистоїть обов'язок ЗМІ провадити свою діяльність, не завдаючи шкоди правам осіб, стосовно яких поширюється інформація або яких побічно поширювана інформація стосується, судді мають можливість здійснити захист права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації в разі їх порушення шляхом поширення інформації у формі оціночного судження, але за умови, що таке оціночне судження не містить під собою достовірного фактичного підґрунтя. [96, С.45] Так, у випадку, коли оціночні судження побудовані ЗМІ на недостовірних фактах, захист особистих немайнових прав суддів, що розглядаються, можливий шляхом спростування фактів, які покладено в основу оціночних суджень. Що побічно має наслідок у вигляді спростування оціночного судження. Поряд з цим, якщо поширення представниками ЗМІ інформації у формі оціночних суджень здійснено без опору на будь-яке фактичне підґрунтя і поширена інформація завдає шкоди особистим немайновим правам суддів, об'єктом яких є честь, гідність, ділова репутація, відповідні дії ЗМІ слід кваліфікувати як зловживання правом на свободу слова, а поширені висловлювання наклепом. А відповідно, з урахуванням застереження ч.2 ст. 30 Закону України «Про інформацію», щодо виключення приналежності наклепу до оціночних суджень, слід констатувати можливість захисту суддями порушених прав

у спосіб, визначений ст. 277 ЦК України. Тобто, або шляхом спростування наклепницьких тверджень, або шляхом реалізації права на відповідь.

Спростування інформації здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила. Обов'язок спростувати інформацію може бути покладений на ЗМІ, навіть у разі наявності підстав для звільнення їх від відповідальності за поширення недостовірної інформації, які визначені в межах ЦК України та профільних нормативно-правових актах.

Задля ефективного захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, спростування інформації повинно здійснюватися у спосіб, який здатен забезпечити релевантну публічність і вплив, що й матеріал, який містив спростовану інформацію.

3.4.2. Заборона поширення інформації як спеціальних способів захисту права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації

Можливість захисту права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ шляхом використання такого спеціального способу захисту як заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права особи, визначена ст.278 ЦК України. Так, відповідно до положень зазначеної статті: «1. Якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене в газеті, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які готуються до випуску у світ, суд може заборонити розповсюдження відповідної інформації.

2. Якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене в номері (випуску) газети, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які випущені у світ, суд може заборонити (припинити) їх розповсюдження до усунення цього порушення, а якщо усунення порушення неможливе, – вилучити тираж газети, книги тощо з метою його знищення».

Як вбачається з аналізу положень ст.278 ЦК України: судова заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (далі за текстом – судова заборона поширення інформації), за своєю сутністю є здебільш

превенційним способом захисту, оскільки метою його застосування є попередження та/або обмеження кола реципієнтів, які потенційно спроможні сприйняти інформацію, якою порушуються особисті немайнові права особи та попередити їх повторне поширення; аналізований спосіб захисту орієнтований лише на застосування до масових поширень інформації, [228, С.275] до яких слід відносити друковані та аудіовізуальні ЗМІ, інформаційні агентства та Інтернет-видання; підставою для застосування аналізованого способу захисту може бути не лише поширення недостовірної інформації, якою порушуються особисті немайнові права (як це має місце при спростуванні), але й поширення достовірної інформації, якою порушуються особисті немайнові права. [228, С.275]

Враховуючи стадійність у поширенні інформації, в межах ЦК України виділено два підвиди аналізованого способу захисту з різними правовими наслідками їх застосування. [228, С.275] Аналіз висловлених поглядів щодо підвидів аналізованого способу захисту з позиції теми дисертаційного дослідження надає підстави зауважити, що перший підвид охоплено випадком, коли право судді на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації порушені в журналістському матеріалі, що готується до випуску у світ. Другий підвид охоплено випадком, коли право судді на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації порушені внаслідок опублікування відповідного журналістського матеріалу на шпальтах газети, сторінках журналу, під час трансляції програми чи передачі телерадіоорганізації, на просторах вебсайту інформаційного агентства, Інтернет-видання чи електронної версії друкованого чи аудіовізуального ЗМІ.

У першому випадку, має місце поширення інформації, якою порушується право судді на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації серед осіб, які ведуть ці підготовчі роботи. У другому, серед широкого кола осіб, через що дійсні масштаби поширення інформації доволі важко піддаються визначенню та контролю, особливо коли поширення відповідного матеріалу здійснено на просторах вебсайту ЗМІ, що функціонує в мережі Інтернет або ж коли тираж газети, територіальна сфера поширення передачі на телебаченні чи радіо, є значними.

У разі, коли поширення інформації, якою порушується право судді на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації порушені на стадії підготовки випуску друкованого ЗМІ, випуску передачі чи програми телерадіоорганізації, матеріалу для вебсайту ЗМІ, що функціонує в мережі Інтернет, суд вправі заборонити їх випуск до моменту усунення порушення відповідного особистого немайнового права судді. У разі, коли ж інформація, якою порушуються розглядувані особисті немайнові права судді вже була випущена у світ, суд вправі, якщо поширення відповідної продукції ЗМІ у світ є незначним, і переважна більшість її є контрольованою, заборонити (припинити) її розповсюдження до усунення порушення права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. У разі ж, коли поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права судді, що розглядаються, здійснено серед невизначеного кола осіб та здійснення контролю над випущеним у світ випуском газети, журналу, передачі чи програми телерадіоорганізації, матеріалу опублікованого на вебсайті ЗМІ, що функціонує в мережі Інтернет є неможливим, суд вправі ухвалити рішення, яким зобов'язати відповідача у справі вилучити з метою знищення тираж газети чи журналу, випуск програми чи передачі телерадіоорганізації. А у випадку, коли поширення відповідної інформації було здійснено на вебсайті ЗМІ, що функціонує в мережі, зобов'язати відповідача видалити спірний матеріал.

Відразу хотілось би акцентувати увагу на тому, що реалізація положень ч.1 ст. 278 ЦК України, в практичній площині має свої особливості. Так, у більшості випадків суддя має можливість дізнатися про порушення його права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, коли журналістський матеріал вже оприлюднено. Втім, якщо брати за основу, що вже ж таки суддя дізнався про порушення його права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації на стадії підготовки журналістського матеріалу до випуску у світ, ефективність реалізації права на захист порушених особистих немайнових прав у судовому порядку шляхом судової заборони поширення інформації підпорядковується ряду факторів, основним з яких все ж таки часовий.

Адже, незважаючи на те, що положення ЦПК України визначають досить чіткі строки розгляду цивільних справ, такі строки іноді є неспівмірними зі строками підготовки ЗМІ інформації до оприлюднення (особливо, якщо інформація подається не в аналітичному жанрі, а в інформаційному, який у порівнянні з аналітичним характеризується оперативністю, не потребує додаткового аналізу, оцінки, виявлення причинно-наслідкового зв'язку між явищами суспільної діяльності, які висвітлюються тощо).

Насправді, не виключається можливість настання випадку, що суддя дізнавшись про підготовку журналістського матеріалу, який містить інформацію, яка порушує його право на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації розпочне підготовку позову до суду. Враховуючи необхідність збору доказової бази, в будь-якому випадку така підготовка займе певний час. До того ж застосування засобу забезпечення позову у вигляді заборони вчиняти певні дії є неможливим, адже суперечитиме природі інституту забезпечення позову, в силу того, що сам факт задоволення заяви про забезпечення позову за своїми наслідками, буде рівнозначним фактичному вирішенню судом заявлених позовних вимог.

Якщо на момент поширення інформації суддя ще не встигне подати позов з вимогою заборонити розповсюдження відповідної інформації, керуючись при цьому положенням ч.1 ст.278 ЦК України, то сам факт поширення інформації суттєво не впливає на можливість особи звернутися до суду з позовом, змінивши лише предмет позову, керуючись положеннями ч.2 ст.278 ЦК України. А також відповідно і підстави позову.

Водночас, якщо позов буде подано, а матеріал, який знаходився на стадії підготовки до випуску у світ згодом буде оприлюднено, фактично слід констатувати нівелювання ефективності ініціювання судового процесу із захисту честі, гідності та ділової репутації на підставі ч.1 ст.278 ЦК України. Адже, за таких умов суд, з огляду на те, що така інформація вже вийшла у світ та в силу положень ч.2 ст.264 ЦПК України, відмовить у задоволенні позовних вимог.

За наведених вище умов, відмова суду в задоволенні позовних вимог, як і відмова позивача від позову, не можуть слугувати перешкодою для звернення до суду. Адже, з моменту опублікування спірної інформації зміниться предмет спору. А тому суддя наділений правом звернутися в межах загальних строків позовної давності з позовом до ЗМІ та визначити в якості предмета позову матеріально-правову вимогу щодо заборони (припинення) розповсюдження інформації, якою порушується його право на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації, до моменту усунення цього порушення. А якщо усунення порушення неможливе, то відповідно предметом позову має бути визначено матеріально-правову вимогу щодо заборони (припинення) розповсюдження інформації, якою порушується відповідне особисте немайнове право судді та вилучення спірної статті з сайту, відповідного фрагменту з випуску телепередачі чи радіопередачі, знищення тиражу випуску друкованого ЗМІ, який містить оспорювану інформацію.

Утім, все ж таки значна частина часу буде втрачена, а відповідно і поширення журналістського матеріалу, який містить інформацію, що порушує відповідні особисті немайнові права судді, набуде більшого масштабу.

Поряд з вищенаведеним, на практиці складність застосування судової заборони поширення інформації як способу захисту права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, обумовлена й іншими факторами. Які власне лежать у площині збалансування конкуруючих прав (зокрема, права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, з одного боку, та права ЗМІ на свободу думки та слова, свободи вираження поглядів та переконань, права суспільства на отримання суспільно необхідної інформації, з іншого) та досягнення ефективності в захисті відповідних особистих немайнових прав судді.

Так, з одного боку, варто констатувати, що за своїм змістом судова заборона поширення інформації є найбільш серйозною і вразливою санкцією, яка може застосовуватися до ЗМІ за порушення останніми положень нормативно-правових актів. Адже, на ЗМІ покладена роль «сторожового демократії». [86, С.190] З іншого

боку, поширення ЗМІ інформації завжди здійснюється на невизначену аудиторію. У силу зазначеного аспекту, у випадку, коли журналістський матеріал виходить у світ, доволі важким видається відстежування його переміщення. А особливо це стосується випадків, коли поширення спірного матеріалу здійснюється на шпальтах друкованого ЗМІ або ж на вебсайті ЗМІ, що функціонує в мережі. Саме тому в окремих працях науково-практичного спрямування висловлюється точка зору щодо доцільності застосування такого способу захисту особистих немайнових прав, як судова заборона поширення інформації в сукупності з іншими способами захисту. Насамперед, зі спростуванням недостовірної інформації та відшкодуванням моральної шкоди. [231, С.379]

Отож, зазначені аспекти зумовлюють порушення ряду питань, які потребують відповіді. Передусім, варто визначити, за яких умов застосування судової заборони поширення інформації слід визнавати пропорційним способом захисту права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації.

Власне, враховуючи вагомість забезпечення балансу між конкуруючими правами, на моє переконання пропорційність застосування судової заборони поширення інформації, як способу захисту права судді на повагу до гідності та честі та права на недоторканність ділової репутації, корелює з обсягу спірної інформації (представленої у формі недостовірних фактичних тверджень чи оціночних суджень, висловлених у брутальній, принизливій, непристойній формі). Так, про безумовну доцільність застосування судової заборони поширення інформації можна говорити, коли обсяг спірної інформації є значним, а вислови, які містять спірну інформацію, є невід'ємними частинами поширеного журналістського матеріалу, без яких поширений матеріал втратить логічну послідовність, буде незрозумілим, уривчастим та не сприйматиметься аудиторією ЗМІ.

Водночас навряд чи слід вести мову про пропорційність застосування судової заборони поширення інформації задля захисту права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації в разі, якщо: обсягу спірної інформації, що міститься в журналістському матеріалі, є незначним (наприклад,

обмежується одним реченням); спірна інформація не є «ядром» всього журналістського матеріалу; спірний матеріал вже набув поширення та з його змістом мало змогу ознайомитися широке коло осіб. Адже, як вбачається з аналізу положень ст.278 ЦК України, передбачені в ній обмеження та заходи не можуть вважатися самоціллю та мають на меті виключно припинення порушення особистих немайнових прав особи. А тому, видалення журналістського матеріалу на просторах вебсайту ЗМІ, що функціонує в мережі або вилучення тиражу видання друкованого ЗМІ чи випуску програми/передачі телерадіоорганізації, що містить спірну інформацію, в силу застосування способу захисту визначеного ст. 278 ЦК України, не здатне забезпечити тієї мети, яка могла б виправдати застосоване обмеження права ЗМІ на свободу думки та слова, свободу вираження поглядів та переконань, права суспільства на отримання суспільно необхідної інформації.

Що ж стосується питання доцільності поєднання судової заборони поширення інформації та інших способів захисту. Передусім слід відзначити, що доцільність поєднання таких способів захисту як судова заборона поширення інформації та відшкодування моральної шкоди є безумовною та безспірною. А тому детально зупинятися на зазначеному аспекті не варто.

Водночас твердження, висловлені в працях науково-практичного спрямування щодо доцільності поєднання судової заборони поширення інформації та спростування недостовірної інформації, випущеної у світ, [231, С.379] на перший погляд, викликають певні нарікання та ряд питань. Зокрема, навіщо спростовувати інформацію, якщо її поширення має бути припиненим? Невже припинення поширення інформації недостатньо для захисту порушеного особистого немайнового права? Або ж чи доцільно припиняти поширення інформації, якщо розміщується спростування ?

Беручи за основу особливості провадження ЗМІ інформаційної діяльності, спробуємо віднайти відповіді на зазначені вище питання та визначити доцільність поєднання вищезазначених способів захисту.

Так, якщо взяти за основу, що спірна інформація була попередньо поширена на просторах вебсайту ЗМІ, що функціонує в мережі Інтернет, доцільність

поєднання судової заборони поширення інформації з таким способом захисту як спростування інформація, видається доречним. Адже:

- припинення поширення інформації лише обмежить коло реципієнтів, які потенційно спроможні сприйняти інформацію, якою порушуються особисті немайнові права особи. Для аудиторії відповідного виду ЗМІ, яка мала змогу ознайомитися зі спірною інформацією, залишиться невідомим факт невідповідності інформації дійсності.

- спростування недостовірної інформації, поширеної на вебсайті Інтернет-видання, без встановлення судової заборони на подальше її поширення, не здатне забезпечити ефективний захист права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, оскільки: технічні особливості поширення інформації в мережі обумовлюють неможливість розміщення тексту спростування в максимально можливій мірі в тому ж місці, що й первинна публікація; редагування первинної публікації також є неможливим, з огляду на право автора первинної публікації на цілісність твору; наразі вести мову про поширену практику застосування механізму відсилань між первинною публікацією та публікацією, яка містить текст спростування, не доводиться; будь-який матеріал, поширений на просторах Інтернету, можна швидко віднайти шляхом введення ключових слів у пошуковій стрічці браузера (зокрема, імені потерпілої особи, місця його роботи і т.ін.); будь-який матеріал, поширений на просторах вебсайту інформаційного агентства, Інтернет-видання, електронної версії друкованого чи аудіовізуального ЗМІ може безперешкодно поширюватися аудиторією ЗМІ шляхом «репосту».

Про доцільність поєднання судової заборони поширення інформації та спростування недостовірної інформації, як способів захисту права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, можна вести мову в разі, якщо спірна інформація попередньо була поширена на шпальтах газети, на сторінках журналу. Адже, безвідносно до способу реалізації тиражу випуску друкованого ЗМІ, в якому міститься спірна інформація, сам факт припинення поширення такої інформації шляхом вилучення тиражу з реалізації та його знищення сприятиме лише обмеженню кола осіб, які потенційно могли б

ознайомитися зі змістом спірного матеріалу. Втім, зазначені вище дії аж ніяк не нівелюють враження аудиторії друкованого ЗМІ, які ознайомилися зі змістом спірного журналістського матеріалу. Для останніх, особливо, якщо вони є постійними читачами відповідного друкованого ЗМІ, залишиться невідомим факт недостовірності попередньо поширеної інформації про суддю.

Якщо взяти за основу, що спірна інформація була попередньо поширена в телепрограмі чи радіо програмі, то передусім можливість поєднання відповідних способів захисту слід підпорядковувати виду програми/передачі телерадіоорганізації. Зокрема, якщо спірна інформація поширена під час прямого ефіру, збереження та подальше поширення якого не здійснюється телерадіоорганізацією, відповідно доцільність застосування способу захисту, передбаченого ст. 278 ЦК України, в цілому нівелюється. Єдиним і можливим способом захисту порушених прав, внаслідок поширення недостовірної інформації є спростування. Втім, якщо трансляція запису програми/передачі телерадіоорганізації, в межах якої поширюються спірна інформація здійснюється з певною періодичністю, поєднання відповідних способів захисту видається доцільним. Адже спростування недостовірної інформації забезпечить інформування аудиторії аудіовізуального ЗМІ, що попередньо поширена інформація про суддю не відповідає дійсності. А вилучення зі змісту передачі чи програми фрагмента з інформацією стосовно судді, що не відповідає дійсності, сприятиме обмеженню кола осіб, які потенційно могли б ознайомитися зі змістом відповідного випуску.

Підсумовуючи вищенаведене, можна сформулювати висновок, що застосування в практичній площині заборони поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права, як способу захисту порушених прав судді, підпорядковане певним особливостям. Їх врахування є важливим для забезпечення ефективного захисту порушеного права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації та уникнення випадків безпідставного обмеження свободи слова, права суспільства на отримання суспільно необхідної інформації.

ВИСНОВКИ

Дослідження нормативно-правового регулювання правовідносин із захисту честі, гідності та ділової репутації, особливостей застосування відповідних положень нормативно-правових актів у правовідносинах із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, а також дослідження широкого кола наукових праць дозволяє зробити такі висновки:

1. У цивілістичній площині честь, гідність та ділову репутацію, слід розглядати як цінності, які, будучи притаманні фізичній особі від народження, спрямовані на забезпечення її соціального буття.

Характерними ознаками честі, гідності та ділової репутації як особистих немайнових благ є, передусім їх особистий характер, немайновитість, особливість їх припинення, а також змінюваність під впливом різного роду об'єктивних та суб'єктивних чинників.

І хоч і залежність змісту честі, гідності від діяльнісних проявів особи в суспільстві є передумовою для відмінності в ціннісній характеристиці представників суспільства, втім, вести мову про доцільність характеристики моральних якостей суддів з прив'язкою до провідної сфери їх діяльності, а відповідно констатувати існування спеціальних різновидів честі та гідності («честі та гідності судді») з позиції положень ст.21 Конституції України, ч. 1 ст. 297 ЦК України не коректно.

У правовій площині вести мову про доцільність уточнення змісту честі та гідності, можна лише з моменту реалізації суддями права на захист порушеного права на повагу до гідності та честі. Як власне, і змісту ділової репутації суддів.

2. Честь, гідність та ділова репутація є об'єктами цивільних прав, а відносини, що складаються з приводу зазначених особистих немайнових благ, є предметом цивільно-правового регулювання. Впорядкування правовідносин, які виникають з приводу честі, гідності та ділової репутації здійснюється за допомогою системи правових засобів, насамперед норм права, які за функціональною спрямованістю є переважно охоронними. Впорядкування розглядуваної групи правовідносин за

допомогою регулятивних норм є скоріш винятком із загального права та має місце лише у випадках, визначених ч.1 ст.1116, ч.1 ст.1133 ЦК України, дія яких фактично обмежена сферою ведення господарської діяльності.

Водночас з урахуванням нормативно закріпленої можливості обмеження правоздатності суддів, в частині здійснення ними підприємницької діяльності (ч.2 ст. 54 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»), слід констатувати, що цивільне право по відношенню до честі, гідності та ділової репутації суддів здійснює виключно охоронний вплив.

3. Нормативне регулювання правовідносин із захисту честі, гідності та ділової репутації знайшло своє відображення ще за часів існування Римської держави та має тривалу та доволі цікаву історію розвитку на території українських земель. Аналіз пам'яток права в історичній ретроспективі свідчить, що постійний пошук шляхів оптимального забезпечення захисту честі, гідності та ділової репутації здійснювався з огляду на моральні засади, що панували у відповідний історичний період та уявлення про сутність честі, гідності та ділової репутації як суспільних цінностей. Попри подекуди казуїстичний характер правових норм, диференційований підхід до визначення міри відповідальності, в підсумку ми маємо достатньо розроблену систему правових норм, спрямованих на захист честі, гідності та ділової репутації в разі їх порушення, в тому числі в ЗМІ. Безумовно вести мову про її досконалість, у тому числі в контексті захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, не доводиться. Передусім, через невідповідність вимогам часу та існуючим суперечностям окремих положень.

4. Право суддів на захист честі, гідності та ділової репутації є самостійним суб'єктивним правом, що реалізується в межах охоронного правовідношення. Реалізація суддею права на захист можлива за наявності певних передумов та здійснюється нею на власний розсуд, який серед іншого залежить від змісту права, що зазнало порушення. Межі розсуду особи, в кожному випадку детермінуються необхідністю створення правових умов для повноцінної реалізації принципів справедливості, добросовісності та розумності. Обраний суддею спосіб захисту порушеного права, повинен бути спрямований на досягнення мети цивільно-

правового захисту та не обумовлювати порушення прав інших осіб. Нездійснення суддею належного йому права на захист честі, гідності та ділової репутації не є підставою для припинення належного йому права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації.

5. Підставою виникнення правовідносин із захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ є факт порушення ЗМІ відповідних особистих немайнових прав суддів, шляхом поширення про них (та/або про членів їх сім'ї, в окремих випадках) недостовірної інформації (відомостей, що не відповідають дійсності) чи шляхом висловлювання стосовно суддів суб'єктивної думки у брутальній, принизливій чи непристойній формі.

6. У правовідносинах із захисту права судді на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, правомочним суб'єктом передусім є суддя, право на повагу до гідності та честі, право на недоторканність якого було порушено в ЗМІ. У разі смерті судді, в якості правомочних суб'єктів у розглядуваній категорії правовідносин, можуть виступати також і члени сім'ї, близькі родичі померлої особи та інші зацікавлені особи, але лише з підстав визначених в ч.1 ст.277 та у спосіб визначений в ч.2 ст. 277 ЦК України (тобто з підстави поширення про померлу особу недостовірної інформації; шляхом реалізації права на відповідь чи спростування).

Загальне положення, за якого зобов'язаними особами у правовідносинах із захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації є фізична та/або юридична особи, яка поширила спірну інформацію, а також автора (и) цієї інформації, в межах відповідного виду правовідносин, за участю ЗМІ, потребує конкретизації з огляду на вид ЗМІ, в якому було поширено спірну інформацію та особливості організації його діяльності, наявності в тексті посилання на особу – джерело поширюваної інформації.

7. У практичній площині за суддями закріплюється правовий статус «публічних осіб». Приналежність суддів до публічних осіб продиктована такими факторами: судді є спеціально уповноваженими особами, які обіймають штатну суддівську

посаду в одному з судів України, здійснюють правосуддя на професійній основі, від імені України опосередковують судову владу України; фінансування судів здійснюється виключно з Державного бюджету України. Оплата праці суддів здійснюється у формі суддівської винагороди.

Сам факт закріплення за суддями правового статусу «публічних осіб», обумовлює пильну увагу суспільства до їх професійної діяльності, а також тієї частини життя суддів, яка має тісний зв'язок з їх професійною діяльністю. Судді як публічні особи відкриваються для прискіпливого висвітлення їх слів та вчинків. Критика суддів визнається частиною дискусії в суспільстві з більш широкими межами для обґрунтованих зауважень. Втім, аби успішно виконувати свої професійні обов'язки, судді та орган правосуддя повинні мати довіру загалом. А тому, існує необхідність захисту суддів, як гарантів справедливості від безпідставних і деструктивних нападків.

8. За усталеною позицією ЄСПЛ, ЗМІ поширюючи інформацію про поточний стан функціонування органу правосуддя, повинні уникати згадування конкретних суддів, коментування компетенції суддів чи їх особистість. Критикуючи проблеми судочинства та обґрунтованості окремо взятих судових рішень, ЗМІ не повинні переходити на особистість суддів у зв'язку з ухваленими ними рішеннями.

Персональна критика суддів можлива лише в тих випадках, коли їх поведінка (в тому числі поза межами приміщення суду) або вчинки є такими, що можуть викликати безпосереднє занепокоєння щодо поточного стану функціонування органу правосуддя, в цілому та морально-етичних якостей суддів, як гарантів справедливості. Поширення ЗМІ відповідної інформації повинно здійснюватися відповідально, ЗМІ не повинні переступати меж щодо права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації.

Огульні звинувачення, висловлюванні на адресу суддів на шпальтах газет, сторінках журналів чи ЗМІ, які функціонують у мережі або ж під час ефірів телепередач чи радіопередач, не мають нічого спільного з правом ЗМІ на свободу думки та слова, вільне вираження поглядів та переконань. Як і не мають нічого спільного з правом на свободу думки та слова, вільне вираження поглядів та

переконань «персональні нападки» на суддів, надмірні оціночні судження, висловлені на адресу суддів. А тому в зазначених випадках, збалансування конкуруючих прав у правовідносинах відповідного виду, повинно здійснюватися у бік захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації.

9. Судді в разі порушення їх особистого немайнового права, об'єктом якого є честь, гідність та ділова репутація в ЗМІ, можуть захистити порушене право в юрисдикційній формі шляхом звернення до суду з позовною заявою (заявою, при реалізації права на захист у порядку окремого провадження з підстав, визначених ч.4 ст.277 ЦК України). Так і в межах неюрисдикційної форми, шляхом вчинення дій із самозахисту, які безпосередньо звернені до порушника, тобто до ЗМІ. Можливість захисту в межах юрисдикційної форми в іншому порядку, аніж судовому є обмеженою.

10. Реалізуючи захист порушених прав у межах неюрисдикційної форми захисту, судді можуть звернутися до ЗМІ, який поширив недостовірну інформацію із заявою про її спростування. У разі, коли спірна, недостовірна інформація була поширена в телепрограмі чи радіопрограмі, судді можуть звернутися до телерадіоорганізації також із заявою щодо реалізації права на відповідь та надати коментар щодо поширеної недостовірної інформації. Окрім того, поширення ЗМІ стосовно суддів недостовірної інформації або суб'єктивної думки в брутальній, принизливій чи непристойній формі, обумовлює можливість захисту суддями права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, в межах неюрисдикційної форми, шляхом направлення претензії до ЗМІ, за для відшкодування останнім завданої моральної та (або) матеріальної шкоди на основі взаємних домовленостей з метою недопущення судового процесу.

А реалізуючи право на захист порушених прав у межах юрисдикційної форми шляхом звернення до суду, судді можуть обрати як загальний (припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; відшкодування моральної (немайнової) шкоди), так і спеціальний спосіб захисту (поновлення порушеного особистого немайнового права; спростування недостовірної інформації

та право на відповідь; заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права). З позиції положень ч.2 ст. 275 ЦК України, судді, здійснюючи захист права на повагу до гідності та честі, права на недоторканності ділової репутації, порушених у ЗМІ, в судовому порядку можуть обрати й інший спосіб захисту, відповідно до змісту порушеного права, способу його порушення та наслідків, що спричинило це порушення. Втім, обрання того чи іншого способу захисту повинно узгоджуватися з положеннями нормативно-правових актів та не порушувати права інших осіб.

11. Наразі складність захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації в досудовому порядку обумовлена недосконалістю та відсутністю узгоджених положень нормативно-правових актів, які визначають основи діяльності ЗМІ. Безумовно такий стан правового регулювання правовідносин із захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, в досудовому порядку є неприйнятним. Адже, по-перше, об'єктом захисту при поширенні друкованим, аудіовізуальним ЗМІ чи інформаційним агентством інформації, що не відповідає дійсності, законодавець визначає переважно лише гідність та честь. При цьому, закріплюючи можливість захисту зазначених особистих немайнових благ у спосіб, який найбільш ефективно сприятиме їх відновленню (тобто, шляхом реалізації права на спростування). Натомість ділова репутація фактично може бути об'єктом захисту лише в разі поширення аудіовізуальним ЗМІ інформації, що не відповідає дійсності. І, що характерно, що в досудовому порядку захист зазначеного немайнового блага може здійснюватися лише шляхом реалізації права на відповідь. А тому з огляду на сутність права на відповідь, як способу захисту, вести мову про ефективність захисту права суддів на недоторканність ділової репутації, не доводиться. По-друге, діяльність Інтернет-видань, наразі знаходиться поза межами правового поля. А тому ефективність захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації шляхом звернення суддів до Інтернет-видання з відповідною вимогою / проханням припинити порушення їх особистих немайнових прав, знаходиться в прямій залежності від волі та добросовісності Інтернет-видання.

12. Відшкодування моральної шкоди є одним із загальних способів, що може бути обрано суддями, у разі порушення ЗМІ їх права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. Звуження права суддів на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок поширення в ЗМІ недостовірної інформації, на підставі положень ч.2 ст.31 Закону України «Про інформацію» є недопустимим.

З огляду на положення ч.3 ст.23 ЦК України, якщо інше не встановлено законом, моральна шкода відшкодовується грошовими коштами, іншим майном або в інший спосіб.

Визначення розміру грошового відшкодування моральної шкоди повинно супроводжувати використанням гнучкого підходу, який дозволяє враховувати невичерпний перелік різних обставин справи, в тому числі не лише тих, які закріплені в межах ч.3 ст.23 ЦК України. Зокрема: стан здоров'я потерпілого; тяжкість вимушених змін у його життєвих стосунках; ступінь зниження ділової репутації; час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану; характеристики сторін конфлікту, мотиви їхньої поведінки; час, який минув з моменту розповсюдження інформації, регіон поширення інформації та повторюваність недостовірної інформації (тираж); непристойність форми поширення оціночних суджень, наслідки використання суддями можливостей позасудового, зокрема досудового, спростування відомостей, що не відповідають дійсності, відстоювання честі й гідності, ділової репутації та врегулювання спору в цілому.

Проведення судово-психологічної експертизи слід розглядати виключно як факультативний засіб доказування, який в цілому відкриває для суддів, як позивачів у справі, додаткові можливості для доведення факту заподіяння моральної шкоди й обґрунтування заявленої у позовній заяві суми її відшкодування.

13. Спростування інформації та право на відповідь, як спеціальні способи захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації можуть бути застосовані за загальним правилом, у випадку поширення про суддів та/або членів їх сімей інформації у формі фактичних тверджень, які не відповідають дійсності. Втім, з огляду на те, що праву ЗМІ на свободу думки і слова,

на вільне вираження своїх поглядів і переконань протистоїть обов'язок ЗМІ провадити свою діяльність, не завдаючи шкоди правам осіб, стосовно яких поширюється інформація або яких побічно поширювана інформація стосується, судді мають можливість здійснити захист права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації в разі порушення їх відповідного особистого немайнового права шляхом поширення інформації у формі оціночного судження, але за умови, що таке оціночне судження не містить під собою достовірного фактичного підґрунтя. У випадку, коли оціночні судження побудоване представниками ЗМІ на недостовірних фактах, захист розглядуваних особистих немайнових прав суддів можливий шляхом спростування фактів, які покладено в основу оціночного судження. Що побічно має наслідок у вигляді спростування оціночного судження. Поряд з цим, якщо поширення представниками ЗМІ інформації у формі оціночних суджень здійснено без опору на будь-яке фактичне підґрунтя і поширена інформація завдає шкоди особистим немайновим правам суддів, об'єктом яких є честь, гідність, ділова репутація, відповідні дії ЗМІ слід кваліфікувати як зловживання правом на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а поширені висловлювання наклепом. А відповідно, з врахування застереження ч.2 ст. 30 Закону України «Про інформацію» щодо виключення приналежності наклепу до оціночних суджень, слід констатувати можливість захисту суддями порушених прав у спосіб, визначений ст. 277 ЦК України. Тобто, або шляхом спростування наклепницьких тверджень, або шляхом реалізації права на відповідь.

Спростування інформації здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила. Обов'язок спростувати інформацію може бути покладений на ЗМІ, навіть у разі наявності підстав для звільнення їх від відповідальності за поширення недостовірної інформації, які визначені в межах ЦК України та профільних нормативно-правових актів.

Задля ефективного захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, спростування інформації повинно

здійснюватися у спосіб, який здатен забезпечити релевантну публічність і вплив, що і матеріал, який містив спростовану інформацію.

14. Заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (судова заборона поширення інформації), за своєю суттю є здебільш превенційним способом захисту. І поряд із зазначеним є найбільш серйозною і вразливою санкцією, яка може застосовуватися до ЗМІ за порушення останніми положень нормативно-правових актів.

Судова заборона поширення інформації має два підвиди: 1) судова заборона поширення інформації, яка готується до випуску у світ; 2) судова заборона поширення інформації, яка поширена на шпальтах газети, сторінках журналу, вебсайті ЗМІ, що функціонує в мережі, під час трансляції програми чи передачі телерадіоорганізації. Відповідні підвиди судової заборони поширення інформації, серед іншого характеризуються різним колом суб'єктів, які потенційно здатні сприйняти поширену інформацію та різними правовими наслідками їх застосування.

Судова заборона поширення інформації, якою порушується право суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації в межах журналістського матеріалу, який лише готується до випуску у світ, має свої особливості, обумовлені темпоральними рамками. Адже, незважаючи на те, що положення ЦПК України визначають досить чіткі строки розгляду цивільних справ, такі строки іноді є неспівмірними зі строками підготовки ЗМІ інформації до оприлюднення (особливо, якщо інформація подається не в аналітичному жанрі, а в інформаційному, який у порівнянні з аналітичним характеризується оперативністю, не потребує додаткового аналізу, оцінки, виявлення причинно-наслідкового зв'язку між явищами суспільної діяльності, які висвітлюються тощо). А тому, доречно констатувати, що ефективність реалізації суддями, з метою захисту порушених прав, способу захисту визначеного ч.1 ст. 278 ЦК України знаходиться в прямій залежності від співвідношення строків випуску спірного матеріалу у світ та строків розгляду справи.

Враховуючи, що коли журналістський матеріал виходить у світ, доволі важким видається відстеження його переміщення, у разі поширення спірного

матеріалу на шпальтах газети, на сторінках журналу, на вебсайті ЗМІ, що функціонує в мережі, в межах передачі телерадіоорганізації, запис якої транслюється з певною періодичністю та за умови, що обсяг спірної інформації є значним, а вислови, які містять спірну інформацію, є невід'ємними частинами поширеного журналістського матеріалу (без яких поширений матеріал втратить логічну послідовність, буде незрозумілим, уривчастим та не сприйматиметься аудиторією ЗМІ), задля ефективного захисту права суддів на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, доцільним видається поєднання судової заборони поширення інформації та спростування недостовірної інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Affaire of Sabou and Pircalab v. Romania, requête no 46572/99, 28 Septembre 2004. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-125469>.
2. Case of Axen v. Germany, application no. 8273/78, 8 December 1983. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57426>.
3. Case of Barfod v. Denmark, application no. 11508/85, 22 February 1989. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57430>.
4. Case of Benitez Moriana and Iñigo Fernandez v. Spain, application no.36537/15 and 36539/15, 9 March 2021. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-208412>.
5. Case of Lingens v. Austria, application no. 9815/82, 08 July 1986. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-100218>.
6. Case of Mahmudov and Agazade v. Azerbaijan, application no. 35877/04, 18 December 2008. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-90356>.
7. Case of Prager and Oberschlick v. Austria, application no. 15974/90, 26 April 1995. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57926>.
8. Case of Sunday Times v. the United Kingdom, application no. 6538/74, 26 April 1979. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>.
9. Case of Skalka v. Poland, application no. 43425/98, 27 May 2003. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61105>.
10. Case Uj v. Hungary, application no. 23954/10, 19 July 2011. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105715>.

11. Koltay, András. (2007). The Right of Reply : A Comparative Approach. *Iustum Aequum Salutare. Iustum Aequum Salutare Iii*. 2007/4. p. 203-213. URL: <http://real.mtak.hu/98864/1/Koltay-Reply.pdf>.
12. New York Times Co. v. Sullivan, 376 U.S. 254 (1964). Justia: web-site. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/376/254/>.
13. Ажнюк Л.В. Конфліктний медійний текст як об'єкт лінгвістичної експертизи. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2013. Вип. 27. С. 18-32.
14. Актуальні проблеми приватного права України: збірник статей до ювілею д-ра юрид. наук., проф. Н.С. Кузнецової/ Відп. ред. Р.А. Майданик та О.В. Кохановська. К.: ПрАТ «Юридична практика». 2014. 564 с.
15. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України / Верховний Суд України. 2014. № 8-9. *Закон і Бізнес: вебсайт*. URL: https://zib.com.ua/ua/print/88249analiz_praktiki_zastosuvannya_sudami_st16_civilnogo_kodeksu_.html.
16. Андрійцьо В.Д. Примусове виконання обов'язку в натурі як спосіб захисту цивільних прав. Автореф. канд.юрид. наук: 12.00.03 / Національна академія наук України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К. 2004. 24 с.
17. Андрушко А.В. Становлення законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти честі та гідності особи (XI–XVIII ст.). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. Випуск 41. Том 2. С. 58-64.
18. Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. / Національний університет внутрішніх справ. Х. 2004. 22 с.
19. Бааджи Н.П. Підстави та умови виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. 2008. Вип. 39. С. 184-190.

20. Бабич І.Г. Значення принципу добросовісності при здійсненні права на честь і гідність. *Часопис цивілістики*. 2018. URL: <http://chascyvil.onua.edu.ua/index.php/chc/article/view/233/166>.

21. Бабич М.І., Тарнавська М.І. Вибачення як спосіб захисту у справах про захист честі, гідності, ділової репутації: порівняння позицій Верховного Суду та Верховного Суду України. *Порівняльно – аналітичне право*. 2020. № 4. С. 154-160.

22. Бакалінська О.О. Добросовісність і розумність в цивілістичній концепції здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць*. 2011. № 3 (11). С. 172-175.

23. Баранов О.А. Правове регулювання ЗМІ, що використовують Інтернет-технології. *Правова інформатика*. 2012. № 2. С. 28-38.

24. Барометр довіри до суду: (звіт за результатами 1-ї фази онлайн-опитування за методом SAWI / Міжнародний фонд «Відродження» у партнерстві з Ініціативою відкритого суспільства для Європи (OSIFE) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні, та сприяння програми USAID «Нове правосуддя»; Громадська організація «Інститут прикладних гуманітарних досліджень». Харків. 2020. 13 с. URL: <https://cutt.ly/RCjtM43>.

25. Бігняк О. Захист корпоративних прав. *Юридичний вісник*. 2013. № 2. С. 43-48.

26. Блажівська О.Є. Розвиток положень про захист гідності, честі та ділової репутації у кодифікаціях цивільного законодавства України радянського періоду. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 2. С. 65-69.

27. Бондар І.В. Об'єкти особистих немайнових правовідносин. *Часопис Київського університету права*. 2018. №2. С.141-145.

28. Бухневич О. Умови виникнення зобов'язань із відшкодування моральної шкоди. *Університетські наукові записки*. 2019. Том 18. № 3 (71). С. 80-90.

29. Буяджи А.В. Професійна диффамация. *Юридическая практика: веб-сайт*. URL: <https://pravo.ua/articles/professionalnaja-diffamacija/>.

30. Вавженчук С.Я., Довгопол В.Т. Оціночні судження та фактичні твердження як цивільно-правові категорії у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. №7. С.3-6.

31. Васильєв В.В. Окремі питання визначення поняття моральної (немайнової) шкоди. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Випуск 32. Том 2. С.10-15.

32. Відшкодування моральної шкоди : коментар, законодавство, судова практика / Національна академія правових наук України, Інститут приватного права і підприємництва імені Ф.Г. Бурчака; ред. М.К. Галянтич. Київ: Юрінком Інтер. 2013. 288 с.

33. Габрук Ю. Сім кіл пекла у пошуках власника вебсайту. *Юридична газета online*. Всеукраїнське професійне юридичне видання: вебсайт. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/legal-business-in-ukraine/sim-kil-pekla-u-poshukah-vlasnika-vebsaytu.html>.

34. Гражданское право Украины: Учебник для вузов системы МВД Украины: В 2-х частях. Часть I / А.А. Пушкин, В.М.Самойленко, Р.Б.Шишка и др.; под ред. проф. А-А Пушкина, доц. В.М.Самойленко. Х.: Ун-т внутр. дел; «Основа». 1996. 440 с.

35. Гринько С.Д. Зобов'язання, що виникають внаслідок завдання шкоди особі за правом Стародавнього Риму. *Університетські наукові записки: Часопис ХУУП*. 2014. №2. С.69-78.

36. Гринько С.Д. Формування концепції деліктних зобов'язань у праві Стародавнього Риму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. №. 34 (1). С. 81-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_34%281%29__20.

37. Грищук О.В. Людська гідність у праві: філософський аспект. Дис... д-ра юрид. наук:12.00.12. / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків. 2008. 418 с.

38. Дадынський Ф. Институции Гая, текст и перевод с введением и примечаниями [Текст]. Варшава: Типография К. Ковалевскаго. 1892. 508 с.

39. Двигон А. Вплив електронних медіа на становлення інформаційного суспільства. *Медіанпростір*. 2014. №5. С. 106-109.

40. Дем'янчук Ю.В. Актуальні проблеми захисту права юридичної особи. *Право і суспільство*. 2014. № 5-2. С.76-80.

41. Дергачов Є.В., Казьмірова І.В. Спростування недостовірної інформації: особливості захисту ділової репутації. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 16. С.91-99.

42. Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2001. 256 с.

43. Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень–серпень 2021р.) / Громадська організація «Український Центр економічних та політичних досліджень імені Олександра Разумкова». Разумков. Центр: веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/cSjolud>.

44. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова [та ін.]: за ред. О.В. Дзери. К.: Юрінком Інтер. 2008. 920 с.

45. Єфремова І. Визначення поняття та змісту моральної шкоди. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. №11. С.68-71.

46. Жидкова О.С. Цивільно-правовий механізм права на недоторканність ділової репутації. Автореф. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Х. 2008. 15 с.

47. Журавель О.А. Право громадян на самозахист як основна гарантія їх безпеки. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 21. С. 169-176.

48. Завальська Л.В. Лінгвопрагматичний потенціал образи як комунікативної тактики в українському політичному дискурсі. *Одеський Лінгвістичний вісник*. 2015. С.75-84.

49. Заєць С.А. Відповідь і спростування як способи захисту права у спорах про поширення недостовірної інформації (в аспекті ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини та практики Європейського суду). *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав*

людини: зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.) / за ред. С.В. Ківалова; НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2012. С. 470-479.

50. Зайцев Ю. Вплив однозначного тлумачення різноманітних термінів на якість судової практики у справах навколо ЗМІ. *Матеріали науково-практичної конференції «Судова практика у справах за позовами до ЗМІ» (13-14 травня 1999 року)*. У 2-х томах. Т.1. Київ. 1999. С.113-118.

51. Зайцева-Калаур І.В. Організації засобів масової інформації як суб'єкти авторського права. Дис... канд.юрид.наук.: 12.00.03 /Хмельницький університет управління та права. 2013. Х. 119 с.

52. Захист цивільних прав та інтересів судом: окремі питання теорії та практики / За заг. ред. А.Г. Яреми. К.: Істина. 2014. 420 с.

53. Звіт за результатами дослідження «Ставлення громадян України до судової системи» / Громадська організація «Український Центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова за підтримки Проєкту Ради Європи «Підтримка впровадження судової реформи в Україні». К. 2020. 47 с. URL: <https://rm.coe.int/zvitsud2020/1680a0c2d7>.

54. Зв'язки із громадськістю в судах : навчально-практичний посібник для суддів і працівників апарату судів/ Автор. колектив: Вон Д., Петрова Н., Філіпенко Д., Мухін Ю., Солдатенко І., Земляной В. К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф». 2015. 232 с.

55. Іванов В.Ф., Сердюк В.Є. Журналістська етика: 2-е вид, випр. К.: Вища школа. 2007. 231 с.

56. Івашкова Т.О. Особливості компенсації моральної шкоди за цивільним законодавством України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2018. Вип. 3. URL: irbis-nbuv.gov.ua.

57. ІТ-право та інформаційна безпека: моногр.; /за ред. д-ра. юрид. наук, проф. О.І. Харитонової, д-ра. юрид. наук, проф. Є.О. Харитонова. Одеса: Фенікс. 2017. 174 с.

58. Канзафарова І.С. Загальні умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану порушення особистих немайнових прав. *Вісник Одеського національного університету*. 2009. Т.14. Вип.1. С. 24-35.

59. Каплій О.В. Класифікація засобів масової інформації: конституційно-правові питання. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С.35-46.

60. Кармаза О. Теоретичні аспекти захисту та охорони права громадян на житло. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. Вип. 91. С.116-119.

61. Ківалова Т.С. Щодо характеристики шкоди як підстави виникнення недоговірних зобов'язань. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. Одеса: Юридична література. 2008. Вип. 41.

62. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV // База законодавства «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

63. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-24): Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

64. Кодекс суддівської етики, затверджений Рішенням XI з'їздом суддів України від 22.02.2013 р. //База законодавства «Законодавство України» / З'їзд суддів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>.

65. Кодексі етики українського журналіста. Комісія з журналістської етики: вебсайт. URL: <https://cje.org.ua/ethics-codex/>.

66. Колінько Ц. Проблеми доведення моральної шкоди за законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №8. С. 30-34.

67. Комісарова Н.В., Круглова О.О. Поширення недостовірної інформації як спосіб порушення особистих немайнових прав особи. *Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток приватних відносин в Україні: матеріали регіонального круглого столу* (м. Дніпро, 26 квітня 2019 р.). Дніпро. 2019. URL: <er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3246/1/2.pdf>.

68. Колах В.К. Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень: вебсайт. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/internet-zmi-v-ukraini-problemi-viznachennya-normativno>.

69. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

70. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк». 2020. 128 с. URL: <https://cutt.ly/AXO4PsM>.

71. Коробцова Н.В. Нематеріальні блага як об'єкти цивільних прав. *Актуальні проблеми приватного права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народж. В.П. Маслова (м. Харків, 27 лютого 2015 р.)*. Х. 2015. С.132-135.

72. Коробцова Н.В. Нематеріальні блага як об'єкти цивільного права. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. №5. Том 1. С. 119-122.

73. Костенко М.Т. Гідність у сучасному українському соціумі. *Філософські обрії : Наук.-теорет. журн.* / Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Вип. 41. К.; Полтава. 2019. С. 121-130.

74. Коструба А.В. Природа механізму захисту правових відносин в Україні. *Проблеми подальшого вдосконалення приватно-правових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав: матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 21 грудня 2017 р.)*. Харків. 2017. С. 46-52.

75. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. К.: Алерта. 2017. 494 с.

76. Кочина О.С. Проблеми презумпції моральної шкоди в цивільному праві України. *Часопис Київського університету права*. 2016. №. 1. С. 179-182.

77. Кравченко П.А. Гідність людини як ціннісний принцип її соціального буття. *Філософські обрії*. 2003. № 9. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/1984>.

78. Кравченко Т.С. Правове забезпечення використання ділової репутації суб'єктів господарювання. Дис.д-ра філософії: 081/ Міністерство освіти і науки України; Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця. 2021. 220 с.

79. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

80. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2-х т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна [5-е вид. доповн.]. Х: Право. 2013. Т.2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

81. Кримінальний кодекс Української Соціалістичної Радянської Республіки від 08.06.1927 р.: затверджений Центральним Виконавчим Комітетом Української РСР від 08.06.1927 р. Київ: Мінюст «Держ. Вид.-во політичної літератури УРСР». 1950. 167 с.

82. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17#Text>.

83. Кубинець В.В. Розсуд у цивільному праві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 42. С. 207-211.

84. Кулініч О.О. Теоретичні проблеми реалізації та захисту права фізичної особи на власне зображення. Дис. д-ра.юрид.наук: 12.00.03/ Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2017. 489 с.

85. Кучерявенко В.С. Вибачення як спосіб захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету*

«Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С.В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2022. Т. 2. С. 694-697. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19652>

86. Кучерявенко В.С. Заборона поширення інформації, як спосіб захисту особистих немайнових прав порушених в ЗМІ. Українське суспільство в умовах воєнного стану: сучасні виклики та напрямки розвитку : матеріали Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 6 червня 2022 р.) / уклад.: Ю.Д. Батан, В.С. Кучерявенко, Л.С. Бондарчук та ін.; за ред. М.Р. Аракеяна, К.І. Спасової. Одеса : Фенікс. 2022. С.188-191. URL: <https://hdl.handle.net/11300/20570>.

87. Кучерявенко В.С. Зміст права представників органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. *Нове українське право*. 2022. № 2. С.244-250. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19667>.

88. Кучерявенко В.С. Об'єктивація презумпції невинуватості в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. *Римське право і сучасність. Кодифікація та рекодифікація цивільного законодавства в Україні: досвід і перспективи* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 черв. 2021 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є.О. Харитоновна. Одеса : Фенікс. 2021. С. 74-76. URL: <https://hdl.handle.net/11300/15878>.

89. Кучерявенко В.С. Оціночні судження та їх значення у справах про захист честі, гідності та ділової репутації порушених в засобах масової інформації. Римське право і сучасність: цивільне право в умовах війни : матер. Всеукр. наук. конф. (Одеса, 24 травня 2022 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є.О. Харитоновна ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс. 2022. С.135-137. URL: <https://hdl.handle.net/11300/20580>.

90. Кучерявенко В.С. Право на відповідь і право на свободу преси: конфлікт прав. *Шерешевські читання : Проблеми цивілістики в умовах пандемії та ІТ* : матер. Всеукр. наук. конф. / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є.О. Харитоновна. Одеса: Фенікс. 2021. С.42-44. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19655>.

91. Кучерявенко В.С. Право на відповідь як спосіб цивільно-правового захисту особистих немайнових прав фізичної особи, порушених в ЗМІ. *Вісник Національної асоціації адвокатури України*. 2020. №12. С.51-54. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19659>.

92. Кучерявенко В.С. Право на відповідь, як спосіб захисту права на честь, гідність та ділову репутацію порушеного в Інтернет-ЗМІ. *Інформаційні технології в умовах оновлення цивільного законодавства* : матеріали Всеукраїнського круглого столу/ За заг. ред. О.І. Харитонової, Є.О. Харитонова. Одеса: Фенікс. 2020. С.72-75. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19661>.

93. Кучерявенко В.С. Право на повагу до презумпції невинуватості в контексті діяльності засобів масової інформації. *Реформування законодавства України: проблеми сьогодення*: матер. круглого столу (22 березня 2021 р., м. Миколаїв)/ відп. за вип. Б.В. Фасій. Одеса.: Юридична література. 2021. С.19-21. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19662>.

94. Кучерявенко В.С. Право на повагу до презумпції невинуватості в цивілістичній площині. *Вісник національної асоціації адвокатів України*. 2021. №12. С.47-51. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19663>.

95. Кучерявенко В.С. Правові підстави реалізації права на відповідь як способу захисту права на честь, гідність та ділову репутацію порушеного в засобах масової інформації. *Сучасна цивілістика: тенденції розвитку права в умовах пандемії*: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції, (23 квітня 2021 р., м. Одеса). Одеса. 2021. С.72-75. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19661>.

96. Кучерявенко В.С. Спростування недостовірної інформації про можливі факти порушення вимог антикорупційного законодавства. *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку: у 2 Т.*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 27 листопада 2020 р.) / уклад.: А.С. Гуменюк, В.С. Кучерявенко та ін.; за ред. М.Р. Аракеляна, К.І. Спасової. Т.1. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2020. С.160-161. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19665>.

97. Кучерявенко В.С. Спростування як спосіб захисту права представників органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених в засобах масової інформації. *Часопис цивілістики*. 2022. №1. С.29-35. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19668>.

98. Кучерявенко В.С. Форми та способи захисту права представників органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених в засобах масової інформації. *Нове українське право*. 2022. №3. С.246-252. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19666>.

99. Кучерявенко В.С. Юридичний зміст категорії «недостовірна інформація». *Приватне право в умовах глобалізації: вплив євроінтеграційних процесів на розвиток вітчизняного права та законодавства: збірник наукових праць/ ред. кол.: Б.В. Фасій, О.В. Минькович – Слободяник, Н.М. Лазарева, І.П. Мартишко. Миколаїв: МІП НУ «ОЮА». 2021. С.51-54. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19669>.*

100. Лежух Т.І. Специфіка доказування у справах по захисту честі, гідності та ділової репутації. URL: [http://pap.in.ua/3-2_2013/3/Lezhukh% 20T.I.pdf](http://pap.in.ua/3-2_2013/3/Lezhukh%20T.I.pdf) (дата звернення: 21 квітня 2021 р.)

101. Литовченко Л.А. Розсуд, інтерес і суб'єктивне право у взаємозв'язку і співвідношенні в цивільному праві України. *Приватне право і підприємництво*. 2014. №. 13. С. 63-67.

102. Литовченко Л. Право на захист цивільних прав та інтересів. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. №5. С.20-24.

103. Луспеник Д.Д. Новий цивільний кодекс. Спеціальні способи захисту гідності, честі та ділової репутації за новим ЦК: теоретичні та практичні аспекти. // Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці. Серія «Судова практика». Харків: Харків юридичний. 2005. 432 с.

104. Луспеник Д., Лідовець Р. Відшкодування моральної шкоди. Деякі особливості розгляду цивільних справ: матеріали вебінару, онлайн-тренінгу. К. 2020. 37 с. URL: <https://cutt.ly/zRpxZ9z>.

105. Луспеник Д.Д. Захист гідності, честі та ділової репутації: практика Верховного Суду. Матеріали онлайн практикума. Київ. 2021. 25 с. URL: <https://cutt.ly/PX7oK9F>.

106. Луспеник Д.Д. Судопроизводство по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации (опровержение недостоверной информации). Серия «Судебная практика». Харьков: Харьков юридический. 2005. 320 с.

107. Майданик Л.Р. Деякі аспекти оборотоздатності особистих немайнових благ фізичних осіб за цивільним законодавством України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 28. Том 1. С.141-143.

108. Майстер І.П. Підстави звільнення від обов'язку компенсації моральної шкоди. *Університетські наукові записки*. 2014. №2. С. 177-183.

109. Марініч Ж. Особливості захисту честі, гідності та ділової репутації поліцейського. *Підприємництво, господарство і право*. №3. 2020. С. 24-30.

110. Менджул М.В. Особисті немайнові права громадських організацій: окремі аспекти. *Форум права*. 2012. № 1. С. 629-634.

111. Можаровська К.В. Право на відповідь як спосіб захисту честі, гідності та ділової репутації публічних осіб. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. Т. 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 1). С. 282-287.

112. Можаровська К.В. Фактичні твердження та оціночні судження як центральні цивільно-правові категорії захисту честі, гідності та ділової репутації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. №. 2. С. 28-32.

113. Можаровська К.В. Честь та гідність як особисті немайнові блага публічних осіб. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-2 (1). С. 135-138.

114. Неюрисдикційні форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання: монографія / Н. В. Ільків, М. С. Долинська та ін.; за заг. ред. д.ю.н. М.С. Долинської. Львів : ТОВ «Галицька видавнича спілка». 2020. 174 с.

115. Німчук В. Тлумачення деяких слів в українських законах. *Матеріали науково-практичної конференції «Судова практика у справах за позовами до ЗМІ» (13-14 травня 1999 року)*. У 2-х томах. Т.1. Київ. 1999. С. 223-232.
116. Нор В.Т. Презумпція невинуватості як конституційна засада кримінального судочинства та її застосування в практиці Європейського Суду з прав людини. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. №1 (3). С.1-24.
117. Онищенко О.С. Способи відшкодування моральної шкоди. *Юридична наука*. 2015. №. 1. С. 15-20.
118. Онищенко О.С. Відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях. Дис...канд.юрид.наук: 12.00.03/ Національна академія внутрішніх справ. К. 2017. 207 с.
119. Основи цивільного законодавства Союзу РСР і республік 1961 року // Кодифікація цивільного законодавства на українських землях. Т.2. /уклад.: Ю.В. Білоусов., І.Р. Калаур, С.Д. Гринько [та ін.]; за ред. Р.О. Стефанчука та М.О. Стефанчука. К.: Правова єдність. 2009. С.735-773.
120. Особисті немайнові права особи : навч. посібник / за ред. А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2021. 444 с.
121. Отрадна О.О. Проблеми вдосконалення механізму цивільноправового регулювання деліктних зобов'язань: монографія. К.: Юрінком Інтер. 2014. 328 с.
122. Палиюк В.П. Возмещение морального (неимущественного) вреда. Монография. Издание 2-е, исправленное и дополненное. К.: Право. 2000. 272 с.
123. Палиюк В.П. Моральный (неимущественный) вред. К. : Право. 1999. 143 с.
124. Палиюк В.П. Застосування статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при «неякісному» законодавстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Вип.20. Ч.2. Т.1. 2012. С. 124-129.

125. Паліюк В.П. Правове регулювання відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Автореф. дис. канд.юрид.наук: 12.00.03. / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х. 2000. 23 с.

126. Підпригора О.А. Основи римського приватного права. К.: Вища школа. 1995. 267 с.

127. Підпригора О.А. Основи римського приватного права: підручник для студентів юрид. вузів та факультетів. К.: Вентурі. 1997. 336 с.

128. Пільков К. Як критикувати суддю? – Як?? Критикувати суддю? Судова влада України: офіційний вебсайт. URL:<https://vn.arbitr.gov.ua/press/interview/392691/>

129. Полішко Н.Л. Поняття та значення інституту моральної шкоди в цивільному праві України. *Юридична наука*. № 6. 2011. С.31 – 36.

130. Полудьонний М. Позови про захист честі й гідності в контексті юриспруденції Європейського суду з прав людини. Права людини в Україні: Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: <https://khp.org/1007460190>.

131. Посикалюк О.О. Баланс між правом на репутацію та свободою слова в дифамаційних спорах: практика ЄСПЛ. Дифамація: зб.ст./ за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС. 2021. С.132-126.

132. Постанова Верховного Суду від 02.02.2022 р. № 759/16597/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103977519>

133. Постанова Верховного Суду від 07.11.2019 р. у справі № 344/3331/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85493263>.

134. Постанова Верховного Суду від 08.12.2021 р. у справі № 757/10886/20-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101990495>.

135. Постанова Верховного Суду від 20.01.2021 р. у справі № 757/45270/19-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94417585>.

136. Постанова Київського апеляційний суд від 30.09.2020 р. у справі № 759/16597/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92079437>.

137. Примак В.Д. Межі використання психологічних знань у справах про відшкодування моральної шкоди. *Юридична Україна*. 2011. № 5. С.63–70. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/14424/%C2#chapter>.

138. Примак В.Д. Причинно-наслідковий зв'язок як умова відшкодування моральної шкоди крізь призму вимог справедливості, розумності й добросовісності. *Юридична Україна*. 2014. №1. С.25-30.

139. Примак В. Д. Відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності й добросовісності : монографія. К.: Юрінком Інтер. 2014. 432 с.

140. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>.

141. Про введення в дію Закону СРСР «Про пресу та інші засоби масової інформації»: Постанова Верховної Ради СРСР № 1553-I від 12.06.1990 р. *Відомості З'їзду народних депутатів СРСР і Верховної Ради СРСР*. 1990 р. № 26. стор. 493.

142. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

143. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова: Закон України від 03.04.2003 р. № 676-IV. *Офіційний вісник України*. 2003 р. № 18. стор. 12. стаття 810.

144. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації»: Закон України від 27.03.2014 р. № 1170-VII. // База

законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1170-18#Text>.

145. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції»: Закон України від 17.10.2019 р. № 198-IX // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-20#Text>.

146. Про внесення змін до Закону України «Про інформацію»: Закон України від 13.01.2011 р. №2938-VI. *Голос України*. 2011. № 24.

147. Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення»: Закон України від 12.01.2006 р. № 3317-IV *Офіційний вісник України*. 2006 р. № 7. стор. 11. стаття 339.

148. Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян та організацій: Закон України від 06.05.1993 р. № 3188-XII // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3188-12#Text>.

149. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР. *Офіційний вісник України*. 1997 р. № 45. стор. 4.

150. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-XII // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text>.

151. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

152. Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 28.09.1990 р. // База законодавства

«Законодавство України» / Верховний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-90#Text>.

153. Про інформаційні агентства: Закон України від 28.02.1995 р. № 74/95-ВР. // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-вр#Text>.

154. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII (в ред. від 06.05.2003). *Відомості Верховної Ради України*. 1992 р. № 48. стаття 650.

155. Про медіа: проект Закону України № 2693-д від 02.07.2020 р. Верховна рада України: офіційний вебпортал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353.

156. Про міжнародні договори: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

157. Про пресу та інші засоби масової інформації: Закон Союзу Радянських Соціалістичних Республік № 1552-I від 12.06.1990 р. // База законодавства «Законодавство України» / Органи влади СРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1552400-90#Text>.

158. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Першого протоколу та протоколів №2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр#Text>

159. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України №4 від 31.03.1995 р. / База законодавства «Законодавство України» // Верховний суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v0004700-95>.

160. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 р. // База законодавства «Законодавство

- України» / Верховний Суд України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text.
161. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1136>.
162. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text>.
163. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про інформацію» від 13.01.2011 р. № 2938-VI. // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7321&skl=7.
164. Професійні журналістські стандарти: інформаційна довідка. Інститут масової інформації: веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/gZZgzTP>.
165. Проценко Д.В. Розвиток законодавства України у сфері регулювання діяльності ЗМІ. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2012. Т. 129. С. 88-92.
166. Пушкіна О.В., Тодорошко Т.А., Бочарова М.О. Проблемні аспекти відшкодування моральної шкоди в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2019. С.62-65.
167. Радченко О. Гідність сучасної людини як моральна основа якості життя. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2013. Вип. 17. С. 68-72.
168. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 1165 (1998): Право на приватність. Центр демократії та верховенства права: вебсайт. URL: <https://cedem.org.ua/library/rezolyutsiya-1165-1998-pravo-na-pryvatnist/>.
169. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи (2003) 13: Щодо надання інформації через засоби масової інформації стосовно кримінального судочинства. Центр демократії та верховенства права: вебсайт. URL: <https://cutt.ly/JCsJO8y>.

170. Рішення Апеляційного суду Івано-Франківської області від 13.06.2017 р. у справі № 344/3331/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/67161642>.

171. Рішення Верховинського районного суду Івано-Франківської області від 12.12.2016 р. у справі № 344/3331/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/63449368>.

172. Рішення Верховного суду України від 04.11.2009 р. у справі № 6-15491св09. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/6931506>.

173. Рішення Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.01.2011 р. у справі № 2/2506/103/11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/14147717>.

174. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 09.11.2019 р. у справі № 757/51210/18-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/85381344>.

175. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 22.03.2011 р. у справі № 2-268/11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/14564666>.

176. Рішення Придніпровського районного суду м. Черкас від 28.03.2011 р. у справі № 2-132/11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/17267647>.

177. Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 12.11.2019 р. у справі № 759/16597/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/85671956>.

178. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 03.06.2020 р. у справі № 761/44131/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/92030299>.

179. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 28.01.2012 р. у справі № 2-528/11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/26755215>.

180. Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. К.: Атіка. 2005. 560 с.
181. Ромовська З.В. Проблеми захисту в радянському сімейному праві: автореф. дис...д-ра. юрид. наук: 12.00.03 / Харківський юр. ін-т. ім. Ф.Е. Дзержинського. Х. 1987. 16 с.
182. Ромовська З.В. Спірні питання відшкодування моральної шкоди. *Вісник Верховного суду України*. 2005. 5 (57). С.41-44.
183. Саприкіна І.В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи за законодавством України (за матеріалами судової практики) [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К. 2006. 287 с.
184. Сverdlichenko V.P. Честь та гідність як особисте немайнове благо. *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (1-2 квітня 2017 р., м. Дніпро)*. Дніпро : Дніпропетровський гуманітарний університет. 2017. С. 86-89.
185. Сverdlichenko V.P. Здійснення і захист права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану. Дис. канд. юрид. наук.: 12.00.03. / Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків. 2018. 219 с.
186. Свиридова Л.В., Дідушок Н.Я. «Образ» як форма мовленнєвої поведінки в лінгвістичних дослідженнях. *Вісник Одеського науково-дослідницького інституту судових експертиз*. 2018. Вип. 4. С. 96-100.
187. Свобода слова в інтернеті. Платформа прав людини: веб-сайт. URL:https://www.ppl.org.ua/bibliotech/mizhнародni-ta-nacionalni-standarti-svobod-i-slova-v-interneti#_ftn4.
188. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. К. 2006. 716 с.
189. Сидоренко М.В. Виникнення права на захист цивільних прав, свобод та інтересів. *Актуальні проблеми політики*. 2012. №. 44. С. 328-336.

190. Сидоренко М.В. Судовий захист цивільного права та інтересу як загальна засада цивільного законодавства України. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2012. 20 с.

191. Синегубов О.В. Особливості цивільно-правового захисту прав на гідність, честь та ділову репутацію працівників міліції. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Х. 2008. 20 с.

192. Синегубов О.В. Поняття та правове регулювання захисту честі та гідності працівників міліції. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2005. № 31. С. 270-278.

193. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник [2-е вид.]. К.: Алерта: КНТ:ЦУЛ. 2010. 520 с.

194. Сліпченко С.О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів : монографія. Х. : Діса плюс. 2013. 552 с.

195. Словник української мови : в 11 т. [Т.1] / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова Думка. 1970. 799 с.

196. Словник української мови : в 11 т. [Т.10] / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова Думка. 1979. 653 с.

197. Словник української мови : в 11 т. [Т.4] / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова Думка. 1973. 840 с.

198. Словник української мови : в 11 т. [Т.6] / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. Думка. 1975. 832 с.

199. Словник української мови : в 11 т. [Т.7] / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова Думка. 1976. 723 с.

200. Справа «De Haes and Gijssels v. Belgium», заява № 19983/92, 24 лютого 1997 року. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117714>

201. Справа «Газета «Україна-центр» проти України», заява № 16695/04, 15 липня 2010 року. // База законодавства «Законодавство України»

/ Європейський суд з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_594#Text.

202. Справа «Кумпене і Мазере проти Румунії», заява № 33348/96, 17 грудня 2004 р. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 2006. № 4. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO3351?an=325&hide=true>.

203. Справа «Прагер і Обершлік проти Австрії», заява № 15974/90, 26 квітня 1995 року. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 2006. № 4. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SO3353?an=236&ed=1995_04_26.

204. Справа «Редакція газети «Гривна» проти України», заяви № 41214/08 та № 49440/08, 16 квітня 2019 року. // База законодавства «Законодавство України» / Європейський суд з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d97#Text.

205. Справа «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України», заява № 33014/05, 05 травня 2011 року. // База законодавства «Законодавство України» / Європейський суд з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_807#Text.

206. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х томах. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література. 2002. 464 с.

207. Стефанчук Р.О. Загальнотеоретичні проблеми поняття та системи особистих немайнових прав фізичних осіб у цивільному праві України. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права. 2006. 174 с.

208. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : моногр. / Р. О. Стефанчук ; відп. ред. Я. М. Шевченко. К. : КНТ. 2008. 625 с.

209. Стефанчук Р.О. Захист честі, гідності та репутації в цивільному праві / Хмельницький ін-т регіонального управління та права. К.: Науковий світ. 2001. 306 с.

210. Стефанчук Р.О. Методика компенсації моральної шкоди: *unus passus ad creationem*. *Право України*. 2019. №1. С.237-255.

211. Судова практика у справах про поширення інформації в Інтернеті: тенденції та проблеми правозастосовної практики / Бурмагін О.О., Опришко Л.В. Київ: ГО «Платформа прав людини». 2020. 48 с.

212. Судовий захист честі, гідності та ділової репутації (відшкодування моральної (немайнової) шкоди) / А.Б. Іванюченко, В.П. Паліюк, А.В. Чернушенко; Одес. ін-т внутр. справ. О. 1998. 43 с.

213. Толкачов Д.І. Діяльність адвоката у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: матеріальні та процесуальні аспекти. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 2 (6). С. 103-117.

214. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 30 октября 1981 года «О внесении изменений и дополнений в Основы гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1981. №44. стор. 1184.

215. Указ Президії Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про внесення змін і доповнень до Цивільного кодексу Української РСР та деяких інших законодавчих актів Української РСР». *Відомості Верховної Ради УРСР* від 04.06.1985 р. № 23. стаття 542.

216. Фарбота М.Р. Правовий статус засобів масової інформації в Інтернет-середовищі. *Інформація і право*. 2015. №2 (14). С.92-97.

217. Фасій Б.В. Межі формування категорії «розсуд» у приватному праві. *Право і суспільство*. 2018. №. 3. С. 110-114.

218. Федорко М.С. Цивільно-правова сутність та співвідношення категорій «шкода» та «збитки». *П'яті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського: матеріали Міжнар. наук.-практ.*

конф. (до 150-річчя Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова) / відп. ред. І. С. Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Екон.-прав. ф-т. Одеса: Астропринт. 2015. С.242-246. URL: <https://cutt.ly/9FLI91>.

219. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди ; голов. ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис. 2002. 742 с.

220. Харитонов О. І. Співвідношення категорій «правовідносини інтелектуальної власності» та «регулятивні, організаційні, охоронні цивільні правовідносини». *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 65. С. 115-125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_65_16.

221. Харьковская школа цивилистики: объекты гражданских прав: монография/ И.В. Спасибо-Фатеева, В.И. Крат, О.П. Печеный и др.; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право.2015. 720 с.

222. Царьова І.В. Юрислінгвістичні ознаки понять честі та гідності. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 33 (72). № 2. Ч.1. 2022. С.45-49.

223. Церковна А.О. Гідність та честь у цивільному праві України. Дис... канд.юрид.наук: 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.. 2003. 197 с.

224. Цивільне право України: підручник: У 2 Т. [Т.1.] / За заг. ред. Я.М. Шевченко. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». 2003. 520 с.

225. Цивільне право України: посібни/ кол. авт; за ред. Є.О. Харитонova, доц. І.В. Давидової, доц. К.Г. Некіт. Одеса: Фенікс. 2016. 570 с.

226. Цивільне право. Ч. I./ за ред. О. В. Дзера К. 1997.

227. Цивільне право: підручник: у 2 т./ В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т.І. Бегова [та ін.]; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатеевої, В.Л. Яроцького. Х.: Право. 2011. Т.2. С. 790.

228. Цивільний кодекс України [Текст] : із змін. та допов. станом на 1 січ. 2008 р.: наук.-практ. коментар / Є. О. Харитонов [та ін.]; заг. ред. Є. О. Харитонов [та ін.]. К. : Правова єдність. 2008. 739 с.

229. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // База законодавства «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

230. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 1: Загальні положення / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Х. : ФОП Колісник А. А. 2010. С. 193-194.

231. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. Я.М. Шевченко. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». 2004. 704 с.

232. Цивільний кодекс Української РСР 1964 року // Кодифікація цивільного законодавства на українських землях. Т.2. / уклад.: Ю.В. Білоусов., І.Р. Калаур, С.Д. Гринько [та ін.]; за ред. Р.О. Стефанчука та М.О. Стефанчука. К.: Правова єдність. 2009. С.774-910.

233. Чимний Р. Прецеденти поваги. Підтримання авторитету Феміди для Європи важливіше за свободу вираження поглядів. Закон і Бізнес: вебсайт. URL: <https://cutt.ly/9Cm0dLJ>.

234. Чорнооченко С.І. Особисті немайнові права, які забезпечують соціальне існування фізичних осіб в Україні. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Університет внутрішніх справ МВС України. Х. 2000. 18 с.

235. Шелест С.Б. Довіра до суду: міфи і реальність. Укрінформ: вебсайт. URL: <https://cutt.ly/dCjrkсH>.

236. Шимон С. Відшкодування моральної шкоди в проекті Цивільного кодексу. *Право України*. 1997. №10. С. 23-27.

237. Шимон С.І. Поширення недостовірної інформації: відповідальність за шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичної особи. *Юридичний журнал*. 2003. № 6. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=320>.

238. Штанько А. Концепція права на захист як самостійного суб'єктивного цивільного права. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 24-36.

239. Штефан А. Судове рішення у справах за позовами до засобів масової інформації про захист честі, гідності і ділової репутації. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2012. №. 2. С. 53–59.

240. Шустрова К.В., Шурупова К.В. Правове регулювання понять спростування недостовірної інформації та право на відповідь у законодавстві України. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 26. С. 109.

241. Щербина Б.С. Способи захисту абсолютних прав в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 2. Том 2. С.21-25.

242. Щербина Б.С. Здійснення цивільних прав за законодавством України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. №29. С.12- 16.

243. Щодо правового статусу викривача. Національне агенство з питань запобігання корупції: офіційний вебсайт. URL: <https://cutt.ly/nL4swjE>.

244. Юдківська Г.Ю. Конфлікт презумпції невинуватості та свободи слова при висвітленні ЗМІ кримінальних процесів: точка зору Європейського суду з прав людини. *Вісник Верховного Суду України*. 2007. № 1. С. 40-44.

245. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.». 1998. URL: <https://leksika.com.ua/12000311/ure/naklep>.

246. Ярешко О.В. Ділова репутація суб'єктів господарювання (порівняльний аспект) : автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ. 2011. 20 с.

247. Яроцький В.Л., Борисова В.І., Спасибо-Фатеева І.В., Жилінкова І.В. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб: колективна монографія / за наук. ред. проф. В.Л. Яроцького. Х. : Юрайт. 2013. 268 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Зміст права представників органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. *Нове українське право*. 2022. № 2. С.244-250. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19667>.

2. Форми та способи захисту права представників органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених в засобах масової інформації. *Нове українське право*. 2022. № 3. С.246-252. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19666>.

3. Спростування як спосіб захисту права представників органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації порушених в засобах масової інформації. *Часопис цивілістики*. 2022. №1. С.29-35. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19668>.

4. Право на відповідь як спосіб цивільно-правового захисту особистих немайнових прав фізичної особи, порушених в ЗМІ. *Вісник Національної асоціації адвокатури України*. 2020. № 12. С.51-54. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19659>.

5. Право на повагу до презумпції невинуватості в цивілістичній площині. *Вісник Національної асоціації адвокатури України*. 2021. №12. С. 47-51. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19663>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Спростування недостовірної інформації про можливі факти порушення вимог антикорупційного законодавства. *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку: у 2 Т.:* матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 27 листопада 2020 р.) / уклад.: А.С. Гуменюк, В.С. Кучерявенко та ін.; за ред. М.Р. Аракеяна, К.І. Спасової. Т.1. Одеса:

Видавничий дім «Гельветика». 2020. С.160-161. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19665>.

7. Право на відповідь і право на свободу преси: конфлікт прав. *Шерешевські читання : Проблеми цивілістики в умовах пандемії та IT* : матер. Всеукр. наук. конф. / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова. Одеса: Фенікс. 2021. С.42-44. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19655>.

8. Об'єктивація презумпції невинуватості в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. *Римське право і сучасність. Кодифікація та рекодифікація цивільного законодавства в Україні: досвід і перспективи: матер.* Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 черв. 2021 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2021. С. 74-76. URL: <https://hdl.handle.net/11300/15878>.

9. Юридичний зміст категорії «недостовірна інформація». *Приватне право в умовах глобалізації: вплив євроінтеграційних процесів на розвиток вітчизняного права та законодавства: збірник наукових праць/ ред. кол.: Б.В. Фасій, О.В. Минькович – Слободяник, Н.М. Лазарєва, І.П. Мартишко.* Миколаїв: МП НУ «ОЮА». 2021. С.51-54. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19669>.

10. Правові підстави реалізації права на відповідь як способу захисту права на честь, гідність та ділову репутацію порушеного в засобах масової інформації. *Сучасна цивілістика: тенденції розвитку права в умовах пандемії: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції (23 квітня 2021 р., м. Одеса).* 2021. С.68-69. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19664>.

11. Право на повагу до презумпції невинуватості в контексті діяльності засобів масової інформації. *Реформування законодавства України: проблеми сьогодення: матер. круглого столу (22 березня 2021 р., м. Миколаїв).*/ відп. за вип. Б.В. Фасій. Одеса.: Юридична література. 2021. С.19-21. URL:<https://hdl.handle.net/11300/19662>.

12. Право на відповідь, як спосіб захисту права на честь, гідність та ділову репутацію порушеного в Інтернет-ЗМІ. *«Інформаційні технології в умовах оновлення цивільного законодавства»* : матеріали Всеукраїнського круглого столу/ За заг. ред. О.І. Харитонові, Є.О. Харитонова. Одеса: Фенікс. 2020. С.72-75. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19661>.

13. Кучерявенко В.С. Оціночні судження та їх значення у справах про захист честі, гідності та ділової репутації порушених в засобах масової інформації. Римське право і сучасність: цивільне право в умовах війни : матер. Всеукр. наук. конф. (Одеса, 24 травня 2022 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитоновна ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2022. С.135-137. URL: <https://hdl.handle.net/11300/20580>.

14. Вибачення як спосіб захисту права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 694-697. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19652>.*

15. Заборона поширення інформації, як спосіб захисту особистих немайнових прав порушених в ЗМІ. *Українське суспільство в умовах воєнного стану: сучасні виклики та напрямки розвитку : матеріали Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 6 червня 2022 р.) / уклад.: Ю. Д. Батан, В. С. Кучерявенко, Л. С.Бондарчук та ін.; за ред. М. Р. Аракеяна, К.І.Спасової. Одеса : Фенікс. 2022. С. 188-191. URL: <https://hdl.handle.net/11300/20570>.*

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», висвітлені у доповідях на наукових, науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів, зокрема на: Круглому столі «Інформаційні технології в умовах оновлення цивільного законодавства» (13 червня 2020 р., м. Одеса); Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених «Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку» (27 листопада 2020 р., Одеса); Круглому столі «Реформування законодавства України: проблеми

сьогодення» (22 березня 2021 р., м. Миколаїв); XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна цивілістика: тенденції розвитку права в умовах пандемії» (23 квітня 2021 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Приватне право в умовах глобалізації: вплив євроінтеграційних процесів на розвиток вітчизняного права та законодавства» (23 квітня 2021 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Римське право і сучасність. Кодифікація та рекодифікація цивільного законодавства в Україні: досвід і перспективи» (25 червня 2021 р., м. Одеса); Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми цивілістики в умовах пандемії та ІТ» (10 грудня 2021 р., м. Одеса); Всеукраїнській науковій конференції «Римське право і сучасність: цивільне право в умовах війни» (м. Одеса, 24 травня 2022 р.); Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених «Українське суспільство в умовах воєнного стану: сучасні виклики та напрямки розвитку» (м. Одеса, 6 червня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.).